

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ
กรณีศึกษาชุมชนผู้นำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า
จังหวัดเชียงราย

โดย นางมาลี ไพรสน
และคณะ

กรกฎาคม 2549

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ
กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

โดย

นางมาลี ไพรสน

และคณะ

สัญญาเลขที่ ROG 47N0049

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สำนักงานภาค (เหนือ)

กรกฎาคม 2549

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น งานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตน ท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและ วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่ กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมาย

สำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบคังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชน
ลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการวิจัยหลัก ที่มุ่งศึกษาถึงปัจจัยที่
เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา แนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน และ
รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน ด้วยระเบียบวิธีการวิจัย
และพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน 3 พื้นที่ โดยแต่ละพื้นที่ต่างก็ใช้กระบวนการวิจัยเป็น
เครื่องมือพัฒนาแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อตอบโจทย์วิจัยเฉพาะพื้นที่และตอบโจทย์วิจัย
หลักดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่าในด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนมี 3
ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหา สาเหตุและความต้องการด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน
ชุมชนดงป่าสาบมีปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมในด้านความประพฤติละเมิดศีล 5 อบายมุขและ
มารยาท ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงกับสภาพปัญหาระบบการจัดการศึกษา ปัญหา
ครอบครัว ความอ่อนแอของวัดในหมู่บ้าน เศรษฐกิจและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนจึง
ต้องการพัฒนาให้นักเรียนมีคุณธรรมด้านเบญจธรรม การประหยัด ขยัน รับผิดชอบ รักชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชุมชนแม่ชะจานมีปัญหาด้านวินัยนักเรียน ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่
เชื่อมโยงกับปัญหาจากตัวนักเรียนเอง สิ่งแวดล้อมทั้งวัดและบุคคล สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่และ
ปัญหาครอบครัว ชุมชนจึงต้องการแก้ไขโดยพัฒนาให้เด็กมีสัมมาทิฐิ มีเมตตา มีสัมมาคารวะ
และมีวินัยในตนเอง ส่วนชุมชนสันมะเค็ดมีปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรม ความขาดระเบียบวินัย การ
ใช้กิริยา วาจาไม่เหมาะสม ซึ่งชุมชนมองว่าเชื่อมโยงกับตัวเด็กเองที่มีจิตใจโลภ โกรธ หลง
สิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน ผู้ปกครองไม่รู้หลักธรรม ขาดการอบรมสั่งสอน สังคมและ
วัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบบริโภคนิยม และครอบครัวแตกแยก วัดไม่ทำหน้าที่อบรม
สั่งสอนหลักธรรมแก่เยาวชน ชุมชนจึงต้องการให้นักเรียนมีความประพฤติดี ประพฤติชอบทางกาย
วาจา ใจ

จากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวชุมชนทั้ง 3 พื้นที่จึงได้เลือกวิธีแก้ปัญหาด้วยการพัฒนา
รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนสอดคล้องกับ
ความต้องการของชุมชน โดยมีขั้นตอนทั้งหมด 4 ขั้นตอน ได้แก่ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของ
บุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการ
เรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนารูปแบบ
นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ โดยการสร้างสรรค์รูปแบบนวัตกรรมแล้วนำไปทดลองใช้ จาก
การศึกษาพบว่าชุมชนดงป่าสาบสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธได้ 7 นวัตกรรม ชุมชน

แม้จะงานสร้างนวัตกรรมการพัฒนาวินัยได้ 12 นวัตกรรมหลัก และชุมชนสันมะเค็ด สร้างนวัตกรรมได้ 8 นวัตกรรม จำแนกนวัตกรรมทั้งหมดตามวิถีการเรียนรู้ได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียน รูปแบบวิถีโรงเรียน รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรม รูปแบบวิถีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและรูปแบบวิถีวัด ในด้านหลักธรรมวิถีพุทธที่ชุมชนเลือกใช้เป็นสาระการเรียนรู้เด่น ๆ มี 8 หลักธรรม ได้แก่ ศรัทธา 4 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา วุฑฒิ 4 สัมปรัสนธรรม 7 สัมปรัสนบัญญัติ 3 อริยทรัพย์ 7 และบุญกิริยาวัตถุ 10 ส่วนแนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 7 หลักการ ได้แก่ การพัฒนาศรัทธาอย่างถูกต้องในทางพุทธศาสนา การบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต การปฏิบัติจริง การมีความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตร การสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นและ การให้ผู้เรียนได้รู้จุดมุ่งหมายสูงสุดและจุดมุ่งหมายระหว่างทาง (ระดับวิถี) ในการเรียนรู้

ทั้งนี้มีปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษา ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ส่วนเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ระบบโรงเรียนและกลไกราชการ

การดำเนินงานของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ก่อให้เกิดบทเรียนแก่ชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ การเรียนรู้และการปรับตัวในด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ทักษะชีวิตที่มีต่อการปฏิรูปการเรียนรู้จากการใช้ความรุนแรงสู่เมตตาธรรม การพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสาธารณะ และแนวทางการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ของชุมชน

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดังกล่าวยังมีส่วนที่ควรจะต้องพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงควรมีรูปแบบที่เหมาะสม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาสถานการณ์ปัญหา การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนเข้าสู่สันติสุข และมุ่งพัฒนาทั้งระดับบุคคลและชุมชน การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย 10 รูปแบบ ได้แก่ วิถีห้องเรียน วิถีโรงเรียน วิถีรายวิชา วิถีครอบครัว วิถีปัจเจกภาวะ วิถีวัด วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีค่ายคุณธรรม และวิถีการทำงานอาชีพ ทั้งนี้เน้นความสำคัญต่อวิถีปัจเจกภาวะ ส่วนหลักธรรมวิถีพุทธที่เป็นสาระการเรียนรู้มี 4 ประเภท ได้แก่ หลักธรรมอันบุคคลควรทำความเห็นแจ้ง หลักธรรมอันบุคคลควรยึดถือเป็นเครื่องมือฝึกฝนเรียนรู้ หลักธรรมอันบุคคลพึงกระทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น และหลักธรรมอันบุคคลพึงครองไว้เป็นคุณสมบัติ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ 3 ระดับ ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ:กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือร่วมใจและความอนุเคราะห์ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้และค้นพบคุณค่ามหาศาลจาก "ชาวบ้าน" ปฏิรูปการศึกษาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทุกท่าน ที่ข้าพเจ้าถือว่าเป็นครูของข้าพเจ้าทั้งหมด โดยเฉพาะเป็น "ชาวบ้าน" และ "กระบวนกร" วิจัยที่ก่อให้เกิดผลเป็นความปิติยินดีและความสงบสุขที่สัมผัสได้ชัดเจนแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งระดับปัจเจกบุคคลและชุมชนโดยทั่วกัน

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ กราบขอบพระคุณคณะสงฆ์ นักบวชและญาติธรรมจากค่ายคุณธรรม ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกานหลงที่อนุเคราะห์และเป็นต้นแบบให้การอบรมบุคลากรในทีมวิจัยและเป็นวิทยากรอำนวยความสะดวกการอบรมในค่ายครอบครัวยุติธรรมให้แก่ชุมชนแม่ชะจานและชุมชนดงป่าล้าน คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า ที่ให้การอบรมนักเรียนในโครงการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ คณะวิทยากรที่ให้การอบรมแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ คณะผู้บริหาร ครูและนักเรียนโรงเรียนฝั่งต้น ปูแก พระสุธรรมยานเถระ และสัตยาไส ที่เป็นต้นแบบวิถีพุทธให้ทีมวิจัยได้ศึกษา

ขอขอบคุณบุคลากรทางการศึกษาท้องถิ่นจากดงป่าล้าน แม่ชะจาน และสันมะเค็ด รวมทั้งนักเรียนทุกคน คุณพ่อ คุณแม่ ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ร่วมกันพิสูจน์ความเชื่อมั่นของข้าพเจ้าที่มีต่อศักยภาพ ศักดิ์ศรีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เหนืออื่นใดที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมกันพิสูจน์ถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในการเป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาของชาติเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชนไปสู่สันติสุขได้ แม้จะเป็นเพียงการเริ่มต้นก็ตาม นอกจากนี้การวิจัยครั้งนี้ยังได้สนับสนุนศรัทธาอันสูงส่งที่ข้าพเจ้ามีต่อพระพุทธศาสนาและพระบรมศาสดา ตลอดจนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่มีอายุเอยนามในที่นี้มากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร. พิมพ์รัฐ และ รศ.พีระพล อยู่สวัสดิ์ ที่ให้กำลังใจ กำลังความคิด และมอบภาระให้ใช้ตลอดเวลา 2 ปีที่ข้าพเจ้าทำการวิจัยโดยมิได้หวังสิ่งตอบแทน นอกจากความปรารถนาจะได้เห็นการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธสามารถเกิดขึ้นได้จริงในระบบโรงเรียน

ขออนุโมทนากับลูกกอล์ฟ ณัฐณีย์ และปัทม พนมศักดิ์ มีมนต์ ในฐานะผู้ช่วยงานวิจัย โดยเฉพาะในขณะที่กำลังเผชิญปัญหาที่หนักหน่วงในบรรยากาศภาคสนาม แต่ด้วยความเมตตาของลูกกอล์ฟจึงเป็นทั้งผู้ให้แนวทางและผู้ร่วมงานที่ให้กำลังใจที่สม่ำเสมอโดยตลอด

ขออนุโมทนา อาจารย์ประเสริฐ ลูกขวัญ ภูมิพิงค์ ลูกพรตตะวัน ไพธนา ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำงานครั้งนี้

ขอขอบใจน้องเอ๋ กรรณิกา สมรักษา ที่ช่วยเก็บบันทึกข้อมูล น้องวูธ ศราวุธ ใจแก้ว น้องแคท แคทริยา ผสม ร้านทริปปี้ปี้ ที่ช่วยพิมพ์งาน และแ่งงานพิมพ์ครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยความอดทน

ขอขอบพระคุณผู้ประสานงาน สกว.ภาค(ภาคเหนือ)ทุกท่าน ที่ให้การส่งเสริมสนับสนุน การวิจัยท้องถิ่นโครงการนี้ด้วยดีมาโดยตลอด

ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ ที่ช่วยสร้างความมั่นใจในระยะต้น ช่วยส่งทางในระยะกลาง และ ช่วยส่งเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงของเส้นทางการดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้อย่าง เป็นภาพรวม

ดร.พระมหาบุญช่วย ชุตินธโร ที่กรุณาสังเคราะห์ภาพรวมของการวิจัยที่ช่วยให้เห็น กระบวนการขับเคลื่อนของงานปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นครั้งนี้

ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ ที่ช่วยเปลี่ยนวิธีคิดในเรื่องการวิจัย ที่ทำให้ข้าพเจ้าค้นพบว่า "การทำงานวิจัยท้องถิ่น เป็นงานที่ปลอดจากการครอบงำทางทฤษฎี นักวิจัยต้องกล้าหาญและ เชื่อมั่นในศักยภาพชุมชน แล้วเราก็จะพบคำตอบในนั้น ทฤษฎีต่าง ๆ ของผู้ค้นพบก่อนหน้านี้ เรา เอาไว้มาสนับสนุนหรือโต้แย้งภายหลัง"

ดร. สมคิด แก้วทิพย์ ที่กรุณาช่วยเปิดประตูความคิดและให้แนวทางที่เป็นประโยชน์อย่าง ยิ่งในห้วงสุดท้ายที่เป็นระยะวิกฤติของการวิจัย

และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงาน สกว. ทุกคนที่อำนวยความสะดวกในเวที รายงานความก้าวหน้า

ที่สำคัญที่สุด การวิจัยทั้ง 4 โครงการครั้งนี้คงไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่ได้รับการสนับสนุน ทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ข้าพเจ้าและคณะวิจัย ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

และสุดท้ายขอขอบพระคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยพายัพที่ให้การสนับสนุนโดยอนุญาตให้ ข้าพเจ้าใช้เวลาทำการปกติในช่วงที่ไม่มีชั่วโมงสอนไปพัฒนางานวิจัยครั้งนี้

ขอกราบคุณพระรัตนไตรทั้งปวง ความรู้ของข้าพเจ้าจักเป็นการไต่บันไดสู่ภพภูมิ ที่สูงขึ้นในอนาคต ความผิดพลาดทั้งหมดในงานนี้จักเป็นบทเรียนทางปัญญาของข้าพเจ้าให้ มุ่งมั่นทำงานต่อไป บุญกุศลใดๆอันจักเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าในครั้งนี้ขอถวายเป็นอาจาริยาบูชาและ บิฑามารดาผู้เลิศคุณ รวมทั้งผู้มีอุปการะแก่ข้าพเจ้าทุกท่าน

มาลี ไพรสน

กรกฎาคม 2549

สารบัญเรื่อง

บทที่	ชื่อเรื่อง	หน้า
	บทคัดย่อ	ก
	กิตติกรรมประกาศ	ค
	สารบัญเรื่อง	จ
	บัญชีตารางและแผนภูมิประกอบ	ข
1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
	วิธีดำเนินการวิจัย	5
	ขอบเขตการวิจัย	11
	นิยามศัพท์เฉพาะ	13
	ระยะเวลา	14
	สถานที่	14
	ผลและประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	14
	กรอบแนวคิดการวิจัย	15
2	แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
	แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา	16
	แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้	20
	หลักธรรมในพุทธศาสนา	26
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
3	วิธีดำเนินการ	37
	แบบแผนการวิจัย	37
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	37
	ขั้นตอนการดำเนินงาน	38
	การดำเนินงานระยะที่ 1	38
	การดำเนินงานระยะที่ 2	57
4	ผลการวิจัย	127
	ตอนที่ 1 บริบทชุมชน	127
	ตอนที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น	134

บทที่	ชื่อเรื่อง	หน้า
	ตอนที่ 3 แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน	147
	ตอนที่ 4 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตามแนว วิถีพุทธของชุมชน	187
	ตอนที่ 5 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษาตามแนว วิถีพุทธของชุมชน	206
5	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	210
	สรุปผลการวิจัย	210
	อภิปรายผลการวิจัย	218
	รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน	240
	ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย	250
	ข้อเสนอแนะ	251
	บทเรียนของนักวิจัย	255
	บรรณานุกรม	260
	ภาคผนวก	263

บัญชีตารางและแผนภูมิประกอบ

ลำดับ	บทที่	ชื่อตารางและภาพประกอบ	หน้า
1	1	กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดงป่าล้าน	7
2		กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนแม่ชะจาน	8
3		กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนสันมะเค็ด	9
4		กรอบแนวคิดการวิจัย	15
5	2	สาระของการปฏิรูปการเรียนรู้ หมวด 4	17
6		แนวการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542	18
7		คุณลักษณะของผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์	20
8		การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ	21
9		มโนทัศน์แบบประสบการณ์	22
10		ประเด็นที่สำคัญในรอบปี	133
11	4/2	สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน	134
12		สาเหตุของสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน	143
13		คุณลักษณะของเยาวชนที่ชุมชนต้องการ	145
14	4/3	กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ	147
15		คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ	150
16		องค์ความรู้วิถีพุทธ	153
17		องค์ความรู้ด้านเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ	154
18		แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสำคัญของวิถีพุทธ	156
19		แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท / ความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา	158
20		แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชน	159
21		แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้	160
22		แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	161
23		แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพความเป็นมนุษย์	162
24		รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชน	163
25		วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ	169
26	4/4	การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญาในมิติวิถีพุทธ	187
27		การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ	194

ลำดับ	บทที่	ชื่อตารางและภาพประกอบ	หน้า
28		รูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของหน่วยที่เกี่ยวข้อง	198
29		ข้อค้นพบทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	200
30	5	อริยสัจ 4	228
31		มรรค 4 ผล 4	232
32		รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น	249
33		ภาพกระบวนการพัฒนานุเคราะห์ทางการศึกษา	264
34		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้วิถีของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน	266
35		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้วิถีพุทธของโรงเรียนสันมะเค็ด	268
36		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้วิถีพุทธของโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน	270

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

โลกกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ทางอารยธรรม โดยเฉพาะในด้านความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ และมนุษย์กระทำต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดวิกฤตทางอารยธรรมคือการขาดฐานคิดที่ถูกต้องต่อเป้าหมายการดำรงชีวิต การพัฒนาใดๆจึงมุ่งตอบสนองแต่ด้านกายและวัตถุแต่ขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ผลของการพัฒนาจึงนำไปสู่ภาวะล่มสลาย พุทธศาสนิกฯได้ให้โอวาทธรรมเตือนชาวโลกไว้นานหลายทศวรรษแล้วว่า “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ” ระบบคิดทางพุทธศาสนาดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวทางการพัฒนาอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ การใช้ศาสนธรรมเป็นเครื่องมือการพัฒนา การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่จิตใจ และผลของการพัฒนานั้นคือสุขภาวะอันเกิดแต่การแก้ปัญหาในทางที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่นำทางการกระทำทั้งหมด กระบวนทัศน์เช่นนี้รวมอยู่ในอริยมรรค 8 ประการ ซึ่งเป็นองค์ธรรมหนึ่งในอริยสัจ 4 ด้วยการปฏิบัติตามหลักแห่งพุทธธรรมดังกล่าว มนุษย์จึงจะสามารถสร้างสรรค์และดำรงสันติภาพยั่งยืนแก่โลกและชีวิตได้ (พุทธศาสนิกฯ : 2531)

สังคมไทยภายใต้การครอบงำของกระแสอารยธรรมใหม่ ได้ก่อให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “วิกฤตแห่งการทำลายตัวเอง” (ประเวศ วะสี , 2544 : น.26) ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็น “เมืองพุทธ” มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจนเรียกได้ว่าเป็น “วิถีไทย” ที่เต็มแน่นด้วยพลังภูมิปัญญาอันสั่งสมมายาวนาน โดยเฉพาะเป็นภูมิปัญญาที่เป็นรากฐานสำคัญแห่งอารยธรรมสันติภาพ แต่กลับถูกกระทำให้เห็นว่า “วิถีพุทธ” และ “วิถีไทย” เป็นเพียงเศษเสี้ยวอารยธรรมที่ล้าหลัง ไร้ความหมายจนจนจะขาดตอนออกจากวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ สังคมไทยจึงถูกคุกคามความสงบสุขอยู่ด้วยสภาวะความรุนแรงนานาประการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณลักษณะของคนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้การจัดการศึกษาที่ถูกต้องทำหน้าที่หล่อหลอมกลมเกลียวอย่างถูกทางรัฐบาลไทยโดยกระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้มุ่งเน้นการนำ “วิถีพุทธ” นี้เป็นนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญเพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 โดยเฉพาะในด้านลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ ตามมาตรา 6 กล่าวว่า “ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ : เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” ทางปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงนั้น จำเป็นที่จะต้องมีส่วนร่วมปัจจัย หรือองค์ประกอบที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามแนวนโยบายดังกล่าว นับตั้งแต่ความเข้าใจอย่างจริงเกี่ยวกับสภาพ

ปัญหา ความต้องการและบริบทของชุมชน คุณภาพและคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาที่รับผิดชอบในหน่วยการศึกษานั้นๆ สาระและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนให้เข้มแข็งพอที่จะร่วมกันเกื้อหนุนให้กระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ของผู้เรียนสามารถดำเนินไปได้อย่างมีทิศทางชัดเจนและเป็นระบบ เป็นต้น

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นเขตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เคยคงความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากกระแสการยอมรับใหม่ และการพัฒนาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมของโลกเช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านสิ่งแวดล้อม สภาพการดำรงชีพและระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ หน่วยถูกกระทบกระเทือนเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของสภาพการดำรงอยู่ของผู้คนในเขตนี้ และแน่นอนว่าผู้ที่จะต้องรับผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือเยาวชนผู้อยู่ในความคุ้มครองดูแลของครอบครัวและชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่ง พื้นที่นี้บางส่วนก็ยังคงสามารถดำรงรักษาสืบทอดระบบคุณค่าสำคัญทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างเข้มแข็ง นั่นคือการมีสถาบันพุทธศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีพุทธอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งระดับปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ ไม่ว่าจะเป็นวัดพระธาตุแม่เจดีย์ ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง วัดแก้วธรรมาราม วัดสันมะเค็ดและที่อื่น ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ ฝึกฝนอบรมจิต-ปัญญาแก่ศาสนิกชนในวัยผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ยังสามารถจัดระบบการถ่ายทอดการศึกษาวิถีพุทธรูปแบบต่าง ๆ แก่เยาวชนอีกด้วย องค์ประกอบของชุมชนลักษณะนี้นับว่าหาได้ยากในพื้นที่ทั่วไป จึงกล่าวได้ว่าท่ามกลางวิกฤตทางศีลธรรมเช่นนี้ ชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า ยังคงมีสถาบันคำจูนสังคมที่เข้มแข็ง ชุมชนเองก็ตระหนักในสถานะปัญหาความรุนแรงต่าง ๆ และพยายามที่จะฝ่าวิกฤติด้วยตนเอง โดยเฉพาะคณะครูผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบางแห่งที่ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญได้พานักเรียนเข้าไปเรียนรู้วิถีพุทธตามแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวบ่อยครั้งขึ้น

ด้วยสภาพปัญหาและเงื่อนไขปัจจัยของชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่าหากชุมชนอันประกอบด้วย โรงเรียน บ้าน และวัดหรือ สถาบันพุทธศาสนา นำเอาวิถีพุทธเข้าไปบูรณาการการเรียนรู้ของนักเรียนหรือบุตรหลานของตนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องจะทำให้ชุมชนสามารถคิดค้นกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้หารือและขอความร่วมมือกับผู้บริหารโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 32 ให้ประสานกับพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน ตลอดจนผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ตัวแทนสถาบันพุทธศาสนา ในท้องถิ่นเพื่อประชุมหาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกันเมื่อเดือนมีนาคม 2546 ก็ปรากฏว่ามีโรงเรียนและ

ชุมชนต่าง ๆ สนใจเข้าร่วมประชุมถึง 5 กลุ่ม โดยมีผู้บริหารและคณะทำงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย

ผลการประชุมในครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยและที่ประชุมได้ตระหนักว่าชุมชนกำลังเผชิญปัญหาที่เป็นประเด็นทางวัฒนธรรมคล้ายกัน นั่นคือปัญหาด้านพฤติกรรมของผู้เรียนที่สร้างความเป็นทุกข์กังวลใจ ห่วงโยแก่คณะครูและชุมชนเป็นอันมาก หากไม่ได้รับการเยียวยาแก้ไขและป้องกันจะเป็นปัญหาสังคมที่รุนแรงได้ในอนาคต พระสงฆ์จากวัดภูแก้วธรรมารามและวัดพระเจ้าหลวงที่เข้าร่วมประชุมด้วย ต่างพิจารณาเห็นว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาด้านศีลธรรมซึ่งต้องแก้ไขหรือพัฒนาที่ “ใจ” ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา แต่การพัฒนาเด็กให้ได้ผลนั้น ผู้ใหญ่ต้องสามารถกระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้ได้ก่อน ในที่สุดผู้บริหารและคณะครูรวมทั้งตัวแทนผู้ปกครองในที่ประชุม ก็สนใจที่จะแก้ปัญหาร่วมกันด้วยกระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม บนฐานคิดทางพุทธศาสนา และ โดยการหนุนช่วยของ สกว. ภาคเหนือ

หลังจากนั้นผู้วิจัยและชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาโจทย์จนแต่ละชุมชนสามารถชี้ชัดในประเด็นปัญหาของตน ๆ ได้ชัดเจน และร่วมกันคิดค้นกระบวนการวิจัยในรูปแบบคล้ายชุดโครงการ (โดยการหนุนเสริมของ สกว. ราชภัฏโพธิ์สัตยา) ประกอบด้วยโครงการแกนกลางของผู้วิจัยและโครงการเครือข่ายของชุมชน 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีโจทย์เฉพาะของตนเองตามลักษณะเฉพาะของปัญหาที่แตกต่างกัน กระบวนการวิจัยของทุกโครงการจะตอบโจทย์ปัญหาทั้งของพื้นที่ของตนและโจทย์ปัญหาหลักของโครงการแกนกลางด้วยดังนี้

1. โครงการแกนกลางโดยผู้วิจัยและคณะวิจัย : รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
2. โครงการวิจัยของชุมชนแม่ชะจาน : การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
3. โครงการวิจัยของชุมชนสันมะเค็ด : การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันชีเหลือกหัวฝายพัฒนาตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
4. โครงการวิจัยของชุมชนบ้านดงป่าสัก : รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อนักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าสัก ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัยรวมทั้งประเด็นปัญหาของโครงการวิจัยทั้ง 3 โครงการ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนกำลังเผชิญปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรม จึงเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ปัญหาร่วมกัน และมีความต้องการที่จะแก้ปัญหของตนด้วยการขุดค้นต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น เพื่อผดุงรักษาความสงบสุขของชุมชนของตน ดังนี้

1. ชุมชนพิจารณาเห็นว่า เริ่มมีหน่ออ่อนของความรุนแรงเกิดขึ้นในจิตใจของเยาวชนในท้องถิ่นที่ควรได้รับการเยียวยาและสร้างภูมิคุ้มกันด้วยวิธีที่ถูกต้องสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

2. ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นของการปฏิรูปการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือหล่อหลอมกล่อมเกลาความเป็นมนุษย์และเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดและสร้างสรรค์

อารยธรรมของตน

3. พุทธศาสนาเป็นชุมพลังทางปัญญาที่ชุมชนคาดหวังว่าจะสามารถทั้งเยียวยาและป้องกันความวิบัติล่มสลายของชุมชน ทั้งเป็นกระบวนการฟื้นฟูสันติภาพให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างยั่งยืนได้

4. ชุมชนยังมีความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน และพร้อมที่จะร่วมกันขุดค้นต่อยอด และสืบทอดให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีต่อไป

ดังนั้นเพื่อให้สามารถมองเห็นพลังขับเคลื่อนของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โครงการวิจัยแกนกลางของผู้วิจัยจึงจะทำหน้าที่ศึกษากระบวนการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน เครื่องช่วยนี้เพื่อให้ทราบว่าจะอะไรคือปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ชุมชนมีวิธีมองปัญหานั้นอย่างไร ชุมชนมีภาพอุดมคติที่ปรารถนาอย่างไรต่อการสร้างสรรค์ปมเพาะอนุชนของตน องค์ความรู้ที่ชุมชนสังเคราะห์ขึ้นมาใช้แก้ปัญหาที่มีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการนำไปใช้อย่างไร ใช้แล้วได้ผลอย่างไร ท้ายที่สุด ผู้วิจัยเชื่อว่าด้วยกระบวนการทัศน์การแก้ปัญหาจากภายในด้วยฐานคิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ตลอดจนวิธีวิทยาการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ จะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นซึ่งก็คือการพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะประชากรที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชุมชนวิถีพุทธให้เข้มแข็ง สามารถดำรงอยู่ได้ในท่ามกลางการคุกคามของกระแสอารยธรรมใหม่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสันติภาพของชุมชนและโลกมนุษย์

วัตถุประสงค์การวิจัย

5.1 วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

5.2 วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะชุดโครงการแยกเป็นโครงการหลัก 1 โครงการและโครงการย่อยอีก 3 โครงการ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขั้นพัฒนาโจทย์และวางแผนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งกระทำในรูปของการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีการดังนี้

1.1 การสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในพื้นที่วิจัย

หลังจากสำรวจแหล่งข้อมูลได้แล้ว เนื่องจากผู้วิจัยเป็นบุคคลภายนอกชุมชน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับการวิจัยก่อนเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจ โดยเริ่มจากการเข้าพบผู้บริหารโรงเรียนในพื้นที่เพื่อแนะนำตัวเองและแจ้งวัตถุประสงค์ของการขอพบ หลังจากนั้นจึงได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาเยาวชนและความจำเป็นในการแก้ไขหรือป้องกันปัญหา แล้วเชิญชวนเข้าร่วมประชุมหารือกันระหว่างบุคลากรทางการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องจากสถานศึกษาและชุมชนต่าง ๆ โดยให้ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงาน โดยกำหนดวันประชุมไว้ล่วงหน้า

1.2 การสร้างความตระหนักในปัญหา

ในการประชุมประกอบด้วยบุคลากรทางการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องจากท้องถิ่นทั้งหมด 3 ฝ่าย ได้แก่

- 1) ตัวแทนฝ่ายโรงเรียน ได้แก่ ผู้บริหาร และครู
- 2) ตัวแทนฝ่ายชุมชน ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียนและผู้นำชุมชน
- 3) ตัวแทนฝ่ายสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น ได้แก่ พระสงฆ์
- 4) ผู้ประสานจากแหล่งทุนวิจัย (สกว. สำนักงานภาค)

ผู้วิจัยใช้วิธีปรารภถึงสภาพปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ในฐานะผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเยาวชนเช่นเดียวกับทุกคนเพื่อชี้ให้เห็นว่าทุกคนต่างเผชิญปัญหาร่วมกัน และกำลังพยายามหาทางออก หลังจากนั้นจึงให้ที่ประชุมแสดงทัศนะต่อประเด็นปัญหาที่ตนกำลังเผชิญอยู่ในที่สุดที่ประชุมก็ตระหนักเห็นความสำคัญของปัญหาในด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนและเห็นความจำเป็นและต้องการแก้ไขโดยการพัฒนาประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาท้องถิ่น โดยเฉพาะบุคลากรฝ่ายโรงเรียนและชุมชนได้ตัดสินใจที่จะทำการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาการศึกษาาร่วมกัน

1.3 การสร้างพันธกิจ – พันธมิตรวิจัย เพื่อจัดทำโครงการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการศึกษา
ร่วมกัน

ในระหว่างการอภิปรายสภาพปัญหาต่าง ๆ นั้นปรากฏว่าตัวแทนแต่ละชุมชนมีมุมมองประเด็นปัญหาและสาเหตุแตกต่างกัน เพราะอยู่ในบริบทที่ต่างกัน กลุ่มเป้าหมายก็แตกต่างกัน ทำให้ไม่สามารถทำการวิจัยร่วมกันในโครงการเดียวกันได้ ดังนั้นผู้ประสานงานจากแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) จึงเสนอแนะให้ทำการวิจัยในรูปชุดโครงการประกอบด้วยโครงการวิจัยหลักและโครงการวิจัยย่อยของแต่ละชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยและชุมชนจึงได้กำหนดโครงการขึ้นดังนี้

1) โครงการวิจัยหลัก : รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการวิจัยเชิงสังเคราะห์กระบวนการและเนื้อหาสาระของโครงการวิจัยย่อยเพื่อหาคำตอบในขอบเขตลุ่มน้ำให้โครงการวิจัยย่อยสามารถดำเนินการไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ รวมทั้งทำหน้าที่สังเคราะห์องค์ความรู้ที่เป็นผลของการวิจัยของแต่ละชุมชน

2) โครงการวิจัยย่อย 1 : รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อการพัฒนา นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3) โครงการวิจัยย่อย 2 : การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน

4) โครงการวิจัยย่อย 3 : การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด, สันชีเหล็ก, หัวฝายพัฒนา

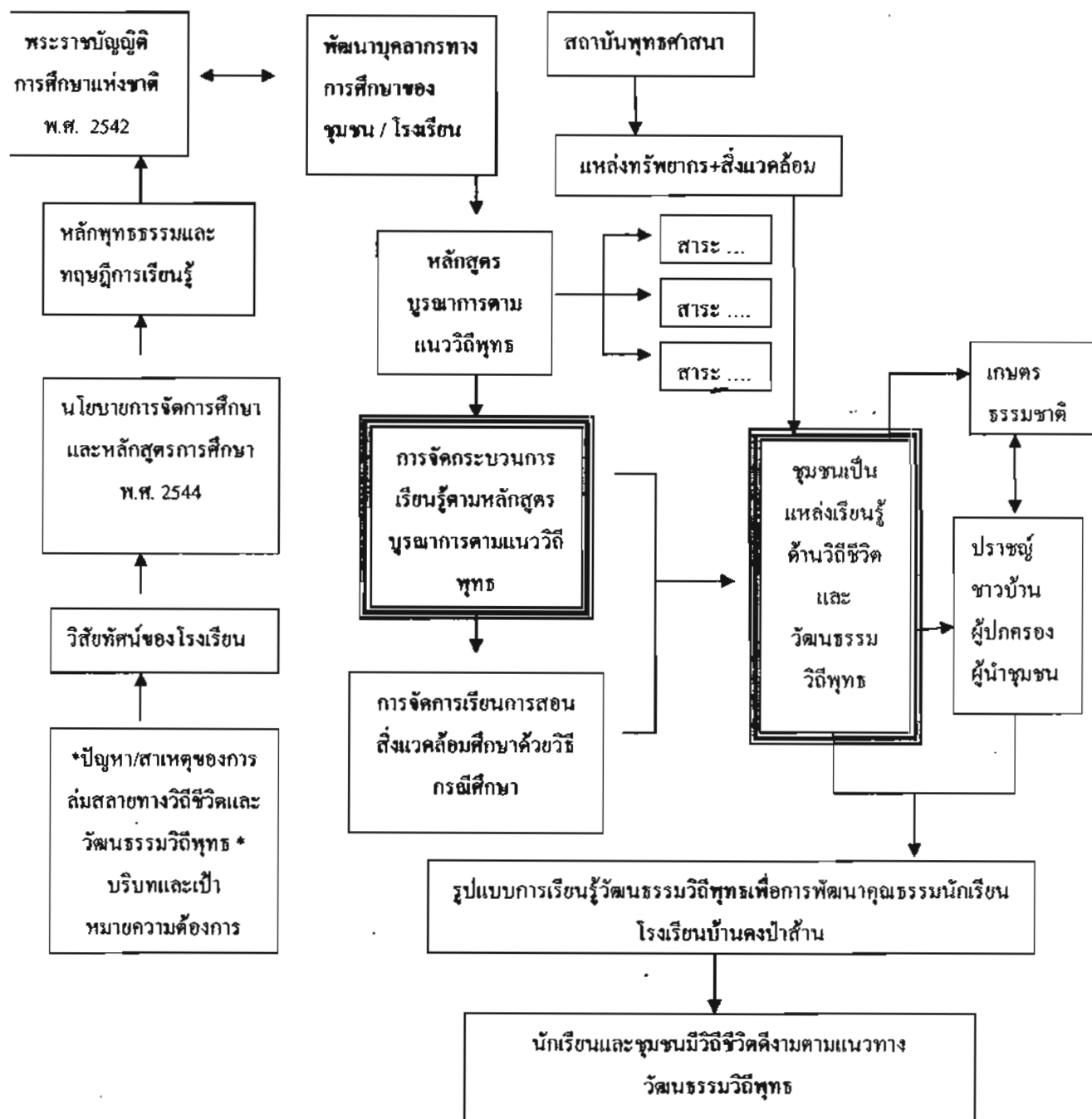
โครงการวิจัยย่อยเหล่านี้มีพันธกิจร่วมกับโครงการวิจัยหลักในการรักษาเอกภาพในการดำเนินการวิจัยบนฐานคิดตามแนว "วิถีพุทธ" อันมาจากข้อตกลงร่วมกันในที่ประชุม ส่วนในด้านการบริหารจัดการโครงการทุกขั้นตอนให้เป็นเอกสิทธิ์ของแต่ละโครงการยกเว้นแต่จะมี

ข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้แต่ละทีมวิจัยจะทำหน้าที่พันธมิตรวิจัยในการช่วยหนุนเสริมซึ่งกันและกันเพื่อให้งานวิจัยมีประสิทธิภาพและสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างดี

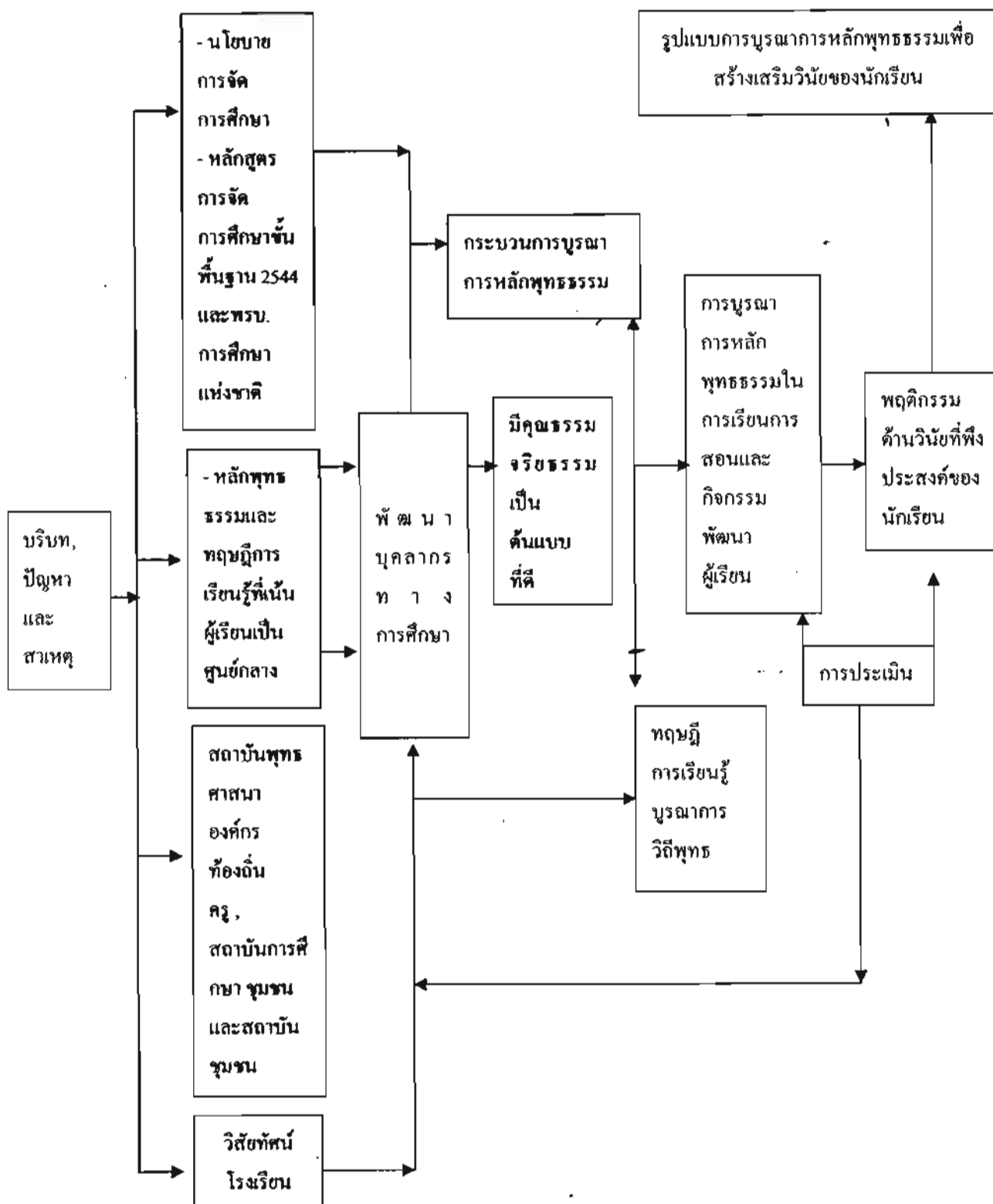
1.4 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของชุมชน

ผลจากการพัฒนาโจทย์และวางแผนการปฏิรูปการศึกษาร่วมกันดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีการรวมตัวกันจัดตั้งทีมวิจัย หรือคณะทำงานปฏิรูปการศึกษาขึ้น ชุมชนละ 1 ทีม มีขั้นตอนการดำเนินงาน 2 ระยะ คือ ระยะเตรียมการฯและระยะปฏิบัติการทดลองฯ และมีการกำหนดกรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนที่มาจากข้อสมมุติฐานเบื้องต้น และจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ผลการวิจัยต่อไป ดังนี้

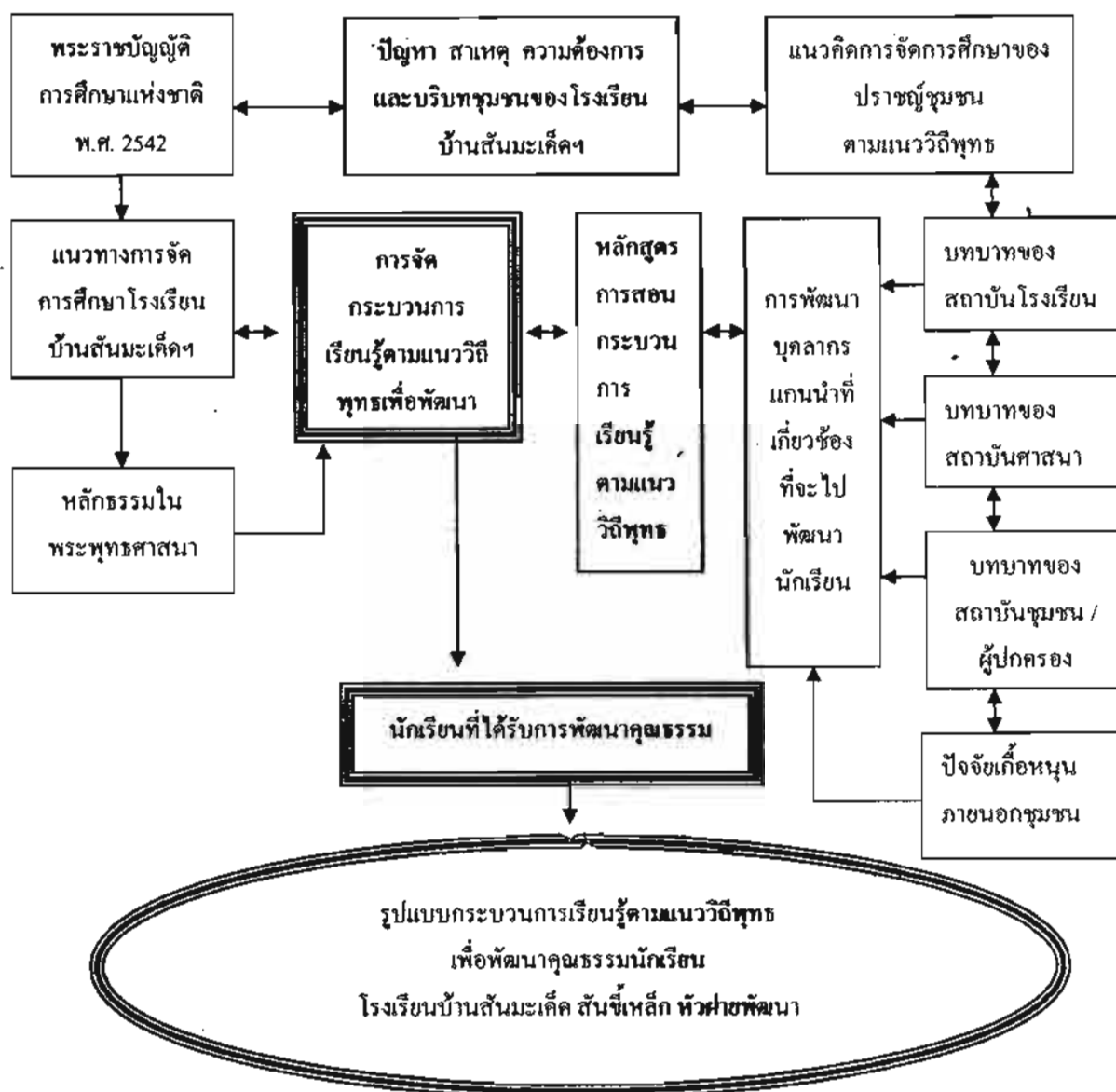
1.4.1 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดงป่าฝ้าย มีลักษณะดังนี้

1.5 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนแม่ะจาน

1.6 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนล้านมะเค็ด มีลักษณะดังนี้

ระยะเวลาในการพัฒนาจิตวิทยวิจัย 12 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม 2546 – พฤษภาคม 2547

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 1 : ขั้นเตรียมการ

ในระยะเตรียมการเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้ง 3 แห่ง ดังนี้

2.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษามี 3 ประเด็น ได้แก่ บริบทชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ร่วมในเวทีชุมชน และศึกษาจากเอกสารข้อมูลชุมชน

2.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้ และการพัฒนาหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการร่วมคิดร่วมวางแผนกับชุมชนในการกำหนดลักษณะกิจกรรมเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน ติดตามสังเกตและสังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมของชุมชนทุกกิจกรรม

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2 : ขั้นปฏิบัติการ

การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะปฏิบัติการทดลองการจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนรู้ และในด้านผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วิธีสังเกตการณ์และสังเกตการณ์ร่วมการสัมภาษณ์เป็นกรณี การสนทนากลุ่มและการจัดเวทีเครือข่าย

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณประกอบ โดยถือเอาผลการวิจัยจากสถานการณ์จริงเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วยหัวข้อศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ บริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาและแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยเน้นการวิเคราะห์จากรายละเอียดสู่ข้อสรุปทุกประเด็นศึกษา ดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลด้านบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

เป็นการวิเคราะห์จากผลการจัดกิจกรรมในระยะเตรียมการในด้านบริบทชุมชน ด้านสภาพปัญหาของชุมชน และด้านความต้องการของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงสภาพเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชน ลักษณะของปัญหาและความต้องการในการแก้ปัญหาซึ่งจะมีผลต่อการเลือกวิธีแก้ปัญหาต่อไป

3.2 การศึกษาข้อมูลด้านแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

เป็นการวิเคราะห์จากผลของการจัดกิจกรรมทั้งในระยะเตรียมการและระยะปฏิบัติการ ในด้านการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชน และการพัฒนาหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน มีขั้นตอนดังนี้

3.2.1 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา โดยวิเคราะห์จากผล การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิทยุชุมชน เพื่อศึกษาถึงผลการเรียนรู้ที่ได้รับในเชิงประจักษ์จาก ประสบการณ์ตรง และศึกษาว่าชุมชนได้แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของบุคลากรการจัด การศึกษาตามแนววิทยุชุมชนอย่างไร แล้วนำข้อค้นพบนั้นมาจัดประเภทเป็นชุดความรู้ที่ได้รับใน ประเด็นนี้

3.2.2 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชน โดยวิเคราะห์จากผล การจัดกิจกรรมการพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชนระยะเตรียมการ เพื่อศึกษาถึงกระบวนการ เรียนรู้ และลักษณะเนื้อหาสาระที่ชุมชนได้รับ รวมทั้งการสรุปแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนว พุทธของชุมชนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้

3.2.3 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิทยุ ชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกิจกรรมที่ชุมชนนำไปใช้ ใน การพัฒนาผู้เรียนของแต่ละโรงเรียน ในด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมและในด้านผล ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดตามหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางการพิจารณา และ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลจากทั้ง 3 แหล่งข้อมูล

3.3 การศึกษารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิทยุชุมชนที่เหมาะสมกับ ชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว

เป็นการประมวลผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลทุกประเด็นศึกษา แล้วนำมาจัดลำดับ ขั้นตอน บนฐานข้อเท็จจริงและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งวิเคราะห์เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อผลสำเร็จ และข้อจำกัดในการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน หลังจากนั้นจึงนำเสนอผลในเวทีเครือข่าย เพื่อร่วมกันปรับปรุงรูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชนต่อไป

4. ขึ้นนำเสนอผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีบรรยายสรุป

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1 เกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องการศึกษาวิจัยครั้งนี้ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการวิจัยอย่างน้อย 5 ประการ ดังนี้

- 1.1.1 เป็นพื้นที่ที่มีสถานศึกษาอยู่ในชุมชน
- 1.1.2 เป็นพื้นที่ที่สถาบันหรือองค์กรทางพุทธศาสนาที่เข้มแข็ง เช่น มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน มีบุคลากรทางพุทธศาสนาที่มีแนวปฏิบัติตามหลักพุทธ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ และมีการบริหารจัดการฝึกอบรมการปฏิบัติธรรมกับมีฐานอยู่เป็นปกติ
- 1.1.3 เป็นพื้นที่ที่มีสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนา
- 1.1.4 เป็นพื้นที่ที่มีบุคลากรทางการศึกษาทั้งในและนอกสถานศึกษาที่มีหน้าที่บทบาทหรือความสนใจในการจัดการศึกษาท้องถิ่นหรือชุมชนที่มีสถานศึกษานั้น ๆ อยู่ ตลอดจนมีความสนใจและพร้อมที่จะใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา
- 1.2 ขอบเขตพื้นที่เป้าหมายการวิจัย
 - 1.2.1 พื้นที่ภายในโรงเรียนบ้านดงป่าสักและเขตบริการการศึกษาของโรงเรียน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดง ป่าสัก และบ้านใหม่เจริญ ตำบลเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 - 1.2.2 พื้นที่ภายในโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานและเขตบริการการศึกษาโรงเรียน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่ชะจาน บ้านหนองบัว และบ้านสันมะนะ ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 - 1.2.3 พื้นที่ภายในโรงเรียนสันมะเค็ด สันชีเหล็ก หัวฝายพัฒนาและพื้นที่บริการการศึกษา 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสันมะเค็ด บ้านสันชีเหล็ก และบ้านหัวฝาย ตำบลเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ลักษณะกลุ่มประชากรเป้าหมายการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ทีมวิจัยโครงข่ายวิจัยย่อย ทั้ง 3 โครงการรวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา
2. คณะครูผู้สอน
3. นักเรียน
4. ผู้ปกครองนักเรียน
5. ผู้นำชุมชน

6. ปราชญ์ชาวบ้าน

7. พระสงฆ์ในท้องถิ่น

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. แบบสอบถาม / สัมภาษณ์
2. แบบบันทึกภาคสนาม
3. ตัวผู้วิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาด้านต่าง ๆ ได้แก่ แนวคิด หลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ ตลอดจนคุณภาพและคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะของผู้เรียน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นโดยชุมชน

ชุมชน หมายถึง บุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน ที่กระทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกันทั้งในหน่วยปกครอง หน่วยวัฒนธรรมประเพณี และหน่วยการศึกษาในพื้นที่โครงการวิจัยเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่ลาว 3 พื้นที่โครงการ ได้แก่

1. ชุมชนแม่ชะจาน หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัย เรื่อง การบูรณาการหลักสูตรธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ชุมชนสันมะเค็ด หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันขี้เหล็กหัวฝายพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3. ชุมชนดงป่าล้าน หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเครือข่าย เรื่อง รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธ นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วิถีพุทธ หมายถึง แนวทางการปฏิบัติที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงอริยสัจหรือความจริงสูงสุดอันจะนำไปสู่อิสรภาพจากการครอบงำของกิเลสสู่ความพ้นทุกข์ได้สิ้นเชิง ได้แก่การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา

การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ หมายถึง กระบวนการบูรณาการวิถีพุทธให้เป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษาทั้งด้านแนวคิดทางการศึกษา บุคลากรทางการศึกษา การเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดสิ่งแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา สามารถสร้างความสุขสงบหรือพ้นทุกข์ได้ด้วย

ตนเอง ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งอื่นได้อย่างมีคุณภาพโดยการจัดการศึกษานั้นเกิดจากการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของชุมชน อันประกอบด้วยโรงเรียน สถาบันชุมชน และสถาบันพุทธศาสนาเป็นหลัก

ระยะเวลา : 15 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2547 – กันยายน 2548

สถานที่ :

1. โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. โรงเรียนบ้านสันมะเค็ดและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โรงเรียนสันมะเค็ดสันขี้เหล็กหัวฝายพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3. โรงเรียนบ้านดงป่าล้านและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ผลและประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ได้ทราบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

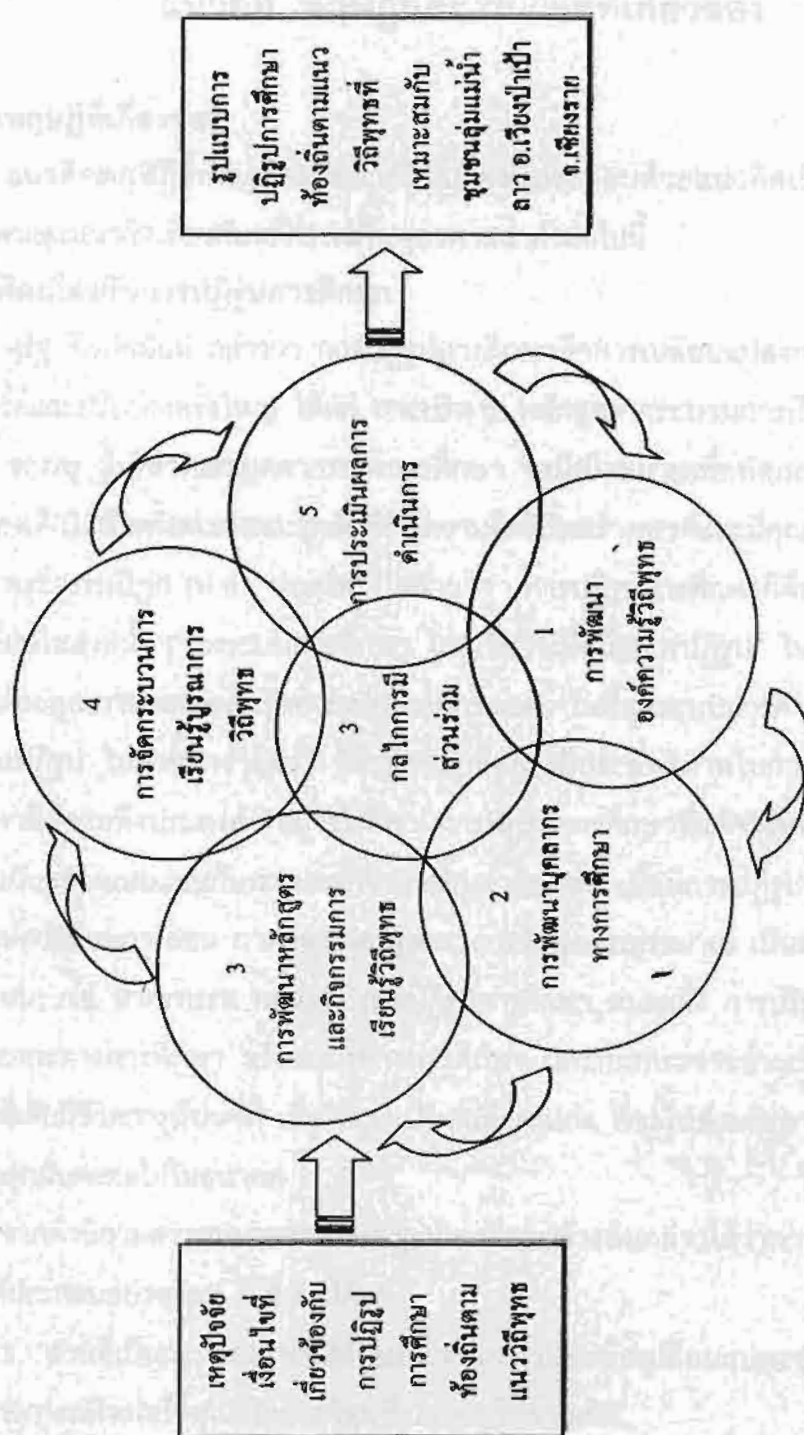
3. ได้รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของชุมชน อันจะเป็นแนวทางการพัฒนาด้านการจัดการศึกษาของประเทศต่อไป

4. ได้ประมวลหลักสูตรและชุดความรู้ด้านนวัตกรรมการเรียนรู้บูรณาการวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กด้านวินัยและคุณธรรม

5. ได้เครือข่ายนักวิจัยทางการศึกษาทั้งระดับโรงเรียนและระดับชุมชนที่จะสามารถพัฒนาการจัดการศึกษาร่วมกับชุมชนต่อไป

6. ได้แนวทางการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้สู่สภาวะตามแนววิถีพุทธที่ยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและแนวคิดเกี่ยวกับหลักกรรมในพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา

สุรัฐ ศิลปอนันต์ กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาคือการเปลี่ยนแปลงการศึกษาทั้งระบบ เป็นการรื้อและปรับปรุงครั้งใหญ่ ได้แก่ การบริหาร หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และวิชาชีพ ของครู ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพทางการเรียนรู้ของเด็กให้เป็นทั้งคนเก่งและคนดี คือ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และมีคุณธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาก็คือการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนในส่วนนั้นๆ ของระบบการศึกษา โดยเชื่อว่าเมื่อมี "การปฏิรูป" ในส่วนที่เป็นสาเหตุของการด้อยคุณภาพของผลลัพธ์ของระบบการศึกษาแล้ว ในที่สุดระบบการศึกษาทั้งหมด (หลังการ "การปฏิรูป" ในส่วนต่างๆ แล้ว) ก็จะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในการสร้างผลลัพธ์ของการศึกษาที่สังคมพึงประสงค์ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงนั้นมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นกับระบบการศึกษาส่วนต่างๆ เช่น เมื่อมีการปฏิรูปหลักสูตร ก็ต้องมี การปฏิรูปการเรียนการสอน การพัฒนาครูผู้สอน การจัดสรรงบประมาณ เป็นต้น

อมรวิทย์ นาครทรรพ กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษา หมายถึง การปรับสภาพในเรื่องครู และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรทางการศึกษา และการกระจายอำนาจการศึกษา เพื่อพัฒนาให้เด็กมีชีวิตการเรียนรู้ที่ดี เพื่อให้เขาเป็นคนดี คนเก่ง ที่จะไปช่วยรักษาประเทศชาติของเราให้ผาสุกมั่นคงต่อไปในอนาคต

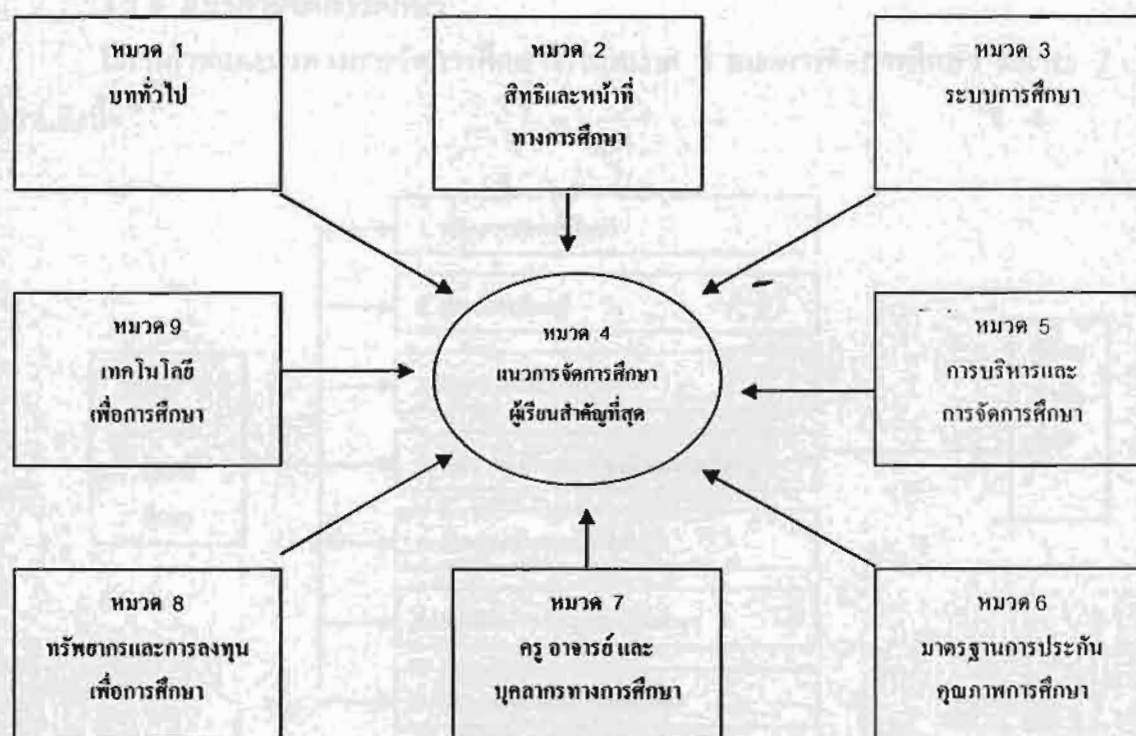
จากคำนิยามความหมายของการปฏิรูปการศึกษาข้างต้นกล่าวได้ว่าการปฏิรูปการศึกษานั้นมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนที่เป็นการบวนการที่มีลักษณะของการปรับหรือเปลี่ยนแปลงจากที่เคยมีอยู่เดิมเข้าสู่สภาวะการณ์ใหม่หรือคุณลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม
2. ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระที่ต้องมีการปรับหรือเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ การจัดการศึกษา ได้แก่ ระบบการบริหาร บุคลากรทางการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ หรือการเรียนการสอน และทรัพยากรทางการศึกษา
3. ส่วนที่เป็นเป้าหมาย ได้แก่ ตัวผู้เรียนในระดับต่างๆ

4. ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ของการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นความสามารถและคุณธรรมอันเชื่อมโยงถึงความมีเจตนาารมณ์ที่จะรักษาประเทศชาติให้มีความผาสุกมั่นคงในอนาคต

โดยนัยดังกล่าวข้างต้น การปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะของประชากรที่พึงประสงค์ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดประเด็นสำคัญไว้ 6 ประเด็น (คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้) ได้แก่ สารระของการปฏิรูปการเรียนรู้ ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้ แนวการจัดการศึกษา สารการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 สารระของการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้แก่ หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ผู้เรียนสำคัญที่สุด ถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งทุกหมวดมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน มีทั้งหมด 9 หมวด ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 : สารระทุกหมวดในพระราชบัญญัติการศึกษามุ่งสู่แนวทางการจัดการศึกษาที่ "ผู้เรียนสำคัญที่สุด"

1.2.2 ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิรูปการเรียนรู้ครั้งนี้
นี้ดังนี้

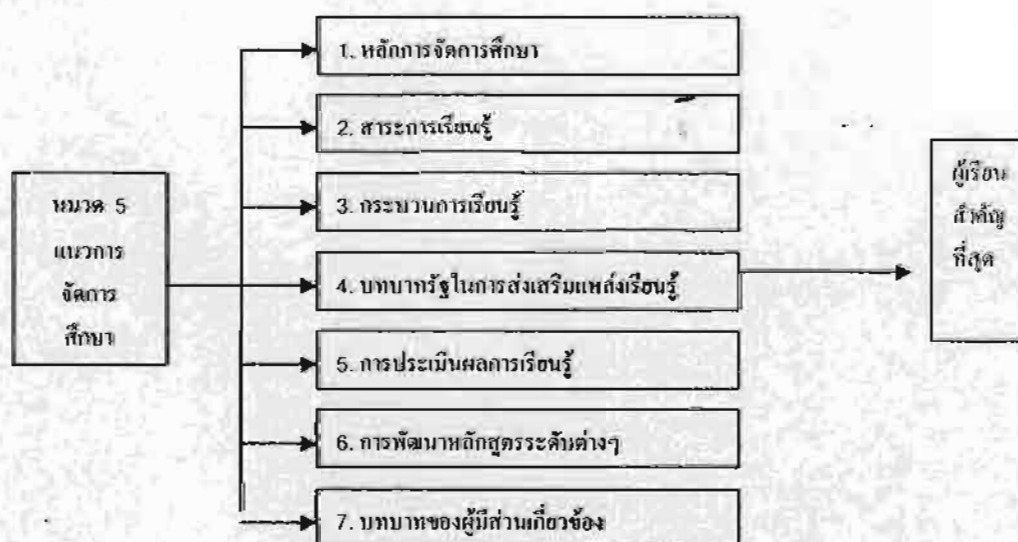
มาตรา 6 : ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ : เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

1.2.3 เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้

มาตรา 7 : เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้ มุ่งปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริม สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ภาคภูมิใจ ในความเป็นไทย รู้จักรักษามลประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

1.2.4 แนวการจัดการศึกษา

มีการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาไว้ในหมวด 8 แนวการจัดการศึกษา มีสาระ 7 ด้านดังนี้

แผนภูมิที่ 3 : แนวการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

1.2.5 สารการเรียนรู้

มีการกำหนดสาระการเรียนรู้ไว้ในมาตรา 23 เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

1.2.6 กระบวนการเรียนรู้

มีการกำหนดลักษณะและขอบเขตของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุดไว้ในมาตรา 24 ดังนี้

"ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด และความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างสมดุลรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้และใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ในทุกเวลาทุกสถานที่"

ของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา (หรือแต่ละศาสตร์) และเน้นที่การสร้างความรู้ของผู้เรียนมากกว่าการให้เนื้อหาโดยครู

ลักษณะสำคัญของการบูรณาการ (อ้าง บัวศรี, อ้างในอรทัย มูลคำ 2542 : 12 – 15)

- 1) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้
- 2) เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางความรู้และพัฒนาการทางจิตใจ
- 3) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำ
- 4) เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่ป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้เรียน
- 5) เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ

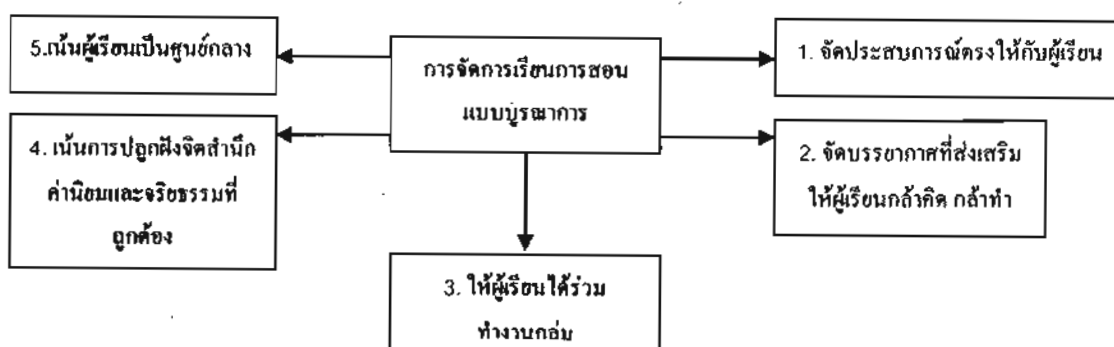
การบูรณาการการเรียนการสอน สามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ

- 1) แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ทำได้โดยกำหนดหัวข้อ (theme) แล้วนำความรู้

จากวิชาต่างๆ มาเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับหัวเรื่อนั้น บางครั้งเรียกการบูรณาการแบบนี้ว่า สหวิทยาการแบบมีหัวข้อ (Thematic Interdisciplinary Studies) หรือสหวิทยาการแบบเน้นการประยุกต์ใช้ (Application – First Approach)

2) แบบพหุวิทยาการ (Multidisciplinary) เป็นการนำเรื่องที่ต้องการจะบูรณาการไป สอดแทรกในวิชาต่างๆ บางครั้งก็เรียกวิธีบูรณาการ แบบนี้เรียกว่า การบูรณาการแบบเน้นเนื้อหา (Discipline – First Approach)

หลักการสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการมี 5 ประการ ดังนี้

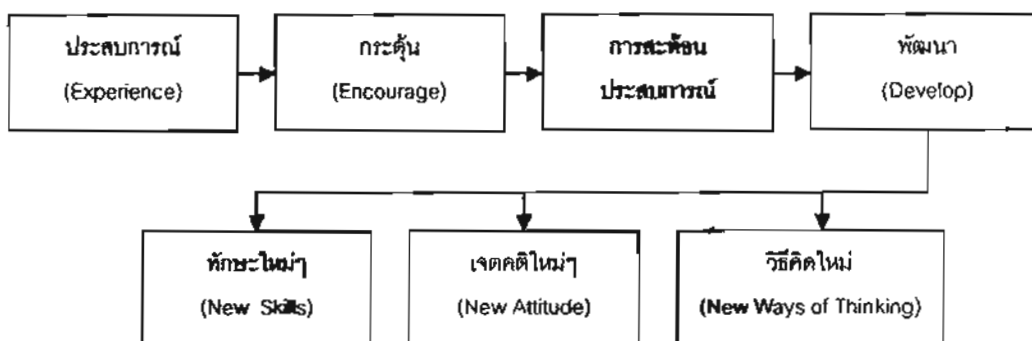

แผนภูมิที่ 5 : แสดงการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (วัฒนาพร ระเบียบทุกข์, 2542 : 47)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสอนแบบการเน้นประสบการณ์

สมศักดิ์ ภูวาทาวรรณ (2544) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นประสบการณ์ ดังนี้

การเรียนรู้แบบประสบการณ์ หมายถึง การเรียนรู้จากประสบการณ์หรือการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยผู้เรียนได้มีโอกาสรับประสบการณ์ แล้วได้รับการกระตุ้นให้สะท้อนสิ่งต่างๆ (Reflection) ที่ได้จากประสบการณ์ออกมาเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ๆ เจตคติใหม่ๆ หรือวิธีการคิดใหม่ๆ ดังรูปต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 6 : มโนทัศน์แบบประสบการณ์

แหล่งทรัพยากรสำคัญของการเรียนรู้แบบประสบการณ์ 4 ด้าน มีดังนี้

1. เวลา (Time) การใช้เวลานั้น ผู้สอนต้องไม่กำหนดเวลาตายตัวแบบเดิมแต่ต้องมีการยืดหยุ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีเวลาเพียงพอสำหรับการเรียนรู้หรือค้นพบสิ่งใหม่ๆ
2. สถานที่ (Space) การใช้สถานที่ที่ไม่จำเป็นต้องเรียนในชั้นเรียนหรือห้องเรียนเท่านั้น แต่อาจเปลี่ยนไปสู่บริเวณต่างๆ ในสถานศึกษา ในชุมชนหมู่บ้าน หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อเชื่อมโยงผู้เรียนสู่โลกรอบตัว
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มีการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นโดยการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชน สมาชิกในครอบครัวของผู้เรียน ผู้รู้ หรือผู้ชำนาญในท้องถิ่น พระภิกษุ ศิลปินท้องถิ่น หรือบุคลากรของรัฐ เป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้เรียน
4. สื่อการสอน (Teaching Materials) การใช้สื่อที่หลากหลายและเพียงพอทั้งประเภททั่วไปและประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนอินเทอร์เน็ต

ทรัพยากรทั้ง 4 ด้านดังกล่าวนี้ เป็นอุปกรณ์สำคัญที่จะช่วยเชื่อมโยงประสบการณ์ผู้เรียนให้ก้าวสู่การเรียนรู้โลกรอบตัวได้เป็นอย่างดี ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้อย่างกว้างขวาง ได้สัมผัสกับสิ่งที่มีอยู่จริง สถานการณ์จริง ได้พัฒนาทักษะกระบวนการกลุ่ม รวมถึงการพัฒนาเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ในลักษณะของการใฝ่รู้สิ่งที่ยาก

ขั้นตอนการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์

การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นประสบการณ์ (Experience) เป็นขั้นลงมือทำกิจกรรมจากสภาพจริง เช่น การสัมภาษณ์หรือปฏิบัติการต่างๆ
2. ขั้นนำเสนอและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Publishing) เป็นขั้นของการพูด-การเขียน เช่น นำข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์มานำเสนอ อาจทำในรูปของการพูดและการเขียน อาจเขียนลงแผนภูมิหรือตาราง พร้อมเสนอตัวอย่างด้วยปากเปล่า เป็นต้น
3. ขั้นอภิปรายผล (Discussing) เป็นขั้นของการอภิปรายซักถามเพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัด และเพื่อให้ได้แนวคิดต่อการประยุกต์ใช้
4. ขั้นสรุปพาดพิง (Generalization) เป็นขั้นของการสรุปผลการเรียนรู้จากทั้ง 3 ขั้น ข้างต้นโดยสรุปพาดพิงสู่หลักการ หรือสู่มุมมองหรือแบบแผนที่ยากขวางขึ้น นับเป็นการสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง โดยผ่านประสบการณ์การลงมือปฏิบัติจริง
5. ขั้นประยุกต์ใช้ (Applying) เป็นขั้นการนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหรือการทำโครงการศึกษาวิจัยต่อไป

2.3 พุทธวิธีการสอน

การจัดการศึกษาแนวพุทธ เป็นการจัดการศึกษาให้รู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วจัดกระบวนการของการศึกษาให้ได้ผลตามธรรมชาติของความจริงนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 4) ส่วนหลักการสำคัญของการจัดการศึกษาแนวพุทธ ได้แก่ ระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะต้องมีการนำไปปฏิบัติให้ประสานกันทั้ง 3 ส่วนอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เพราะสภาพธรรมชาติของธรรมชาตินั้นมีชีวิตของเรามี 3 แดน คือ แดนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แดนที่เป็นเจตจำนงหรือความตั้งใจ และแดนที่เป็นความรู้ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (ลด. หน้า 10-) กล่าวว่า แท้ที่จริงแล้ว 3 แดนของชีวิตดังกล่าวก็คือ 3 ด้านของการศึกษา ดังนี้

1. แดนการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการรับรู้ ดู ฟัง ฯลฯ ทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดรับ 6 และโดยการแสดงออกสื่อสารสัมพันธ์ทำการต่าง ๆ ทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า กรรมเป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดออก กล่าวอย่างสรุปคือ คนเรามีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกทางการรับรู้ และการกระทำนี้คือ แดนของศีลทั้งหมด
2. แดนที่เป็นเจตจำนงหรือด้านความตั้งใจ มีแรงจูงใจและคุณสมบัติต่าง ๆ ในจิตใจ ทั้งฝ่ายดี ฝ่ายร้าย เช่น ความรัก ความโกรธ ความเชื่อ ฯลฯ เป็นตัวปรุงแต่งให้แสดงออกที่พฤติกรรม ตลอดจนการรับรู้ทางอินทรีย์ต่าง ๆ ส่วนนี้เป็นแดนของจิตใจ

3. แดนที่เป็นความรู้ ความรู้จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจต่อการกระทำและคุณสมบัติของจิต จะทำให้มนุษย์สื่อสาร มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้มากขึ้น หรือซับซ้อน มีจิตยึดอัด หรือโปร่งเบาแคบกว้างเพียงใด หรือจะรู้สึกได้แค่ไหน มีสภาพจิตเป็นอย่างไร ความรู้จึงเป็นตัวการที่ทำให้สภาพจิตเปลี่ยนแปลงไป และเป็นทั้งตัวจำกัดและขยายขอบเขตของพฤติกรรม ดังนั้น เราจะทำอะไรต่ออะไรได้แค่ไหน จึงอยู่ที่แดนปัญญา

ดังนั้นหลักการจัดการศึกษาแนวพุทธจึงควรตั้งอยู่บนฐานความจริงตามธรรมชาติ ธรรมดาข้างต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ศิล เป็นการศึกษาปฏิบัติให้เกิดความสำรวม ระวังใน 4 ด้าน ดังนี้

1.1 อินทริยสังวร คือ การรู้จักใช้อินทริย เช่น ตาหู ใจ ฟัง ให้ดูเป็น ฟังเป็น ดูให้ได้รู้มีสติ ไม่ไหลไปตามความยินดียินร้าย ชอบชังเท่านั้น

1.2 ปัจจยสันนิสิตศีล คือการรู้จักเลอบริโภคปัจจัยและเครื่องใช้ไม่สอยต่าง ๆ อย่างมีสติและรู้คุณค่า เช่น การบริโภคอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอยต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีทั้งหลาย ซึ่งจะมาสัมพันธ์กับปัญญา

1.3 สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ เป็นสัมมาอาชีวะในมรรคมีองค์ 8 อาชีวะที่ถูกต้อง คือต้องปฏิบัติหน้าที่ของตัวเองให้เหมาะสมกับสถานะและบทบาทของตน และอยู่บนหลักการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

1.4 ปาฏิโมกข์ คือ ระบบระเบียบในการเป็นอยู่ มีหลักการ มีกฎ มีกติกากฎ และศีลที่เป็นหลักกำกับชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านมีศีล 5 พระมีศีล 227

ศีล 4 หมวดนี้ เป็นการศึกษาที่เริ่มตั้งแต่ในบ้าน ในระดับครอบครัว และในการดำเนินชีวิตทุกขณะ

2. สมภา คือ ด้านจิตใจ สมภาเป็นตัวแทนคุณสมบัติทางจิตทั้งหมด เป็นเรื่องของคุณงามความดี เรื่องของสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ เช่น ความเข้มแข็ง หนักแน่น เพียรพยายาม สติ สมภา และความสุข ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส ฯลฯ อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของจิต การฝึกสมภาสำหรับเด็กอาจทำได้หลายวิธีให้เหมาะสมกับเด็ก เช่น การสวดมนต์ การนั่งสงบ อย่างไรก็ตามสมภาจะเกิดผลจริงต้องเชื่อมประสานกับปัญญา เพราะปัญญาเป็นตัวปรับเปลี่ยนสภาพจิต และได้ศีลมาเป็นตัวคอยค้ำจุนไม่ให้ย่ำแย่โดยลำพังจึงจะถือเป็นสมภาในไตรสิกขาตามหลักพุทธศาสนา เพราะสมภาเป็นเรื่องของการพัฒนาชีวิตให้ก้าวไปในมรรค ซึ่งประสานกับองค์ประกอบทุกด้านในมรรคนั้น

สภาพจิตที่เป็นสมภา จะมีคุณสมบัติ 5 ประการดังนี้

1. ปราโมทย์ ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส
2. ปีติ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้มใจ

3. บัณฑิต ความสงบเย็นผ่อนคลาย
4. สุข ความจำชื่นรื่นใจ คล่องใจไม่มีอะไรบีบคั้น
5. สมาน ความมีใจมั่นแน่ว ไม่ฟุ้งซ่าน

2.4 การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์

สุมน อมรวิวัฒน์ (2542) นำเสนอผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมไม่ใช้ในการพัฒนาทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์ โดยความหมายของการเรียนรู้ ดังนี้

การเรียนรู้คือกระบวนการที่ผู้สละทั้ง 6 ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก, รู้คิด, รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเองหรือโดยกัลยาณมิตร จนประจักษ์ผล เกิดภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์) และความเป็น ทาส

และเสนอหลักของการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ 6 ประการ ประมวลได้ดังนี้

หลักที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามองมนุษย์ในฐานะที่เป็นเอกัตบุคคล (as and individual) และในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น (กัลยาณมิตร) ที่ต่างเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเสมอเหมือนกัน รักสูกเกลียดชังทุกข์กลัวตายเหมือนกัน ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามหลักดังกล่าว จึงต้องสร้างฉันทะแก่ผู้เรียนแต่ละคน ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมได้ทำงานเป็นกลุ่ม และศึกษาทักษะทางสังคมเพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม

หลักที่สอง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ หรือเวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอน ผูกฝน และอบรมบ่มนิสัยได้ ดังนั้นกระบวนการพัฒนามนุษย์จึงควรมุ่งเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งทำความเข้าใจในธรรมชาติ และความเจริญเติบโตของมนุษย์ทั้งทางกายและทางจิต โดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา และมุ่งสู่จุดหมายปลายทางการเรียนรู้ ที่ความมีอิสรภาพทั้งทางกายและจิตของบุคคลนั้น รวมถึงเพื่อเกื้อกูลแก่สังคมโลกทั้งมวล

หลักที่สาม มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญาแต่กำเนิด (สติปัญญา) และแม้ว่ามนุษย์จะมีความแตกต่างกัน ก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคปัญญา) และให้ความหมาย "ปัญญา" ตามนัยพุทธศาสนา ดังนี้

"ปัญญา" ในพระพุทธศาสนา หมายถึง "ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้ เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจ้ง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามเป็นจริง"

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดปัญญานั้น จึงเน้นการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องยาวนาน และผู้เรียนรู้ฝึกฝนต้องมีอิทธิบาท 4 เพื่อให้การเรียนรู้เกิดผลสัมฤทธิ์

หลักที่ดี พระพุทธศาสนอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิต มีลักษณะเป็นองค์รวมของรูป (กายภาพ : กาย วาจา) กับนาม (จิตภาวะ) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ไปตามความเจริญเติบโต (พัฒนาการ) ของชีวิต ในหลักการนี้ควรทำความเข้าใจในเรื่องเบญจขันธ์ หรือขันธ์ 5 อันเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ เพราะความรู้สึกละสำคัญในพระพุทธศาสนานั้นคือ

1. ความรู้ชัดซึ่งขันธ์ 5 เหตุให้เกิดขันธ์ 5 ความดับของขันธ์ 5 และปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งขันธ์ 5

2. ความรู้ชัด ซึ่งความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และความเสื่อมไปเป็นธรรมดาของขันธ์ 5

3. ความรู้ชัดซึ่งคุณโทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งขันธ์ 5

หลักที่ห้า การเรียนรู้ของมนุษย์มีแกนหลัก 3 แกน คือ

1. การฝึกตนเองเรื่องศีล (self-training in morality)

2. การฝึกตนเองเรื่องสมาธิ (self-training in mentality or concentration)

3. การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา (self-training in wisdom)

และกล่าวว่าหลักการข้างต้นนี้มีลักษณะแนวปฏิบัติที่บูรณาการ พัฒนามนุษย์ ในพระไตรปิฎกเรียกว่า ไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิต ของมนุษย์ ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้ และพัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ตามหลักการศึกษ 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

หลักที่หก การพัฒนาปัญญา

จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเกิดปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ (สุตามยปัญญา) การฝึกฝนค้นคิด (จินตามยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

3. หลักธรรมในพุทธศาสนา

หลักธรรมในพุทธศาสนาเน้นให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางในการทำความเข้าใจโลก และชีวิตจิตใจตามความเป็นจริงและแนวทางในการกำหนดท่าทีหรือกระบวนการจัดการกับโลก และชีวิตจิตใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้และมุ่งนำมาสั่งสอนเพื่อให้คนหันทุกข์ ดังจะประมวลมาเฉพาะที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

3.1 อริยสัจ 4

อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้

เข้าถึงกลายเป็นอริยะ หรือผู้อยู่เหนือทุกข์ มีดังนี้ (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), น.155)

3.1.1 ทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะบีบคั้น ขัดแย้งบกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์,

3.3.2 สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

3.3.3 ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัด อวิชชาข้าสํารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกยึดอม ไม่ติดข้องหลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน

3.3.4 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า "ทางสายกลาง" มรรคมรรค 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

อริยสัจ 4 นี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (ตรัสรู้เอง) ไม่สาธุการณะแก่ผู้อื่น

3.2 ธรรม 4

ธรรม 4 หมายถึง ธรรมทั้งปวง จัดประเภทตามลักษณะความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึงปฏิบัติ หรือเกี่ยวข้องเป็น 4 จำพวก อันสอดคล้องกับอริยสัจ 4 และกิจในอริยสัจ 4 (ปริยญา ปหานะ สัจฉิกิริยา และภาวนา) มีดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ลด. หน้า 156)

3.2.1 ปริยญาธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจ ข้อที่ 1 คือ ปริยญา หมายถึง ธรรมอันพึงกำหนดรู้, สิ่งที่ควรรอบรู้ หรือรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) กล่าวคือ ทุกข์และสิ่งทั้งหลาย ที่อยู่ในจำพวกที่เป็นที่ตั้งแห่งปัญหา

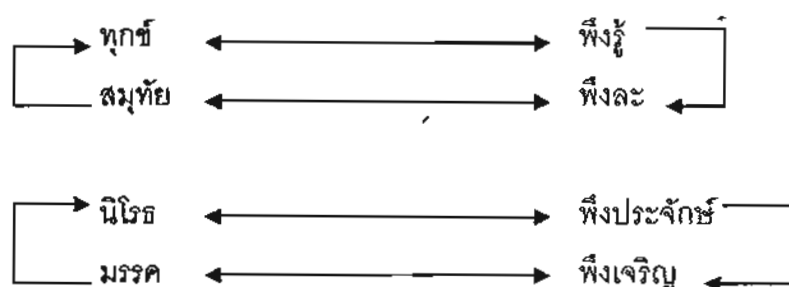
3.2.2 ปหานัตถธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจ ข้อที่ 2 คือ ปหานะ หมายถึง ธรรมอันพึงละ, สิ่งที่จะต้องแก้ไขกำจัดทำให้หมดไป ว่าโดยต้นตอรากเหง้า ได้แก่ อวิชชา และภวตัณหา กล่าวคือ ธรรมจำพวกสมุทัย ที่ก่อให้เกิดปัญหาเป็นสาเหตุของทุกข์ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า อกุศลทั้งปวง

3.2.3 สัจฉิกาทถธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 3 คือ สัจฉิกิริยา หมายถึง ธรรมอันพึงประจักษ์แจ้ง, สิ่งที่ควรได้ควรถึงหรือ ควรบรรลุ ได้แก่ วิชชาและวิมุตติ เมื่อกล่าวโดย

รวบยอด คือ นิโรธ หรือนิพพาน หมายถึง ธรรมจำพวกที่เป็นจุดหมาย หรือเป็นที่ดับหายสิ้นไปแห่งทุกข์ หรือปัญหา

3.2.4 ภาวศัพท์ธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 4 คือ ภาวนา หมายถึง ธรรมอันพึงเจริญหรือพึงปฏิบัติบำเพ็ญ สิ่งที่จะต้องปฏิบัติหรือลงมือทำ ได้แก่ ธรรมที่เป็นมรรค โดยเฉพาะสมณะและวิปัสสนา กล่าวคือ ประดาธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นวิธีการที่จะทำหรือดำเนินการเพื่อให้บรรลุจุดหมายแห่งการสลายทุกข์หรือดับปัญหา

ธรรม 4 ดังกล่าวเป็นการย้ำให้เห็นความสำคัญของคู่เป้าหมายและท่าทีพึงปฏิบัติให้แจ่มชัดขึ้นดังนี้

3.3 อวิชชา

อวิชชา คือ ความไม่รู้ ความรู้ไปไม่ถึงที่สุด แยกเป็น อวิชชา 4 และอวิชชา 8 ดังนี้

อวิชชา 4 คือ ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ได้แก่

- 1.) ไม่รู้จักทุกข์
- 2.) ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์
- 3.) ไม่รู้จักความดับทุกข์
- 4.) ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์

อวิชชา 8 คือ

- 1.) ไม่รู้จักทุกข์
- 2.) ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์
- 3.) ไม่รู้จักความดับทุกข์
- 4.) ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์
- 5.) ไม่รู้จักอดีต คือ ไม่รู้จักสาวหลังเมื่อพบเห็นปัจจุบัน ไม่รู้จักสาวหาต้นเค้าว่า

อะไรเป็นเหตุให้มีขึ้น

6.) ไม่รู้จักอนาคต คือ ไม่รู้จักคาดหน้า ไม่อาจปรารภการที่ทำการหรือเหตุอันเกิดขึ้นในปัจจุบันแล้วคาดหน้าว่าจักมีผลเป็นอย่างนั้น ๆ

7.) ไม่รู้จักหังอศีต อนาคต คือ ไม่รู้จักโยงเหตุในอดีตและผลในอนาคตให้เนื่องถึงกัน

8.) ไม่รู้จักปัจจุสมุปบาท คือ ไม่รู้จักกำหนดสภาวะนั้น ๆ โดยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันและกันเนื่องกันไป คุชลูกโศภะเกี่ยวกับเป็นสายจะนั้น

3.4 วิชา

วิชา (พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, หน้า 78-83) แปลว่า ความรู้ หรือญาณ หรือปัญญา ได้แก่ วิชา 3 วิชา 4 และวิชา 8 ดังนี้

วิชา 3 คือ

1) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ได้แก่ ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกได้ถึงความเป็นอยู่ชาติก่อนๆ ของตน ญาณนี้ทำให้ผู้บรรลุหายตื่น หายงงหายทะเยอทะยานในการเวียนเกิดแก่ – ตาย สำหรับ พระบรมศาสดาเองได้บรรลุญาณนี้ในตอนปฐมยามแห่งคืนตรัสรู้

2) จุตูปปาตญาณ ความรู้เป็นเหตุให้เห็นการเกิดและการตายของสัตว์เหล่าอื่นได้จุตชาติพิพ ญาณนี้ทำให้หายหลงติดมัวเมาในสิ่งภายนอกด้วยความสังเวช บางแห่งเรียกทิพพจักขุ ญาณก็มี พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนมัชฌิมยามแห่งคืนตรัสรู้

3) อาสวักขยญาณ ความรู้ทำอาสวะหรือความชั่วอันละเอียดลึกซึ้งที่หมักคองอยู่ในใจให้หมดสิ้นไป เป็นผู้ไม่ต้อง อยาก – โกรธ – รัก – กลัว – หลง อีกต่อไป เป็นสุขถึงที่สุด คือ นิพพานสุข พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนปัจจุฉิมยาม แห่งคืนตรัสรู้ การได้บรรลุอาสวักขยญาณนี้เองเรียกว่า ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

วิชา 4 (ตรงข้ามจากอวิชา 4) คือ

1) รู้จักทุกข์ซึ่งมีประจำอยู่ในสังขารทั่วไปโดยชัดเจนแจ่มแจ้ง

2) รู้จักสมุทัยคือ เหตุให้เกิดทุกข์เหล่านั้น ได้แก่ ความอยากทะเยอทะยานอันเกิดขึ้นเพราะ

ความโง่หลง

3) รู้จักนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ การดับความอยากอันเป็นต้นเหตุนั้นเสียได้ด้วย

ปัญญา

4) รู้จักมรรค คือหนทางที่จะทำตนเองให้ถึงความดับทุกข์นั้น ทั้ง 4 ข้อนี้ ก็คือ อาสวักขยญาณอันเป็นข้อสุดท้ายในวิชา 3 นั่นเอง

วิชา 8 คือ

- 1) วิปัสสนาญาณ ความรู้อันนับเนื่องเข้าในการเห็นแจ้งในความเป็นไปตามธรรมดาของสิ่งต่างๆ เช่น กาย เป็นต้น ได้ชัดเจน
- 2) มโนมยิทธิ นิรมิตรูปกายอื่นด้วยใจของตนได้
- 3) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ
- 4) ทิพโศต นูตัพย์ ฟังเสียงได้ทุกชนิด
- 5) เจโตปริยญาณ ล่วงรู้ภายในใจของผู้อื่นว่ากำลังเป็นอยู่อย่างไร
- 6) – 7) – 8) ก็คือ วิชา 3 ที่กล่าวข้างต้นนั่นเองเป็นแต่เพิ่มการแสดงฤทธิ์ทางใจ อันจัดเป็นวิชาฝ่ายฤทธิ์อีกพวกหนึ่งไม่เกี่ยวกับอริยสัจ

วิชา 8 อีกหมวดหนึ่ง ได้แก่ วิชา 4 ข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว และเพิ่มเข้าอีก 4 อย่าง คือ

- 1) รู้จักอดีต ได้แก่ รู้สาเหตุ เหตุ เช่น เหตุแห่งทุกข์
- 2) รู้จักอนาคต ได้แก่ รู้จักผลข้างหน้า เช่น มรรค 8 จะให้เกิดนิโรธได้
- 3) รู้จักทั้งอดีตและอนาคต คือ รู้จักโยงเหตุและผลให้ถึงกัน เช่น รู้ว่านิโรธเกิดแต่ มรรค

มรรคเป็นเหตุให้เกิดนิโรธ เป็นต้น

4) รู้จักปัจจัยสมุปบาท ได้แก่ รู้อาการที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งหนึ่ง แล้วสิ่งนั้น กลับเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งอื่นต่อไปหลายชั้น เช่น ทุกข์เกิดมาจากชาติ ชาติเกิดมาจากภพ ภพเกิดมาจากอุปาทาน..... ฯลฯ..... สังขารเกิดมาจากอวิชชา โดยนัยนี้พอจะเห็นได้ว่า วิชา 4 ข้างต้น คือ การรู้ริยสัจ อีก 4 ข้าง ปลายก็คือรู้อาการของการรู้ริยสัจ นั่นเอง

เมื่อจะกล่าวให้สั้นที่สุดแล้ว วิชาทุกประเภทก็คือการรู้ริยสัจ 4 หรือสั้นที่สุด คือ รู้จักการดับทุกข์ให้หมดไปจากตนเท่านั้น

3.5 ปฏิจจสมุทปบาท

ปฏิจจสมุทปบาท คือ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเป็นหลักธรรมอันสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการสอนให้เข้าใจถึง การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกดับ สืบต่อ ตลอดจนถึงความสิ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิตทั้งหลาย ในสังขารวัฏอันหาที่สิ้นสุดได้ยากนี้ (พระสมมติ ฎริปัญโญ, สมุทตธรรม หน้า 77)

ปฏิจจสมุทปบาท มี 2 สายคือ สายมิจจาปฏิปทา และ สายสัมมาปฏิทาเรียกว่าเป็นสายเกิด (ทุกข์) และเป็นสายดับ (ทุกข์) ดังพระบาลี แสดงดังนี้ (สนิ. 16/5 ข้อ 19-20 ใน ลต. หน้า 79)

"ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงมิจฉาปฏิบัติ และ สัมมาปฏิบัติแก่เราทั้งหลาย ขอจงตั้งใจ ฟัง... เพราะอริชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ กองทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ นี่แหละเราเรียกว่า มิจฉาปฏิบัติ"

"ภิกษุทั้งหลาย เพราะอริชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ กองทุกข์ทั้งมวลดับลงด้วยอาการอย่างนี้ นี่แหละเราเรียกว่า สัมมาปฏิบัติ"

หลักปฏิจจนุปบาทสายมิจฉาปฏิบัติ (เกิดทุกข์) มีดังนี้

1.) เพราะอริชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
2.) เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
3.) เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
4.) เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	อายตนะ 6 จึงมี
5.) เพราะอายตนะ 6 เป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
6.) เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
7.) เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
8.) เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปทานจึงมี
9.) เพราะอุปทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
10.) เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติ (ความเกิด) จึงมี
11.) เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะจึงมี
12.) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส คับแค้นใจ จึงมีขึ้นพร้อม กองทุกข์	

ทั้งมวลจึงเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

หลักปฏิจจนุปบาทสายสัมมาปฏิบัติ (ดับทุกข์) มีดังนี้

1.) เพราะอริชาสํารอกออกไปโดยไม่เหลือ	สังขารจึงดับ
2.) เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
3.) เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
4.) เพราะนามรูปดับ	อายตนะ 6 จึงดับ
5.) เพราะอายตนะ 6 ดับ	ผัสสะจึงดับ
6.) เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
7.) เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
8.) เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
9.) เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
10.) เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
11.) เพราะชาติดับ	ชรา มรณะจึงดับ

12.) ความโศก ความเศร้าครวญรำพัน ทุกข์ โทมนัส คับแค้นใจ ก็ดับ ความทุกข์ทั้งหมดก็ดับลงด้วยประการฉะนี้

ในบาลีสสูตรที่หนึ่ง มาหวรรคคติกนิบาต อังคุตรนิกาย; มีข้อความตรัสไว้ชัดเจนระบุว่า : อริยสัจ 4 ที่ตรัสไว้ในรูปปัจจุสมุปบาททั้งฝ่ายสมุทยวาร (เกิดทุกข์) และฝ่ายนิโรธวาร (ดับทุกข์) นั้น เป็นธรรมที่แสดงแล้ว ในลักษณะที่

- ใครชมเชยไม่ได้ : อนิคนินิโต
- ใครทำให้เศร้าหมองไม่ได้ : อสงกิลิฏฐ
- ใครตำหนิไม่ได้ : อนุปวโร
- ใครคัดค้านให้หกละเมนไม่ได้ : อปปฏิฏฏฐ

ข้อนี้หมายความว่า อริยสัจเป็นสิ่งที่ไม่ใคร่ค้านไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่อธิบายได้หลักแห่งอิทัปปัจจยตานั้นเอง

กล่าวได้ว่าหลักปัจจุสมุปบาทดังกล่าว ก็คือ หลักอริยสัจ 4 นั้นเอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า อริยสัจ 4 เป็นต้นกำหนดของทุกข์ทั้งหมด จะดับทุกข์ได้จึงต้องดับอริยสัจเป็นที่สุด ในพุทธศาสนา กำหนดให้อริยสัจเป็นสังโยชน์ชั้นละเอียดสูงสุดที่ผู้ปฏิบัติศึกษาจะสามารถชำระให้สิ้นไปได้ดังจะกล่าวถึงสังโยชน์ต่อไปนี้

3.6 สังโยชน์ 10

สังโยชน์ 10 หมายถึง กิเลสอันผูกใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับอภิปุญทุกขหรือผูกกรรมไว้กับผล แยกเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำกับสังโยชน์เบื้องสูงดังนี้

โอรัมภาคียสังโยชน์ 5 คือ สังโยชน์เบื้องต่ำ เป็นอย่างหยาบ เป็นไปในภพอันต่ำ ดังนี้

1. สักกายทิฏฐิ : ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณเป็นตน

เป็นต้น

2. วิจิกิจฉา : ความสงสัย ความลังเลไม่แน่ใจ (ในพระพุทธ พระธรรม พรอริยสัจ - ผู้วิชัย)

3. สีลัพตปรามาส ความถือเป็นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไป อย่างงมงายเห็นจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยเพียงศีลและวัตร

4. กามราคะ : ความกำหนัดในกาม, ความติดใจในกามคุณ

5. ปฏิฆะ : ความกระทบกระทั่งในใจ, ความหงุดหงิดขัดเคือง

อุทรมภาคียสังโยชน์ 5 คือ สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นไป แม้ในภพอันสูง ดังนี้

6. รูปราคะ : ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือในรูปธรรมอันประณีต, ความปรารถนาในรูปภพ

7. อรูปราคะ : ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือในอรูปธรรม, ความปรารถนาในอรูปภพ

8. มานะ : ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

9. อุทธัจจะ : ความฟุ้งซ่าน

10. อวิชา : ความไม่รู้, ความหลง

บุคคลผู้สามารถละสังโยชนได้จะเข้าสู่ผล (ปฏิเวธ) อันนำไปสู่ความหลุดพ้นหรือวิมุตติและนิพพาน 4 ชั้น ดังนี้

1. พระโสดาบัน : ละสังโยชนได้ 3 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

2. พระสกิทาคามี : ละสังโยชนได้ 3 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

3. พระอนาคามี : ละสังโยชนได้ 5 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

กามราคะ ปฏิฆะ

4. พระอรหันต์ : ละสังโยชนได้ 10 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชา

ส่วนแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอริยสัจจ์ หรือ ปฏิจจสมุปบาท หรือ กฎอัสสัปปะยิตตา หรือ การละสังโยชน 10 ได้นั้น ก็คือ บารมี 10 อริยอภิสัมมัตติกรรมรรคซึ่งรวมลงในไตรสิกขา ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.7 มรรคมืองค์ 8

มรรคมืองค์ 8 หรืออภิสัมมัตติกรรมรรค เรียกเต็มว่า อริยอภิสัมมัตติกรรมรรค แปลว่า "ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ" เป็นทางปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ มีดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ : เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรืออริยสัจจ์ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้กุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท
2. สัมมาสังกัปปะ : ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปิ อพยาบาทสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ
3. สัมมวาจา : เจรจาชอบ ได้แก่ วสุจิสุจิริต 4
4. สัมมากัมมันตะ : กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิริต 3
5. สัมมาอาชีวะ : เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
6. สัมมาวายาม : พยายามชอบ ได้แก่ สัมมัปปธาน 4
7. สัมมาสติ : ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4
8. สัมมาสมาธิ : ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฉานา 4

องค์ 8 ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น 3 ข้อ ต้น คือ ข้อ 3,4,5 เป็นศีล ข้อ 6,7,8 เป็นสมาธิข้อ 1,2 เป็นปัญญา

มรรคมองค์ 8 นี้ เป็นอริยสัจ 4 ข้อที่ 4 และได้ชื่อว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตakilมณานุโยค

3.8 ไตรสิกขา

ไตรสิกขา หรือสิกขา 3 คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ได้แก่

1. อธิศีลสิกขา คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา อันได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ อันเป็นวาจาที่เว้นจากวจีทุจริต 4 ได้แก่ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ คือ ทำการชอบ หรือการงานชอบ ได้แก่ การกระทำที่เว้นจากกายทุจริต 3 คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีพ อันเป็นมิจฉาวนิชชา ได้แก่ คำอาวธ คำมนุษย์ คำสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร คำของเมา คำยาเสพติด

2. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ฝึกจิตให้มีความตั้งมั่น ฝึกจิตให้มีความสะอาด บริสุทธิ์ชั่วขณะ ตามกัมมัฏฐาน 40 อันได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ เพียรในที่ 4 สถาน ได้แก่ สังวรปธาน เพียรสร้างไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ปหานปธาน เพียรละความชั่วที่มีอยู่ ภavanaปธาน เพียรทำความดี ให้เกิดขึ้น อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว และทำให้เจริญขึ้น

สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐาน 4 อัน ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนา นุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือ สมาธิที่เจริญตามแนวของ ฌาน 4 หรือ สมถกัมมัฏฐาน 40 ได้แก่ กสิณ 10 อสุภ 10 อนุสติ 10 อัปปลัญญา 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐานและอรุพ 4

3. อธิปัญญาสิกขา คือ ปัญญา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจเหตุผล รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อันได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ 4 เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว ตามกัมมัตสกตาปัญญา 10 ประการ

สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ 1. เนกขัมมสังกัปปะ คำริจะออกจากกามหรือปลอดจากโลกะ 2. อภัยปาทสังกัปปะ คำริในอันไม่พยานาพ 3. อวิหิงสาสังกัปปะ คำริในอันไม่เบียดเบียน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากกิจกรรมการวิจัย ในด้านการพัฒนาองค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ การพัฒนานุเคราะห์ทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้ดีพุทธ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์ (2539) ศึกษารูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมเพื่อใช้ในการสร้างเสริมวินัยของนักเรียน โรงเรียนลองวิทยา จังหวัดแพร่ โดยมีวิธีดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือการสร้างรูปแบบการวิจัย การปรับรูปแบบการวิจัย และการทดลองและทดสอบ ความเที่ยงตรงของรูปแบบการวิจัยที่สร้างขึ้น ผลการวิจัยทำให้ได้รูปแบบเป็นโครงสร้างของการศึกษาวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นสร้างความตระหนักและศึกษาปัญหาขั้นวางแผนแก้ปัญหา ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา และขั้นประเมินและสรุปผลรวม มีกิจกรรมการวิจัย 7 กิจกรรม มีการปรับโครงสร้างของรูปแบบการวิจัยโดยการปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ส่วนผลการทดลองนำรูปแบบการวิจัยไปใช้ในสถานการณ์จริงในโรงเรียน พบว่าเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ สามารถระดมการมีส่วนร่วมของครูและนักเรียน ได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนดำเนินงานสร้างเสริมวินัยการรักษาความสะอาดเรียบร้อยของนักเรียนและสามารถนำแผนดังกล่าวไปปฏิบัติได้

ประภาภัทร นิยม และคณะ (2545) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามนัยพุทธธรรม (ไตรสิกขา) ของคณะครูและนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ โดยเน้นหลัก "ปฏิบัติงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม" คณะวิจัยของโรงเรียนได้กำหนดเป้าหมายการวิจัยไว้ 4 กลุ่ม ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู นักเรียน และฐานข้อมูลด้านวิชาการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการตั้งโจทย์และออกแบบการวิจัยอย่างอิสระและหลากหลายในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการเรียนรู้สาระทางวิชาการผสมผสานกับ "ชีวิตด้านใน" ของผู้ "ถูกวิจัย" และผู้วิจัย ดังนั้นผลของการวิจัยนี้คือการเน้นการสร้าง "เหตุ" ที่มีประสิทธิภาพโดย "ผู้ใหญ่" เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็ก ส่วนผลจึงเป็นเรื่องต้องเกิดขึ้นตามลักษณะแห่ง "เหตุ" นั้นๆ

พระจิตติชัย มาตย์วงศ์ (2547) ศึกษาการพัฒนากระบวนการฝึกอบรมตามโครงการพัฒนาจริยธรรมเยาวชน ในจังหวัดเชียงใหม่โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อกระบวนการและ ผลของการฝึกอบรม และสอบถามความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนผู้เข้ารับการ ฝึกอบรมที่มีต่อพฤติกรรมก่อนและหลังการเข้ารับการฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่าด้านกระบวนการและผลของการฝึกอบรมนั้น นักเรียนมี

ระดับความพึงพอใจสูง ส่วนด้านความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนนั้นอยู่ในระดับสูง ทั้งด้านระเบียบวินัย ความกตัญญูกตเวที การละเว้นการพนัน การพึ่งพาตนเอง ความร่วมมือร่วมใจและความซื่อ

ผลงานการวิจัยทั้งสามเรื่องช่วยให้พอประมวลได้ว่าปัจจัยสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาหรือการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมทางวินัย จริยธรรม และการยกระดับจิตใจผู้เรียนนั้น ควรคำนึงถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ จากสถาบันพุทธศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวผู้เรียนเองในฐานะผู้รับผลการพัฒนา นอกจากนี้หลักคิดสำคัญของการแก้ปัญหาคือการเชื่อในกฎความเป็นเหตุเป็นผล เมื่อสร้างเหตุได้ดีและสอดคล้องก็ย่อมเกิดผลที่พึงประสงค์ตามมา เหนืออื่นใดปัจจัยหรือเหตุสำคัญของการแก้ปัญหาก็คือ บุคลากรทางการศึกษา หรือ “ผู้ใหญ่” ที่รับผิดชอบต่อ “เด็ก” นั้นเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการ

แบบแผนการวิจัย

รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องอิงตามการศึกษาแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะชุดโครงการ ประกอบด้วยโครงการวิจัยหลัก 1 โครงการและโครงการวิจัยย่อยของชุมชน 3 โครงการ โดยโครงการวิจัยหลักสนับสนุนให้โครงการวิจัยย่อยตอบโจทย์ปัญหาเฉพาะของชุมชนซึ่งอยู่ภายใต้กรอบของโจทย์วิจัยหลัก ขณะที่โจทย์วิจัยหลักก็มุ่งหาคำตอบที่เป็นภาพรวมจากโจทย์วิจัยย่อย ซึ่งแยกเป็น 3 ประเด็นวิจัย โดยมี “วิถีพุทธ” เป็นแกนร่วมทั้ง 3 ประเด็น ดังนี้

1. รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
2. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
3. การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันจันทะห้วยพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว 3 ประเด็น ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว

ขั้นตอนการดำเนินการ

หลังจากผู้วิจัยและแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. สำนักงานภาค) ได้จัดเวทีสร้างความตระหนัก และร่วมกันพัฒนาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในเบื้องต้นโดยแต่ละชุมชนสามารถกำหนดกรอบแนวคิดทิศทางและแผนการดำเนินการของตนได้ชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจึงกำหนดรูปแบบกิจกรรมการวิจัยตลอดจนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะเป็นการติดตามศึกษาและสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ เช่นเดียวกับกิจกรรมของชุมชนดังนี้

ระยะที่ 1 ขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

ระยะที่ 2 ขั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธดังรายละเอียดต่อไปนี้

การดำเนินการระยะที่ 1 : ขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

การดำเนินการในขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ประกอบพื้นฐานของการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา และแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

กิจกรรมที่ 1.1 : การศึกษาบริบทชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำลาว
2. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลด้านระบบเศรษฐกิจชุมชน ระบบสังคมและวัฒนธรรม และระบบการเมืองการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว
3. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนในชุมชนพื้นที่วิจัย

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตสภาพทั่วไปสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น
2. ศึกษาจากเอกสารทางราชการ / สถาบันชุมชน / ผลการวิจัยของโครงการย่อย
3. บันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง / ภาพ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ร่วมวิจัย
3. ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำแม่ลาว

สถานที่ / เวลา

กรกฎาคม - สิงหาคม

1. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาวอำเภอเวียงป่าเป้า
2. พื้นที่โครงการวิจัยย่อย

ผลที่เกิดจากกิจกรรม : การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นฯ

1. ได้ข้อมูลด้านลักษณะทางกายภาพทั่วไปของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
2. ได้ข้อมูลด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และระบบการเมืองการปกครองของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
3. ได้บริบทโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

กิจกรรมที่ 1.2 : การศึกษาปัญหา และความต้องการของชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนผ่านมุมมองของชุมชนเอง
2. เพื่อศึกษาแผนปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. เข้าร่วมสังเกตการณ์ในเวทีชุมชนทั้ง 3 แห่ง
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกที่กำหนด
3. ให้ข้อมูลเสริมหรือกระตุ้น ชี้แนะแนวทางตามความจำเป็น
4. สังเกตบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัยและคณะ
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย
3. ผู้ปกครอง
4. ผู้นำชุมชน

สถานที่ / เวลา : เวทีละ 2 ครั้ง ดังนี้

1. เวทีดงป่าล้าน กรกฎาคม, ตุลาคม 2547
2. เวทีแม่ชะจาน กรกฎาคม, ตุลาคม 2547
3. เวทีสันมะเค็ด กรกฎาคม, พฤศจิกายน 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมเวทีวิเคราะห์ปัญหา บริบทและความต้องการของชุมชน

1. ได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านบริบทชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวในพื้นที่โครงการวิจัย 3 พื้นที่ ได้แก่ บริบทชุมชนในพื้นที่บริการศึกษาโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน บริบทชุมชนในพื้นที่บริการการศึกษาโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน และบริบทชุมชนในพื้นที่บริการการศึกษาโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด
2. ได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านสภาพปัญหา สาเหตุและความต้องการของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่โครงการวิจัย

กิจกรรมที่ 2 : การศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษา

กิจกรรมที่ 2.1 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธของ تیمวิจัย 3 โครงการ

วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาสาระและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และเนื้อหาสาระวิถีพุทธ
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธของชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธที่ชุมชนค้นพบ

วิธีดำเนินกิจกรรม :

1. ร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมกับทีมวิจัยย่อย 3 โครงการ และติดต่อประสานงานกับทีมวิทยากรร่วมกัน
2. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรม
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกและถ่ายภาพนิ่ง – วิดีโอ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม :

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยทั้ง 3 โครงการ รวมทั้งตัวแทนนักเรียน
3. ทีมพระวิทยากรและคณะจากมหาวิทยาลัย
4. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

สถานที่ : วัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ตั้งแต่วันที่ 26 – 28 กรกฎาคม 2547

กิจกรรม 2.2 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธของผู้ปกครองนักเรียนโดยโครงการวิจัยย่อย 3 ชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธที่ผู้ปกครองนักเรียนได้รับการพัฒนา

วิธีดำเนินกิจกรรม :

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรม
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม :

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัย 3 โครงการ
3. ผู้ปกครองในพื้นที่วิจัย 3 โครงการ

4. วิทยากรผู้ให้การอบรมจากฝ่ายบริการวิชาการชุมชน วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย

สถานที่/เวลา : 1 วัน / วัดพระธาตุแม่เจดีย์ / กรกฎาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรม 2.1 และ 2.2 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธ

กิจกรรมที่ 3.1 กล่าวคือ การอบรม 3 วันแรกเป็นกิจกรรมสำหรับตัวแทนชุมชนในทีมวิจัย และวันที่ 4 ของการอบรมเป็นของตัวแทนผู้ปกครองและผู้นำชุมชน ดังนั้น ผลของกิจกรรมนี้ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ทั้ง 2 กิจกรรมดังนี้

1. ได้ร่วมเรียนรู้ลักษณะกระบวนการเรียนรู้และเนื้อหาสาระวิถีพุทธในกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการในค่ายคุณธรรมที่จัดให้โดยคณะวิทยากรสงฆ์จากศูนย์บริการวิชาการชุมชน มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย และโอวาทธรรมจากเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแม่เจดีย์ ตลอดจนได้ชมสถานที่และวัดซึ่งเชื่อต่อการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา ได้ทราบคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธของชุมชนบางลักษณะ

2. ได้ทราบแนวทางการจัดการเรียนการสอนวิถีพุทธในโรงเรียนที่ชุมชนได้รับจากการอบรม

3. ได้เห็นกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนกับแหล่งทรัพยากรนอกชุมชนและภายในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเกิดโอกาสการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ด้วย

4. ผู้วิจัยและชุมชนมีโอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้นจากกระบวนการต่าง ๆ ในกิจกรรมตลอดจนการได้พักอาศัยร่วมกันในตอนกลางคืนในกุฏิวัดด้วย นอกจากการสร้างควมคุ้นเคยแล้วจากการได้เห็นความสนุกสนานเบิกบานของสมาชิกชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการอบรมในค่ายคุณธรรมครั้งนี้ ชาวบ้านบางคนถึงกับบอกว่าประสบการณ์ครั้งนี้มีคุณค่าอย่างมากต่อชีวิตที่หาซื้อที่ไหนไม่ได้และยังขอกลับบ้านไปรับเอาแม่และลูกมาขอร่วมกิจกรรมด้วย และบางคนก็บอกว่าถ้าไม่ได้มาร่วมคงจะเสียดายอย่างยิ่ง

แต่อย่างไรก็ตามมีตัวแทนชุมชนบางพื้นที่ที่กลับบ้านกลางคืนเพราะรู้สึกปรับตัวไม่ได้กับการแสดงออกของพระวิทยากรบางรูปที่มีการทำท่า "รำ" ประกอบการฝึกกิจกรรม เพราะเห็นว่าไม่เหมาะสม และกรณีนี้ผู้วิจัยเองก็มีความกังวลใจอยู่ไม่น้อยจึงได้หาโอกาสเข้าไปเรียนถามเชิงทั่วถึงพระวิทยากรดังกล่าว (ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากวัดใด) ในเรื่องความเหมาะสมและวินัยสงฆ์ (ทั้ง ๆ ที่ได้ขอแจ้งงดการแสดงออกลักษณะนี้แล้ว)

5. ในด้านสภาพแวดล้อมของสถานที่ภายในวัดพระธาตุแม่เจดีย์ระหว่างการเดินทางเข้าค่ายฯ เป็นบรรยากาศในฤดูฝน มีความชุ่มชื้น เย็นสบาย บริเวณวัดตั้งอยู่บนเนินเขามีป่าล้อมรอบ มีปูชนียสถานสำคัญ ได้แก่ พระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งครูบาศรีวิชัยเคยมาทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ทางวัดได้ร่วมมือกับกรมป่าไม้ในการอนุรักษ์ป่าจึงมีการปรับพื้นที่แหล่งน้ำ

ธรรมชาติให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในบริเวณด้านหลังของวัดซึ่งเป็นพื้นที่กว้างขวาง เรียกว่า “วังมัจฉา” ซึ่งเดิมชาวบ้านเรียก “ห้วยย่ำค้ำมา”

6. ผู้วิจัยพบว่า “ความพร้อม” ในการเตรียมเครื่องมือวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลโครงการวิจัยไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยทำให้มีผลต่อการควบคุมวินัยในค่าย” และกระบวนการอบรมที่ไม่สามารถทำให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ต้องปรับเปลี่ยนทุกวัน

7. การมีความแตกต่างกันอย่างมากของผู้เข้ารับการอบรม คือมีทั้งเด็กนักเรียน ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน ซึ่งต่างทั้งคุณวุฒิ วิทยุฒิ ก็เป็นสาเหตุที่กระทบต่อรูปแบบการอบรมที่อยู่ในวัยเดียวกัน โดยเฉพาะวัยรุ่นเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีผู้วิจัย/ผู้ร่วมวิจัยบางส่วน เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธครั้งนี้ยังไม่เพียงพอต่อการช่วยให้เข้าใจและเข้าถึงวิถีพุทธระดับลึกซึ้งแก่นธรรม

อย่างไรก็ตาม มีเสียงสะท้อนจากชุมชนว่า การมีโอกาสเข้าค่ายคุณธรรมแบบนี้ช่วยให้มีทัศนคติที่ดีต่อการ “เข้าวัด” มากขึ้น เพราะรูปแบบการจัดอบรมชวนให้สนุกสนาน ไม่น่าเบื่อ มีกิจกรรมที่หลากหลาย ได้เคลื่อนไหวอริยาบถ และไม่มีการเทศน์ด้วยภาษาที่ไม่คุ้นเคย

กิจกรรมที่ 2.3 : การศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาของทีมวิจัย
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาที่เป็นผลมาจากการทำกิจกรรม

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. เข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ร่วม
2. สัมภาษณ์ / สทนากลุ่ม
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
4. ศึกษาจากเอกสารการบันทึกประสบการณ์ของทีมวิจัย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยจาก 3 โครงการ
3. วิทยากรจากแหล่งเรียนรู้
4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ / เวลา : วัดสันมะเค็ด และศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง / 3 เดือน / 3 ครั้ง ๆ ละ 1 วัน

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมการศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่องนี้มีกำหนดไว้ในแผนการดำเนินกิจกรรมของทุกโครงการ แต่มีเพียงโครงการวิจัยของสันมะเค็ดเท่านั้นที่ดำเนินกิจกรรมตามแผน กล่าวคือ ทีมวิจัยสันมะเค็ดได้ไปร่วมปฏิบัติธรรมและศึกษารวมกับพระสงฆ์สัปดาหละ 2 ในช่วงเข้าพรรษา ดังนี้

- ทุกคืนวันพระ ณ วัดสันมะเค็ด
- ทุกคืนวันพุธ (ที่ไม่ตรงกับวันพระ) ณ ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ผลที่เกิดจากกิจกรรมมีดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการการศึกษาวิถีพุทธของทีมสันมะเค็ด ได้แก่ การเข้าร่วมสวดมนต์และทำสมาธิภาวนากับชุมชนท้องถิ่นในวัดและสถานปฏิบัติธรรมซึ่งทำเป็นปกติ รวมทั้งสนทนาธรรมในลักษณะธรรมสากัจฉากับพระสงฆ์

2. คุณลักษณะของความเป็นบุคลาการการศึกษาวิถีพุทธบางลักษณะ (ซึ่งผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม)

เนื่องจากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ผู้วิจัยพบว่าที่วัดสันมะเค็ดจะมีกิจกรรมสวดมนต์ภาวนาเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น และไม่มีการเปิดสอนผู้ปฏิบัติธรรมเพราะไม่มีพระสงฆ์ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาโดยตรง ส่วนที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงมีการปฏิบัติธรรมอยู่เป็นปกติทั้งกลางวันและภาคค่ำ ไม่มีวันหยุดและไม่ถือปฏิบัติเฉพาะเทศกาลหรือวันสำคัญเท่านั้น เฉพาะกรณีที่เป็นเทศกาลก็จะมีกิจกรรมเพิ่มขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการจัดเฉพาะเทศกาลหรือวันสำคัญนั้น ๆ

3. ได้เรียนรู้สภาพแวดล้อมภายในบริเวณสถานที่ดังกล่าว

กิจกรรมที่ 2.4 : การศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่ชุมชนได้รับจากกิจกรรม

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. เดินทางไปศึกษาดูงานร่วมกับชุมชน เฉพาะการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธเชียงราย)
2. สังเกตสภาพทั่วไปและรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการจากวิดีโอและการนำเสนอผลการศึกษาของทีมวิจัยโครงการย่อย
3. ติดตามศึกษากระบวนการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่ชุมชนได้รับ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. ผู้เกี่ยวข้องจากแหล่งศึกษาดูงาน

สถานที่ / เวลา : กันยายน 2547

1. ห้องประชุมสำนักงานเขตการศึกษา 2 จ. เชียงราย
2. โรงเรียนบ้านฝางต้น จ. เชียงราย

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ

1. ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเขต 2 เชียงราย

ผู้วิจัยได้เดินทางร่วมกับตัวแทนทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อยไปร่วมสัมมนากับกลุ่มโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งจัดโดยเขตการศึกษา 2 เชียงราย พบว่าในงานสัมมนา มีการนำเสนอแนวทางการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธมีการจัดนิทรรศการผลงานโรงเรียนวิถีพุทธบางแห่งประกอบการสัมมนา จากการไปร่วมสัมมนารั้งนี้ทำให้ชุมชนตัดสินใจไปขอดูงานที่โรงเรียนฝางต้น จังหวัดเชียงราย

หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธเชียงรายที่กำลังเริ่มดำเนินการมาประมาณ 2 ปี ได้แก่การเน้นวิถีการใช้ชีวิตที่ถือหลัก “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ด้วยกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การจัดค่ายอบรมคุณธรรมในโรงเรียนการสวดมนต์ การฝึกสติในการควบคุมระเบียบวินัย การจัดระเบียบทางโภชนาการ เป็นต้น

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในกิจกรรมนี้ เป็นลักษณะการศึกษาดูงานที่มีการสังเกต สัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพ – วีดีโอ และการนำวีดีโอของแหล่งดูงานมาศึกษา

อนึ่ง หลังจากศึกษาดูงานมาแล้วทางโรงเรียนทั้ง 3 แห่ง ได้นำแนวทางบางลักษณะมาปรับใช้ในโรงเรียนทันที ได้แก่ การจัดระเบียบทางโภชนาการ โดยไม่มีการกำหนดขั้นตอนการศึกษาวิจัยอย่างรอบด้าน แต่ก็ถือว่าเท่ากับเป็นการทดลองใช้เพื่อสร้างแบบแผนที่เหมาะสมต่อไป นอกจากนี้ก็ได้แก่วินัยในการบริโภค มีการคำนึงถึงระเบียบแถว มารยาทการรับประทานอาหาร และการรักษาความสะอาด เช่น ถือหลัก “ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ” และมีการพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในระหว่างการดำเนินการยังไม่ถึงระยะทดลองปฏิบัติการตามกระบวนการวิจัย เพราะยังอยู่ในระยะที่ 1 เท่านั้น

กิจกรรมที่ 2.5 : การศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวิถีพุทธภาคเอกชน วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการจัดการศึกษาแนวพุทธที่ชุมชนได้รับ

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. คัดสรรและประสานงานกับแหล่งเรียนรู้ร่วมกับชุมชน
2. ร่วมเดินทางและสังเกตการณ์ร่วมการศึกษาดูงานของชุมชน
3. บันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
4. รวบรวมความรู้ที่ชุมชนได้รับโดยการสัมภาษณ์และศึกษาจากเอกสาร

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. วิทยากรและผู้เกี่ยวข้องจากแหล่งดูงาน

สถานที่ / เวลา

1. โรงเรียนพระสุธรรมยานเถระ วัดท่าซุง อุทัยธานี วันที่ 9 – 10 พฤศจิกายน 2547
2. โรงเรียนสัตยาไสย ลพบุรี วันที่ 11 พฤศจิกายน 2547
3. โรงเรียนรุ่งอรุณและสัมมาสิกขา ยกลีเก้ เพราะมีข้อจำกัดด้านระยะเวลาดูงาน

ผลที่เกิดจากกิจกรรม การศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวิถีพุทธภาคเอกชน

การจัดกิจกรรมครั้งนี้ เป็นการร่วมเดินทางไปศึกษาดูงานกับทีมวิจัย โครงการย่อยทั้ง 3 โครงการ ผลที่เกิดจากกิจกรรมมีดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน

ชุมชน (ทีมวิจัย) มีการเตรียมเครื่องมือวิจัย เช่น แบบบันทึกข้อมูล กล้องถ่ายภาพ กล้องวิดีโอ และมีการมอบหมายแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน วิธีการเก็บข้อมูลใช้การฟังการบรรยาย จากวิทยากรประจำแหล่งข้อมูล การสังเกตสภาพทั่วไปและกิจกรรมการจัดการเรียนการสอน รูปแบบต่าง ๆ การสัมภาษณ์ครู – นักเรียน และผู้บริหารโรงเรียน การสวดมนต์ภาวนาในวัดท่าซุง ซึ่งเป็นวัดที่จัดการศึกษาเอง การร่วมรับประทานอาหารพร้อมกับสังเกตเรียนรู้กระบวนการจัดระเบียบทางโภชนาการของโรงเรียนสัตยาไสยด้วย

2. องค์ความรู้ด้านการจัดการศึกษาแนวพุทธที่ชุมชนได้รับ

จากการรวบรวมข้อมูลจากทีมวิจัยทั้ง 3 ทีม พบว่าเนื้อหาสาระที่แต่ละทีมเก็บรวบรวมได้มีความแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่จะสนใจข้อมูลด้านกิจกรรมและผลการจัดกิจกรรมที่ทางโรงเรียนดำเนินการ

กิจกรรมที่ 2.6 : การอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา วิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการประสานงานระหว่างทีมวิจัยโครงการย่อยกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธของชุมชน
3. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธเป็นผลจากการอบรม 2 ลักษณะ ได้แก่ คุณลักษณะที่ควรจะเป็นและคุณลักษณะที่ทีมวิจัยได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตการณ์ร่วมในกระบวนการร่วมคิดร่วมหาหรือในการวางแผนกำหนดหลักสูตรการอบรมระหว่างทีมวิจัยโครงการย่อย กับคณะสงฆ์สถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น
2. บันทึกผลจากข้อ 1
3. เข้าสังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการตลอดโครงการ ร่วมปฏิบัติทุกกิจกรรมเท่าที่จะสามารถทำได้
4. บันทึกผลจากข้อ 3
5. สัมภาษณ์ผลการเรียนรู้เชิงประจักษ์ของทีมวิจัยโครงการย่อย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. คณะสงฆ์จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จำนวน 40 กว่ารูป (มาสังเกตการณ์)
4. พระวิทยากร

สถานที่เวลา : ค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง 11 - 15 ตุลาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา วิถีพุทธ

1. เกิดกระบวนการประสานงานและความร่วมมือระหว่างทีมวิจัย ซึ่งเป็นหน่วยการจัดการศึกษาท้องถิ่นกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น

กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ ครั้งนี้เป็นกิจกรรมที่ชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้จัดขึ้นเพิ่มเติมนอกแผนการดำเนินงานวิจัยขึ้นมา เนื่องจากได้ประชุมหารือกันแล้วพิจารณาเห็นว่าบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ (ซึ่งก็คือทีมวิจัย) ยังเห็นว่างค้ความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้วิถีพุทธเท่าที่ได้จัดกิจกรรมมายังไม่เพียงพอ และได้จัดประชุมหารือกับคณะสงฆ์ในค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง (ในความอุปถัมภ์ดูแลของรอง

สมเด็จพระพุทธพจนวราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ และพระอาจารย์ธรรมสาธิต ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง) ซึ่งมีพระครูสมุห์เดชา ฐิตเดโช เป็นประธานคณะสงฆ์ หลังจากนั้นทีมวิจัยจึงได้จัดประชุมขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 ร่วมกับคณะสงฆ์ดังกล่าว เพื่อร่วมกันออกแบบหลักสูตรการอบรมเพื่อให้มีเนื้อหาสาระที่ตอบสนองความจำเป็นในการเรียนรู้วิถีพุทธระดับลึกของทีมวิจัยขึ้นมา มีกำหนดเวลา 5 วัน ตั้งแต่วันที่ 11 – 15 ตุลาคม 2547 โดยคณะสงฆ์จากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลรับเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรม และมีคณะสงฆ์จากค่ายฯ เข้ารับการอบรมร่วมกับทีมวิจัยด้วย

2. กระบวนการศึกษาอบรมวิถีพุทธแบบ “ไตรสิกขา” ที่ชุมชนได้เรียนรู้ ได้แก่ การรักษาศีล 5 และศีล 8 เจริญสมาธิภาวนาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะการฝึกสติปัฏฐาน 4 การสดับพระสัทธรรม การฟังบรรยายธรรม การสะท้อนคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสนทนาตอบ – ถาม ปัญหาธรรม การปฏิบัติกิจวัตรด้วยสติ การศึกษาสัปปายะ 4 และแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนสัมมาอาชีพที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ร่วมกับคณะสงฆ์บวชใหม่ของค่ายฯ ด้วย

นอกจากนี้ลักษณะของสถานที่ฝึกอบรมและบรรยากาศตามฤดูกาลแบบปลายฝนต้นหนาว และธรรมชาติป่าเขาอันมีแหล่งน้ำซึมตามธรรมชาติในบริเวณวัดป่าอุดมธรรมลักษณะสัปปายะที่เอื้อต่อบรรยากาศการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม

3. คุณลักษณะบุคลากรวิถีพุทธที่เกิดจากกิจกรรมครั้งนี้

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ร่วมตลอดโครงการพบว่าทีมวิจัยแต่ละคนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ที่พึงพอใจดังผลสำรวจเชิงปริมาณเพื่อประเมินความพึงพอใจจากกิจกรรมครั้งนี้

ส่วนในด้านคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธที่ทีมวิจัยได้รับ ได้แก่ การเป็นคนมีจิตใจเยือกเย็น หนักแน่นมีเหตุผล การมีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น การเป็นผู้เข้าใจโลกและชีวิตเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เป็นผู้รู้จักละอายชั่วกลัวบาป เป็นผู้เห็นความสำคัญของการรักษาศีล 5 และตั้งใจรักษาศีล 5 ลดละเลิกอบายมุขมีความเข้าใจในอริยสัจ 4 มากขึ้น บารมีบำเพ็ญกุศลในพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีทักษะเบื้องต้นในการทำสมาธิภาวนา และเห็นความสำคัญ เคารพเลื่อมใสในสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นตลอดจนภาคภูมิใจในสถาบันท้องถิ่นของตน เป็นต้น

กิจกรรมที่ 2.7 : การอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตร และนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านการพัฒนาสาระเนื้อหาของหลักสูตรบูรณาการวิถีพุทธของชุมชน

2. เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. ประชุมร่วมกัน 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้วิจัย ทีมวิจัยโครงการย่อยตัวแทนสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นเพื่อให้ได้เนื้อหาหลักสูตรการอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของทีมวิจัยโครงการย่อย

2. ผลิตกำหนดการอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดร่วมกัน

3. ติดต่อประสานงานและเชิญผู้เชี่ยวชาญเป็นวิทยากรให้การอบรม

4. ผลิตรายการและสื่อประกอบการอบรม

5. จัดกิจกรรมอบรมตามกำหนดการ

6. สังเกตและสังเกตการณ์ร่วมพฤติกรรมการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระที่ชุมชนสามารถ

รับได้

7. ให้ผู้รับการอบรมตอบแบบสอบถามประเมินผลการจัดกิจกรรม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย

2. บุคลากรทางการศึกษาจาก 3 ชุมชน (ทีมวิจัยโครงการย่อย)

3. ตัวแทนคณะสงฆ์จากค่ายคุณธรรมฯ และพระนิสิตมหาวิทยาลัยราชภัฏ

4. ผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้อง

5. วิทยากร

6. ผู้ช่วยผู้วิจัย

7. เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกฝ่ายเอกสาร – ต้อนรับ

สถานที่ / เวลา : ค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จ.เชียงราย
18 - 19 ตุลาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ

1. ผลการประเมินระดับความรู้ความเข้าใจ เป็นการประเมินระดับความพึงพอใจอย่างเป็นภาพรวม เช่น ในด้านวิทยากร เนื้อหาสาระตามหัวข้อต่าง ๆ อาหาร สถานที่ เป็นต้น

2. ผลการเรียนรู้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แนวพุทธ ประเมินจากเอกสารสรุปบทเรียนของทีมวิจัย และการนำไปใช้ในการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนในกิจกรรมครั้งต่อไป

กิจกรรมที่ 2.8 : การศึกษาเวทีสรุปบทเรียน 3 โครงการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยโครงการย่อย 3 แห่ง
2. เพื่อศึกษาสาระแนวคิดหรือบทเรียนวิถีพุทธที่ชุมชนสังเคราะห์ได้
3. เพื่อช่วยหนุนเสริมให้ทีมวิจัยโครงการย่อยสามารถจัดสรุปบทเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตการร่วมในการประชุมระดมสมองของทีมวิจัยโครงการย่อย
2. เสนอแนะแนวทางการสรุปบทเรียนและกระตุ้นให้เกิดการคิด วิเคราะห์ / สังเคราะห์ /

เชื่อมโยงตามความจำเป็น

3. บันทึกผล / ภาพของการประชุมสรุปบทเรียน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ทีมวิจัยโครงการย่อย
2. ผู้วิจัย
3. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ / เวลา : พฤศจิกายน 2547 – มกราคม 2548

1. วัดบ้านดง
2. โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน
3. โรงเรียนสันมะเค็ด

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาเวทีสรุปบทเรียน 3 โครงการ

กิจกรรมการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยมีขึ้นหลายครั้ง พอสรุปได้ดังนี้

ด้านกระบวนการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยโครงการย่อย มีวิธีการสรุปบทเรียน โดยการ ทบทวนจากเอกสารบันทึกผลการดำเนินกิจกรรมของแต่ละคน ทบทวนจากประสบการณ์ที่ฝังลึก ซึ่งสามารถกระตุ้นเอาออกมาได้โดยหัวหน้าทีมวิจัย สมาชิกทีมวิจัยและผู้วิจัยร่วมกันพูดคุยในที่ ประชุม (และในโอกาสสะดวกแบบไม่เป็นทางการ) บางครั้งผู้วิจัยก็ใช้วิธีพูดทวนชุดความรู้ที่ชุมชน ได้รับแล้วตั้งคำถามกระตุ้นให้คิดเชิงนามธรรม เพื่อให้ชุมชนสามารถถอดแนวคิดเชิงนามธรรม ออกมาได้ บางครั้งก็ตั้งคำถามให้ทบทวนซ้ำว่า “คำ” ที่เลือกใช้สื่อความหมายนั้น ๆ ตรงกับใจคิด หรือยัง เป็นต้น ซึ่งเป็นที่สังเกตว่าชุมชนมีท่าทีใคร่ครวญและคิดได้อย่างชาญฉลาด

ด้านสาระแนวคิดหรือองค์ความรู้วิถีพุทธที่ชุมชนสังเคราะห์ได้ มีดังต่อไปนี้

1. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนดงป่าด้าน มีดังนี้

1.1 ความรู้ด้านหลักพุทธธรรม และวิถีพุทธ มี 5 แนวคิดคือ

1.1.1 หลักพุทธธรรมที่ถูกต้องและเอื้อต่อการนำมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้จริง คือ อริยมรรค (ศีล สมาธิ ปัญญา) และบุญกิริยา 10 (ทาน ศีล ภาวนา)

1.1.2 มีสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธต้นแบบได้ โดยไม่ต้องไปเรียนรู้ไกล ๆ

1.1.3 ศักยภาพหรือความเข้มแข็งของวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาในการจัดการศึกษา ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติในการเข้าถึงธรรมและวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธธรรมของ คณะสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง

1.1.4 คุณลักษณะของบุคลากรในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้อยู่ในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและมีความตั้งใจปฏิบัติบำเพ็ญตนให้บรรลุตามกำลังความสามารถ

1.1.5 การเกิดขึ้นของแรงศรัทธาในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติด้านการประพฤติ ปฏิบัติรวมถึงการถ่ายทอดความรู้ของบุคลากรในพุทธศาสนา และมีการพัฒนาสถานที่ปฏิบัติธรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ

1.2 ความรู้ด้านการพัฒนาบุคลากรตามแนววิถีพุทธ มี 4 แนวคิด

1.2.1 คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ควรเป็นผู้มีคุณสมบัติในการครองตน ครองคน และครองงาน ตามหลักพุทธธรรม

1.2.2 การเรียนรู้ของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ควรผ่านการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงให้ได้รับผลเชิงประจักษ์ ตามระดับที่ทำได้และการปฏิบัตินั้นควรเน้นทางสายกลาง (มรรค 8)

1.2.3 เทคนิคการจัดการเรียนการสอนด้านการพัฒนาคุณธรรมให้ประสบความสำเร็จ นั้น ครูผู้สอนจะต้องรู้และเข้าใจรวมทั้งการเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างถ่องแท้เสียก่อน

1.2.4 ครูผู้สอนควรสนับสนุนให้ผู้เรียนได้มีโอกาสนำผลการเรียนรู้มาบริการแก่ชุมชน

1.3 ด้านศิลปวัฒนธรรม มี 2 แนวคิด

1.3.1 ในชุมชนยังมีภูมิปัญญาของตนเองที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมหลงเหลืออยู่แต่ชุมชนมองไม่เห็นความสำคัญจึงขาดความตระหนักในคุณค่าและความภาคภูมิใจ จึงไม่มีการนำเอามรดกดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ให้เด็ก

1.3.2 คุณค่าที่แท้จริงของศิลปะและวัฒนธรรมวิถีพุทธ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ ศรัทธาต่อพระรัตนตรัยและมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสมบารมีธรรม มิได้เป็นไปเพื่อปลุกเร้าอารมณ์ให้เร้าร้อนตามแรงกิเลสตัณหา

1.4 ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มี 3 แนวคิด

1.4.1 การจัดการสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่สงบร่มเย็น มีผลอย่างสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของผู้พบเห็นหรือผู้มาปฏิบัติธรรม

1.4.2 แนวทางในการจัดการทรัพยากรให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและแสวงบุญนั้น ควรคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

1.4.3 การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องใช้หลักธรรมตามแนววิถีพุทธมาพัฒนาให้มีศีล สมาธิ เสียก่อนจึงจะสำเร็จ

1.5 ด้านพุทธวิธีกับสุขภาวะทางใจ มี 2 แนวคิด

1.5.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีสาระความสำคัญอยู่ที่ความพอใจและพอดีของคน

1.5.2 สุขภาวะทางใจของบุคคลจะเกิดขึ้นได้เพราะผลของการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพุทธศาสนา จนเกิดผลเป็นผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา ครบองค์ประกอบ

2. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนแม่ชะจาน ได้แก่

2.1 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ช่วยให้ใจสะอาด สว่าง สงบ ทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ที่ใจและอยู่ที่การปฏิบัติ (บทเรียนจากการปฏิบัติธรรมค่ายคุณธรรมพระยอดชนพลเวียงกาหลง)

2.2 ควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีสุขภาวะทางใจ

2.3 การจัดทำแผนการศึกษาควรให้มีการศึกษาแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับอริยประเพณี ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม

2.4 ควรจัดกิจกรรมแบบ Service learning

2.5 คนเราสุขทุกข์ได้ทุกเรื่องในจักรวาล ดังนั้น ควรจัดระเบียบการคิดให้ถูกต้อง

2.6 สอนใจ ใจใสสอนจึงจะได้ใจมา (อาจารย์สุธีร์ สุธีร์ วัดป่าอุดมธรรม)

2.7 ครูต้องเข้าใจธรรม มีศรัทธาในธรรมก่อนนำไปสอนเด็ก การสอนนั้นจึงจะได้ผล

2.8 ครูต้องรู้พื้นฐานของเด็ก ต้องเข้าใจเด็ก เข้าใจธรรมชาติแวดล้อมของเด็ก ใช้ความรัก ความเมตตา ใช้แรงเสริม

2.9 ควรมีการใช้หลักศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยครู บุคลากร นักเรียนต้องเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

2.10 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2.11 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ช่วยขจัดทุกข์ที่เกิดในใจ ทำให้บุคคลเกิดความสุขและเบิกบาน

2.12 กระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งสร้างให้คนเป็นคนดีนั้น จะต้องมียุทธวิธีการฝึกให้เด็กปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อย่างถูกต้องสม่ำเสมอ สมบูรณ์ จนเป็นนิสัย

2.13 บุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นกัลยาณมิตร ครูผู้บริหารก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาด้วย

2.14 ถ้าพระและวัดมีคุณภาพมีคุณภาพก็จะสามารถจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพได้

2.15 ควรสอนให้เด็กมีสัมมาทิฐิ เชื้อในบาปบุญคุณโทษ

2.16 คุณธรรมจริยธรรม 11 ประการ ที่ควรนำมาใช้ในการจัดการศึกษา

- สอนใจเข้าใจสอนแล้วจะได้ใจเด็ก
- การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง
- สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เห็นให้รอด
- ครูและผู้ปกครองควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก
- การเลือกสรรคนดี
- การช่วยเหลือเกื้อกูลประสานสังคมระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน
- สภาพแวดล้อมที่ดีมีผลให้เด็กมีวินัย
- ครูต้องสร้างศรัทธาให้ความรัก เมตตาต่อเด็ก
- จิตที่ดีแล้วนำมาซึ่งความสุข
- การให้ทานย่อมนำมาซึ่งความสุข
- การปลูกฝังคุณธรรมเน้นการรับรู้ การจำ การคิดและความรู้

3. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนสันมะเค็ด มีดังนี้

3.1 แท้จริงแล้ววิถีพุทธนั้นสามารถเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืนทุกขณะจิต

3.2 การจัดการศึกษาโดยนำเอาวิถีพุทธมาใช้ในการศึกษามีความจำเป็นที่ทุกฝ่ายจะต้องสนับสนุนให้เกิดขึ้นในทุกระดับ

3.3 มีความเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และขึ้นชมถึงหลักพุทธธรรมได้

3.4 คุณลักษณะของคนที่สมบูรณ์นั้น จะต้องมียุทธธรรมที่มีศีล มีสมาธิ ปัญญา สัมมาทิฐิและมีความสุขโดยไม่ไปยึดติดกับวัตถุเกินความจำเป็น

3.5 พลังอำนาจของวิถีในการสร้างคน/ชุมชน/โลก ให้เป็นสุขและสันติ มีความเป็นจริงและเป็นไปได้มาก

3.6 การจัดการศึกษาที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะต้องจัดให้ผู้เรียนมีความรู้ควบคู่กับการพัฒนาให้ผู้เรียนมีจิตใจที่สะอาด สว่างสงบ และมีความสุข

3.7 คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาควรมีลักษณะเป็นผู้มีจิตใจที่งดงาม และมีสติปัญญาที่เห็นถูก เห็นชอบ สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่สังคมได้

3.8 ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมชุมชน อ่อนแอลง แต่บางส่วนยังคงมีพลังอำนาจอยู่และสามารถนำมาพัฒนาคนให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรู้จักคัดสรร และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

3.9 กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพต่อการพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาบุคลากรกับการจัดการศึกษาวิถีพุทธ

3.10 องค์ประกอบและคุณสมบัติของสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่ควรจะเป็นจะต้องประกอบด้วย

- คุณลักษณะของพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
- สถาบันพุทธศาสนาต้องมีศักยภาพในการถ่ายทอดได้ทั้งปริยัติ และปฏิบัติที่ตอบสนองกับวิถีชีวิตที่เป็นจริงของชุมชน
- สิ่งแวดล้อมของสถาบันเอื้อต่อการเข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติจึงจะสามารถสร้างศรัทธาและเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน/สังคมได้อย่างเต็มที่

3.11 พุทธบริษัทจะเกิดความเข้มแข็งได้มาจากการปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องเคร่งครัด และจริงจัง

3.12 การส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรจัดให้มีการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติร่วมกับชุมชนด้วยความเข้าใจอย่างถูกต้องครบถ้วนและอย่างต่อเนื่อง

3.13 ชุมชนมีความพึงพอใจ และให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่สอดคล้องกับทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม

3.14 ความรู้ที่ควรนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และองค์ความรู้อื่น ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

กิจกรรมที่ 2.9 : การศึกษาเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาสาระของหลักสูตรของชุมชน 3 พื้นที่
2. เพื่อศึกษารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธของนักเรียน
3. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. สังเกตการณ์ร่วมในเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรฯ
2. หนุนเสริมชี้แนะตามความจำเป็น
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อย
3. ผู้นำชุมชน
4. ผู้ปกครอง
5. ตัวแทนนักเรียน

สถานที่ / เวลา : แห่งละ 1 วัน

1. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนบ้านดงป่าสัก
2. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน
3. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้
วิถีพุทธ

1. หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนของดงป่าสัก

ทีมวิจัยได้ค้นพบว่าหลักสูตรที่จะสามารถนำหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนามาแก้ไข

ปัญหาของนักเรียนและชุมชนได้ดังมีกิจกรรมต่อไปนี้

1. การเข้าค่ายพัฒนาคุณธรรมนักเรียน
2. การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีตานข้าวใหม่ (จิหลัวพระเจ้าตานข้าวจีข้าว

หลาม)

3. หัสนศึกษา ตำนานข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ
4. พิธีกรรมการสืบชะตาน้ำแม่ลาว
5. วรรณกรรมพื้นบ้าน คำว จ้อย ขอ ดนตรีพื้นเมือง
6. ค่าย ครอบครัว วิถีพุทธ
7. การจัดระเบียบสังคมการเรียนรู้ในโรงเรียน

2. หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนของแม่ชะจาน

คณะทำงานได้นำองค์ความรู้และแนวคิดมาจัดทำหลักสูตรบูรณาการหลักพุทธธรรม
ในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยนักเรียน ที่จะดำเนินการในระยะ
ที่ 2 (เดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคม 2548) ดังนี้

1. สาระการเรียนรู้เรื่องสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขาที่บูรณาการในกิจกรรมการเรียนการสอน

2. งานวิจัยชั้นเรียน (ปัญหาที่พบทางแก้)

- ชั้นอนุบาล 1 เรื่องการใช้พื้นที่บ้านส่งเสริมคุณธรรมนักเรียน
- ชั้นอนุบาล 2 เรื่องนิทานเพื่อสร้างเสริมคุณธรรม
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/1 เรื่องดาวความดีส่งเสริมความมีวินัย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/2 เรื่องการใช้กิจกรรมธนาคารความดีพัฒนาความสะอาด
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/1 เรื่องสะอาดด้วยสองมือน้อย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/2 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/1 เรื่องส่งเสริมวินัยในชั้นเรียน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/2 เรื่องกระบวนการกลุ่มพัฒนาการมีวินัย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4/1 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4/2 เรื่องการพัฒนาวินัยในตนเอง
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 เรื่องการส่งเสริมความมีวินัยในชั้นเรียนโดยใช้กระบวนการคู่คิด
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/2 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/1 เรื่องการกำจัดขยะมูลฝอย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/2 เรื่อง Clean room

3. หลักฐานและนวัตกรรมของชุมชนสันมะเค็ด

ผลการดำเนินงานทุกฝ่ายเห็นด้วยกับหลักสูตรที่ทางทีมวิจัยเสนอไป มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรับในส่วนรายละเอียดปลีกย่อยในบางส่วน และเห็นชอบในการดำเนินกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม คือ

1. การอบรมคุณธรรมนักเรียน โดยจัดในรูปแบบค่ายคุณธรรม
2. การอบรมคุณธรรมนักเรียน ประจำวัน ทำในรูปแบบทั้งโรงเรียนและในห้องเรียน
3. กิจกรรมการร่วมบริการชุมชนในกิจกรรมวันสำคัญ
4. การบูรณาการคุณธรรมกับกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยในชั้นเรียน มีดังนี้
 - กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนสันมะเค็ด
 - กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "การเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน" เช่น งานฉลองการสร้างปูชนียวัตถุของวัด งานบุญอื่น ๆ
 - กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา

- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "กระบวนการกรณีศึกษากับการปลูกฝังคุณธรรม
- กิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนโดยใช้นิทานคุณธรรม
- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการเข้าแถวของนักเรียนชั้นอนุบาล 1 – 2"
- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "ฝึกคุณธรรมประจำวันเพื่อแปรผันชีวิตให้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร"
- กิจกรรมเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน "ตามข้าวจี๋ก่องหลวงพระเจ้า"

กิจกรรมที่ 2.10 : เวทีเครือข่ายโครงการวิจัยวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาผลการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 1 ของโครงการวิจัยย่อย 3 พื้นที่
2. เพื่อศึกษาแผนการดำเนินกิจกรรมระยะต่อไป
3. เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหนุนเสริมซึ่งกันและกันระหว่างทีมวิจัยทุก

โครงการ

4. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. จัดเวทีสัมมนาโดยให้ตัวแทนแต่ละโครงการวิจัยย่อยนำเสนอผลการดำเนินกิจกรรม

และแผนปฏิบัติการทดลองหลักสูตร / นวัตกรรมระยะที่ 2

2. ผู้เข้าร่วมสัมมนาแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ผู้เข้าร่วม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อย

สถานที่ / เวลา : โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน 17 มกราคม 2548 (1 วัน)

ผลที่เกิดจากกิจกรรม : เวทีเครือข่ายวิถีพุทธ

1. ได้ผลการดำเนินงานระยะที่ 1
2. ได้แผนการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 2
3. ได้แนวทางการปรับปรุงผลงานให้สมบูรณ์ขึ้นทั้งเอกสารและ power point เตรียม

นำเสนอในเวทีรายงานความก้าวหน้า

การดำเนินการระยะที่ 2 ขั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

การดำเนินการในขั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนหลังจากที่มีการเตรียมความพร้อมในระยะที่ 1 แล้ว มีจำนวน 9 กิจกรรมหลักและ 28 กิจกรรมย่อย ดังนี้

1. กิจกรรมติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2
2. กิจกรรมการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนดงป่าสักจำนวน 7 กิจกรรม ดังนี้
 - 2.1 กิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
 - 2.2 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีจ้ก้องหลวงพระเจ้า-ทานข้าวใหม่
 - 2.3 กิจกรรมทัศนศึกษาตำนานข้าว-วิถีสุขภาพ
 - 2.4 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว
 - 2.5 กิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม
 - 2.6 กิจกรรมการจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน
 - 2.7 กิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ
3. การศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้บูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมวินัยนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานจำนวน 12 กิจกรรม ดังนี้
 - 3.1 การศึกษากิจกรรมการวางแผนประเมินพฤติกรรมก่อน-ระหว่าง-หลังการจัดกิจกรรม
 - 3.2 กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิ
 - 3.3 กิจกรรมวิจัยชั้นเรียน
 - 3.4 กิจกรรมการเรียนรู้ประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 3.5 กิจกรรมจิตสงบพบทางแห่งปัญญา
 - 3.6 กิจกรรมธารน้ำใจไหลหลังพลังศรัทธา
 - 3.7 กิจกรรมคนดีศรีสังคม
 - 3.8 กิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม
 - 3.9 กิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม
 - 3.10 กิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง
 - 3.11 กิจกรรมค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป
 - 3.12 กิจกรรมแรลลี่คุณธรรม

4. การศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรม
นักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดฯ จำนวน 10 กิจกรรม ดังนี้
 - 4.1 กิจกรรมแม่ลาว.....สายน้ำเส้นชีวิตของชุมชน
 - 4.2 การเรียนรู้ คุณธรรมผ่านกิจกรรมการบริการชุมชน
 - 4.3 กิจกรรมโรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา
 - 4.4 กิจกรรมกระบวนการกรณีศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรม
 - 4.5 กิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนโดยใช้นิทานคุณธรรม
 - 4.6 กิจกรรมการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการเข้าแถวของนักเรียน
ชั้นอนุบาล 1-2
 - 4.7 กิจกรรมฝึกคุณธรรมประจำวันเพื่อแปรผันชีวิตให้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร
 - 4.8 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน "दानข้าวจี จักองหลวงพระเจ้า
 - 4.9 กิจกรรมค่ายกายค่ายใจ
 5. กิจกรรมเวทีเครือข่ายวิจัยวิถีพุทธ
 6. กิจกรรมเวทีประเมินผลการดำเนินงานวิจัย
 7. กิจกรรมสรุปบทเรียนทีมวิจัยท้องถิ่น
 8. กิจกรรมเวทีสังเคราะห์ผลการวิจัย
 9. กิจกรรมเวทีวิพากษ์ผลการวิจัย
- ดังรายละเอียดวิธีการดำเนินงานของแต่ละกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2

วัตถุประสงค์

1. หนุนเสริมให้ชุมชนสามารถกำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 ได้อย่าง
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและแนวคิดที่ค้นพบระยะที่ 1
2. ศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ

วิธีการ/เครื่องมือ

เข้าร่วมสังเกตการณ์กระบวนการประชุมของทีมวิจัย
กระตุ้นด้วยคำถามให้พิจารณาเพิ่มเติม ในกรณีที่เห็นว่าที่ประชุมยังไม่ชัดเจน เช่น ความ
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลัก หรือ แนวคิดที่ค้นพบ ระยะที่ 1
เสนอแนะแนวทางการจัดทำแผนกิจกรรมตามรูปแบบ สกว. ทุกกิจกรรม
ช่วยประมวล สรุป และสะท้อนภาพรวมของแผนการจัดกิจกรรมและชื่นชมให้กำลังใจ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยดงป่าसान
4. ผู้วิจัย
5. ผู้ช่วยวิจัย
6. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
7. ผู้วิจัย
8. ผู้ช่วยวิจัย
9. ทีมวิจัยสันมะเค็ด

สถานที่ /เวลา

ร.ร.บ้านดง ป่าसान 3 ม.ค. 48

ร.ร.แม่ชะจาน

5 ม.ค. 48

ร.ร.สันมะเค็ด

10 ม.ค. 48

ผลการติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหนุนเสริมให้ชุมชนสามารถกำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 ได้อย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและแนวคิดที่ค้นพบระยะที่ 1 ตลอดจนศึกษาถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง

จากการติดตามโดยใช้วิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่มพบว่าแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 และบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนงานและตัดสินใจของคณะวิจัยทั้ง 3 ทีม มีดังนี้

1.1 ชุมชนดงป่าसान

ในด้านการวางแผนการดำเนินงานทดลองปฏิบัติการของชุมชนดงป่าसान ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมด 7 กิจกรรม ดำเนินการทดลองตลอดภาคเรียนที่ 2/2547 แต่ละกิจกรรมมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ใหญ่ โดยมีแนวคิดทางการศึกษาที่ทีมวิจัยค้นพบในระยะที่ 1 เป็นแกนหลักของกิจกรรม มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมปฏิบัติการทั้งในเชิงพื้นที่รูปธรรม กระบวนการและเนื้อหาสาระ ได้แก่ กิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ กิจกรรมจักองหลวงหิ่งห้อยพระเจ้า-ทานข้าวใหม่ กิจกรรมศึกษาดูงานตำนานข้าว กิจกรรมสืบชะตาน้ำ(แม่ลาว)-ปลา-คน และกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ ส่วนกิจกรรมจัด

ระเบียบสังคมในโรงเรียนนั้นจัดภายในโรงเรียนบ้านดงป่าสำน ร่วมกับนักเรียนทั้งโรงเรียน โดยทาง ทีมวิจัยดงป่าสำนเชื่อว่ากิจกรรมเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษาของทีมและ วัตถุประสงค์ของการวิจัยและเห็นว่าสภาพปัญหาซึ่งมีการนำเสนออย่างเป็นรายละเอียดนั้น สามารถพัฒนาได้โดยกระบวนการและสาระเชิงบูรณาการ ซึ่งอาจจะไม่สามารถนำมาจับคู่วิธีแก้ไข กับตัวปัญหาได้เป็นคู่ ๆ แต่ต้องเรียนรู้แบบบูรณาการแล้วจึงค่อยวัดผลแบบรวม เมื่อเสร็จสิ้น กิจกรรมย่อยและกิจกรรมโครงการใหญ่

ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาในการประกอบกิจกรรมทดลองปฏิบัติการนั้น ชุมชนดงป่าสำนมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ความสอดคล้องกับวิถีชีวิต-วัฒนธรรมชุมชน
2. ความสอดคล้องกับระยะเวลาการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรภายใน โรงเรียน
3. ความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะสงฆ์ที่มีวิทยากร ชาวบ้าน และผู้ปกครอง ตลอดจนผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น
4. ระยะเวลาที่ควบคุมโดยข้อกำหนดในโครงการวิจัย

1.2 ชุมชนแม่ชะจาน

1) ในด้านการวางแผนการดำเนินงานทดลองปฏิบัติการของชุมชนแม่ชะจาน ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมรวมและกิจกรรมย่อย กิจกรรมรวมเป็นกิจกรรมที่มีกลุ่มเป้าหมาย ครอบคลุมเรียน มีทั้งระดับช่วงชั้นและระดับโรงเรียน ส่วนกิจกรรมย่อยเป็นกิจกรรมภายในชั้นเรียน เรียกว่า เป็น 'การวิจัยชั้นเรียน' ทุกกิจกรรมสามารถระบุระยะเวลาการดำเนินการได้ชัดเจนและ เสร็จสิ้นภายในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2547 (ปีพ.ศ.2548) แต่ละกิจกรรมมีวัตถุประสงค์ เฉพาะที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ใหญ่ โดยมีแนวทางการศึกษาที่ทีมวิจัยค้นพบในระยะที่ 1 เป็น แกนหลักของกิจกรรม มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรมเป็นส่วนใหญ่ มีการระบุ หลักพุทธธรรมที่ชัดเจนในการนำมาแก้ปัญหาทางวินัยของผู้เรียน ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักสัมมาทิฎฐิ เป็นต้น เวลาในการดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการทดลองนั้น ใช้เวลาทำการปกติเป็น หลัก และใช้วันหยุด เฉพาะกิจกรรมค่าย

2) ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาดำเนินงานในแผนระยะที่ 2 ทางทีม แม่ชะจานมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. กำหนดตามความเหมาะสมของระยะเวลาตามหลักสูตรภาคเรียนที่ 2/2547
2. กำหนดตามความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น คณะสงฆ์วิทยากร
3. กำหนดตามเทศกาลประเพณีท้องถิ่น เช่น ดักบาตรพระอุปคุต
4. กำหนดตามกิจกรรมของวัด เช่น ปอยหลวง

3) ในด้านบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนกิจกรรมการปฏิบัติการทดลองใน ระยะที่ 2 ทีมแม่ข่ายใช้วิธีการตัดสินใจตามทีมนำ โดยกล่าวว่า “แล้วแต่หน่วยเหนือ” “เอาเป็นว่า” ดังนั้นจึงเป็นการทำงานในลักษณะที่จะต้องให้ทีมนำ นำเสนอชุดแนวคิดหลัก ๆ พิจารณาใน รายละเอียด และเกิดเป็นข้อตกลงปฏิบัติการร่วมกัน โดยแบ่งภาระงานให้แต่ละส่วนรับผิดชอบ ดำเนินการเช่นเดียวกับระยะที่ 1 ส่วนนักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงานรวมของ โครงการวิจัย เฉพาะผู้ปกครองจะเป็นฝ่ายรับทราบแผนการดำเนินงาน และตัดสินใจอิสระแบบ “สมัครใจ” ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมย่อยบางกิจกรรม ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการประชุมร่วมกับตัวแทน ผู้ปกครองเพื่อให้มีส่วนร่วมออกแบบกิจกรรมต่อไป

1.3 ชุมชนสันมะเค็ด

ในด้านการวางแผนการดำเนินการทดลองปฏิบัติของชุมชนสันมะเค็ดประกอบด้วย รูปแบบกิจกรรมรวมและกิจกรรมย่อย กิจกรรมรวมเป็นกิจกรรมที่มีกลุ่มเป้าหมายคละชั้นทั้ง โรงเรียน กิจกรรมย่อยเป็นกิจกรรมดำเนินการเฉพาะชั้นเรียนโดยมีการวิจัยชั้นเรียนเป็นเครื่องมือ เช่นเดียวกับแม่ข่ายงาน ทุกกิจกรรมดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในภาคเรียนที่ 2/2547 แต่ละกิจกรรม มีวัตถุประสงค์ย่อยที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ใหม่ แต่ยังไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ทีมวิจัยได้ วิเคราะห์ไว้ในช่วงต้น และไม่มีการนำมาตรวจสอบเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา รูปแบบกิจกรรม พัฒนาคุณธรรมเบื้องต้นมีลักษณะเดียวกับแม่ข่ายงานและดงป่าล้าน ได้แก่ การจัดค่ายอบรม คุณธรรม

ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาดำเนินงานในแผนระยะที่ 2 ทางทีมสันมะเค็ด มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. กำหนดตามความเหมาะสมของระยะเวลาตามหลักสูตรภาคเรียนที่ 2/2547
2. กำหนดตามความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น คณะสงฆ์วิทยากร
3. กำหนดตามประเพณีท้องถิ่น เช่น งานศพและงานประเพณีฝังลูกนิมิต

ในด้านบทบาทการมีส่วนร่วม ทีมวิจัยมีบทบาทในการกำหนดแผนงานและแนวปฏิบัติ ร่วมกัน แต่นักเรียนไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจกำหนดแผนรวมร่วมกับทีมวิจัย ในแผนงานไม่มีการ กำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองที่ชัดเจน

2. กิจกรรมการศึกษากระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนดงป่าสัก

2.1 การศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาขั้นตอนการจัดกิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
2. ศึกษาลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
3. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมประชุมวางแผนจัดกิจกรรมกับทีมวิจัยดงป่าสักและตัวแทนชุมชน

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมค่ายฯ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยดงป่าสัก
3. ตัวแทนชุมชน
4. ผู้ช่วยวิจัย
5. ทีมวิจัยดงป่าสัก
6. นักเรียน
7. ชาวบ้าน
8. ปราชญ์ท้องถิ่น
9. คณะวิทยากรสงฆ์
10. ผู้นำชุมชน

สถานที่ /เวลา

วัดบ้านดง

มกราคม 2548

ผลการศึกษาการจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรม

จากการศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรมของชุมชนดงป่าสัก พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบ และเนื้อหาของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมค่ายพัฒนาคุณธรรมนักเรียน ดังนี้

1.1 เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา

1.2 เพื่อให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในการพัฒนาคุณธรรมทางกาย วาจา ใจ ตามหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา

1.3 เพื่อให้นักเรียนได้นำความรู้และประสบการณ์จากการอบรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2 รูปแบบและเนื้อหาสาระของค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ

ค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนเลือกนำมาใช้ในการพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยการหารือและวางแผนร่วมกันระหว่างทีมตัวแทนชุมชนกับคณะสงฆ์ที่มพระ, วิทยากรประจำอำเภอเวียงป่าเป้าจาก "คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า" ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่มาจากวัดต่าง ๆ ในกลุ่มวัดสายมหานิกาย พระวิทยากรรูปหนึ่งในคณะพระธรรมทูตเป็นพระสงฆ์จากวัดบ้านดงด้วย จากการหารือและวางแผนร่วมกันดังกล่าวทำให้ได้รูปแบบและเนื้อหาของการจัดค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธที่สามารถดำเนินการไปจนเสร็จสิ้นกระบวนการ จำแนกองค์ประกอบได้ดังนี้

2.1 ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน

2.2 สถานที่ ภายในวัดบ้านดงซึ่งเป็นวัดภายในชุมชนมีลักษณะโครงสร้างแบบวัดห้องถิ่นภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือมีวิหาร โบสถ์ กุฏิที่พักสงฆ์ ศาลาเอนกประสงค์ และศาลาประชาคม เป็นต้น วัดบ้านดงตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำแม่ลาว มีน้ำแม่ลาวไหลผ่านด้านหน้าวัดเป็นวัดขนาดเล็กสอดคล้องกับขนาดหมู่บ้าน ในการจัดค่ายพักแรมครั้งนี้ ได้จัดให้นักเรียนนอนพักในวิหาร และทำกิจกรรมตามบริเวณต่าง ๆ ทั้งภายในวัดและภายในศาลาประชาคม

2.3 วิทยากร ได้แก่ คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้าในความดูแลของเจ้าคณะอำเภอเวียงป่าเป้า และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 หลักสูตรการอบรม มีการจัดทำเป็นตารางกิจกรรมการอบรมตามเนื้อหาต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะบูรณาการระหว่างเนื้อหาทางพุทธศาสนาโดยตรง ระเบียบปฏิบัติตนในค่าย และวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมเป็นวิทยากร ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

2.4.1 ด้านระเบียบวินัย ได้แก่ การรับประทานอาหาร การนอน การอยู่ร่วมกัน และมารยาทชาวพุทธ

2.4.2 การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ได้แก่ การบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีล และรับศีล

2.4.3 ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น ผลการไม่รักษาศีลห้า (การ์ตูนภาพ) หลักเบญจศีล และเบญจธรรม องค์ประกอบของศาสนาพุทธ

2.4.4 การทำวัตร สวดมนต์ เข้า – เย็น

2.4.5 การนั่งสมาธิ – การเดินจงกรม

2.4.6 การทำบุญตักบาตรตอนเช้า

2.4.7 การเรียนรู้ตามฐาน มีเนื้อหา 4 ประเภท ได้แก่

- ฐานอธิบายมุข
- ฐานกตัญญู
- ฐานคุณค่าสิ่งแวดล้อม
- ฐานวัฒนธรรมประเพณีล้านนา

2.4.8 วรรณกรรมพื้นบ้าน คำว จ้อย ขอ

2.4.9 กิจกรรมสะท้อนคิด

2.5 กระบวนการฝึกอบรม มีหลายวิธี ได้แก่

2.5.1 การบรรยายและอธิบาย

2.5.2 การฉายวิดีโอทัศน์

2.5.3 การเล่นนิทาน

2.5.4 การเวียนตามฐาน

2.5.5 การฝึกปฏิบัติสวดมนต์ นั่งสมาธิเดินจงกรม วินัยในการลุก – นั่ง – เดิน

– รับประทานอาหาร – การนอน อย่างมีสติ

2.5.6 การระดมความคิด

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

3.1 การฟังบรรยาย – อธิบาย – เล่นนิทาน – การขับขอ จ้อย ต่อ

3.2 การซักถาม – ได้ตอบ – สนทนากับพระวิทยากร และวิทยากร ...

3.3 การชมวิดีโอทัศน์

3.4 การทำสมาธิด้วยการพักนั่งสมาธิ และเดินจงกรม และสวดมนต์

3.5 การปฏิบัติตามระเบียบวินัยค่าย และมารยาทต่าง ๆ

3.6 การท่องจำ

3.7 การจดบันทึก

3.8 ความร่วมมือร่วมใจ

3.9 การระดมสมอง สรุปบทเรียนและประเมินผล

3.10 การทำรายงานผลการเรียนรู้

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรมค่ายคุณธรรม

การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเป็นกิจกรรมการเรียนรู้อันดับแรกของโครงการพัฒนาคุณธรรม จึงมีการประชาสัมพันธ์ และได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากพ่อแม่ผู้ปกครองและ

ชุมชน เมื่อพิจารณาจากกระบวนการทั้งหมด และจากการประเมินของทีมงานพบว่ากิจกรรมได้ก่อให้เกิดผลดังนี้

4.1 นักเรียนได้มีประสบการณ์การเรียนรู้ที่แปลกใหม่ แตกต่างไปจากที่เคยชินในระบบโรงเรียน จึงเกิดความรู้สึกตื่นเต้นและสนุกสนานกับการเรียนรู้ที่จะต้องกิน – อยู่ – หลับนอนในวัดและนอกบ้าน ห่างจากครอบครัว โดยเฉพาะการได้ใกล้ชิดวิทยากรพระ ซึ่งมีบุคลิกที่แตกต่างจากพระที่คุ้นเคยทั่วไป

4.2 กระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากที่คุ้นเคยในชั้นเรียน และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ทำให้เด็กตั้งใจและสนใจที่จะเรียนรู้ก่อให้เกิดความเข้าใจได้เร็ว โดยเฉพาะเนื้อหาที่ว่าด้วยระบบศีลธรรมและระเบียบวินัยการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น

4.3 นักเรียนสามารถปฏิบัติตามมารยาทชาวพุทธ การกราบไหว้การอาราธนาศีล วิธีการนั่งสมาธิ วิธีการเดินจงกรม การควบคุมตนเองให้ตื่นแต่เช้า การปรับปรุงกิริยาจาให้สุภาพเรียบร้อย ฯลฯ ซึ่งการปฏิบัติแนวนี้ช่วยให้เด็กเกิดปัญญาจำแนกความเหมาะสมความควรและรู้ผิดชอบชั่วดีมากขึ้น

4.4 พ่อแม่ผู้ปกครอง เกิดความตื่นตัว ตระหนักถึงความสำคัญของการนำวิธีการทางพุทธศาสนา ตลอดจนบุคลากรทางศาสนามีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนานุสรหลานของตน เพราะผู้ปกครองและชาวบ้านต่างสนใจมาร่วมสังเกตการณ์ตลอดจนจัดทำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงและร่วมทำบุญตักบาตรกับเด็ก ๆ ด้วยความยินดี

4.5 เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเกิดความปลื้มใจ ยินดีพอใจที่เห็นลูกหลานได้ใกล้ชิดกับวัดอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

4.6 ชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมดูแลให้การศึกษาอบรมบุตรหลานของตนร่วมกับทางโรงเรียนและทางวัด

4.7 ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมมีความเหมาะสม ไม่ซ้อนทับฤดูเพาะปลูก และฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต

2.2 กิจกรรมจี๋กองหลัวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมการเรียนรู้การประกอบพิธีกรรมจี๋กองหลัวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่
2. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมพิธีกรรมและสังเกตการณ์ร่วมบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกพิธีกรรม และแบบบันทึกการเรียนรู้ของผู้เรียน ถ่ายภาพ

ขั้นที่ 2 : รวบรวมข้อมูลจากผลงานการเรียนรู้ของเด็ก และทีมวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยดงป่าล้าน
3. นักเรียน
4. ชาวบ้าน
5. ผู้ปกครอง นักเรียน
6. คณะสงฆ์วัดบ้านดง

สถานที่ /เวลา

วัดบ้านดง

ม.ค. 48

ผลการศึกษากิจกรรมกิจกรรมจิต้องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีจิต้องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ ของชุมชนดงป่าล้าน พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนและผลที่เกิดจากกิจกรรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมจิต้องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ เพื่อการพัฒนาคุณภาพของเด็ก ดังนี้

- 1.1 เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ขั้นตอนกระบวนการในประเพณีท้องถิ่น
- 1.2 เพื่อให้นักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและใช้กิจกรรมเป็นสื่อในการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียน

2. รูปแบบและเนื้อหาของสาระของประเพณีจิต้องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

2.1 วัตถุประสงค์ของประเพณี

ประเพณีจิต้องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ที่ชุมชนเลือกเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนครั้งนี้ เป็นประเพณีประจำปีที่ชุมชนถือปฏิบัติมาช้านาน มีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาคุณพระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

2.2 วัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรม หมายถึงวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมาย และแสดงเจตนารมณ์ของผู้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ ได้แก่ “ก่องหลว” และ “ข้าวใหม่”

“ก่องหลว” คือ กองพิน ที่จะได้รับการก่อสมขึ้นจากไม้ปาชนิดหนึ่งที่มีชื่อท้องถิ่นว่า “ไม้จี้” เป็นไม้ชนิดเดียวที่ชุมชนแห่งนี้นำมาทำเป็นพินสุ่มไฟ เพื่อ “ถวายความอบอุ่นแก่พระพุทธเจ้า” (นิงไฟพระเจ้า) เพราะมีลักษณะเป็นไม้ยืนต้นที่มีหนามแหลมขนาดใหญ่คล้ายยอดพระเกศาของ พระพุทธรูป และชาวบ้านจะไม่นำไม้ปาชนิดนี้ไปใช้ประโยชน์ใด ๆ ด้วยถือว่าเป็นของสูง

“ข้าวใหม่” คือข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้ว นำมาดักบาตรพระในตอนเช้า เป็นข้าวที่เพิ่งเก็บเกี่ยว บรรจุงัยข้าว โดยที่ยังไม่ได้นำมาบริโภค ต้องถวายข้าวพระ หรือนำมาดักบาตรเพื่อ “ทานข้าวใหม่” หรือถวายข้าวใหม่แด่พระพุทธเจ้าก่อน เป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า

จากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านดง ท่านได้กล่าวถึงที่มาของประเพณีนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับตำนานพุทธประวัติในท้องถิ่นที่ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ มีมาณพ หนึ่งมาเห็นเข้าได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและความสงสารที่เห็นพระวรกายซูบผอมของพระองค์ เกรงว่าจะทุกข์ทรมานด้วยความหนาวเย็น จึงได้นำไม้มาสุ่มเป็นพินเพื่อให้ความอบอุ่นส่วน “ข้าวใหม่” เป็นเหมือนข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำมาถวายพระพุทธเจ้า เมื่อแรกออกจากการ บำเพ็ญทุกรกิริยา

2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

2.3.1 ขั้นตอนเตรียมการ

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมจีก่องหลวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่จะเริ่มล่วงหน้า ก่อนวันประกอบพิธีหลายวัน เพราะชาวบ้านทุกครัวเรือนจะต้องเตรียม “หลวไม้จี้” สำหรับนำไป ถวายกองสุ่มเป็น “ก่องหลว” โดยการเดินทางเข้าไปในป่าหาไม้จี้มาตัดเลาะเอาหนามออก และ ต้องไม่เหยียบ ไม่ทิ้งส่วนหนามที่ตัดรานออกนั้นบนทางเดินเพราะถือเป็น “เกศา” หรือเกศาของพระ พุทธเจ้า หลังจากได้ไม้ที่เลาะหนามออกแล้วก็นำมาผึ่งแดดให้แห้งรอวันประกอบพิธีกรรม

ก่อนวันประกอบพิธี 1 วัน ชาวบ้านจะนำไม้จี้ที่แห้งแล้วไปกองสุ่มรวมกันที่หน้า พระวิหาร โดยการนำต้นกล้วยเป็นแกนตั้งอยู่ด้านในตามด้วยไม้ไผ่ลำยาวสุ่มทับด้วยฟางแห้งเป็น รูปทรงกลมมียอดแหลมคล้ายเจดีย์ แล้วนำไม้จี้ตั้งพินสุ่มลงไปให้ส่วนปลายตั้งขึ้น ประกอบต่อกัน เป็นชั้น ๆ ใช้ฟางแห้งที่เหลืออกตามช่องว่างระหว่างแท่งไม้จี้ สอดท้ายก็ผูกมัดด้วยเชือกเพื่อให้ “ก่อง หลว” ทรงพระเจดีย์สามารถติดตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ตลอดพิธีกรรม

2.3.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

ในขั้นตอนประกอบพิธีกรรมจีก่องหลวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ได้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ใหญ่ ๆ

ชั้นแรก ถือเป็นพิธีฝ่ายสงฆ์ โดยคณะสงฆ์ภายในวัดจะเป็นผู้ประกอบพิธี "จี๋ก่องหลัว" หรือจุดไฟกองฟืน และมีการสวดมนต์เป็นเสร็จพิธีสงฆ์

ชั้นที่สอง ถือเป็นพิธีฝ่ายชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะพากันมา "ทานข้าวใหม่" หรือถวายทานข้าวใหม่ด้วยการตักบาตรพระ ตอนเช้าประมาณ 7.00 น. เป็นต้นไป

ผ่าน 2 ชั้นตอนนี้แล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน หรือไปทำงานในไร่นา

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนมีวิธีการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 ร่วมกันตั้งโจทย์คำถาม วางแผนการเรียนรู้

3.2 การแสวงหาคำตอบด้วยการค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่และพระสงฆ์ การจัดบันทึกและวาดภาพประกอบ

3.3 การลงมือปฏิบัติตามขั้นตอนการเตรียมการและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เช่น การเข้าป่าชุมชนของหมู่บ้านเพื่อศึกษาลักษณะไม้จันทน์ใช้ในการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งการตัดไม้จันทน์ทำฟืนในขั้นประกอบพิธีกรรม นักเรียน (และครู) เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมการ "จี๋ก่องหลัว" พระ (พุทธ) เจ้า ในตอนเช้ามีดประมาณตี 4 ซึ่งปกติถือว่าเป็น "กิจของสงฆ์" ไม่มีชาวบ้านเข้ามาร่วมพิธีในขั้นนี้

ก่อนพระสงฆ์จะทำพิธีจุดไฟกองฟืน มีการสวดมนต์กล่าวคำบูชาพระพุทธรูปเจ้า นักเรียนฟังการเล่าตำนานพุทธประวัติที่มาของประเพณี และทำสมาธิภาวนาเป็นพุทธบูชาด้วยความสงบสำรวมกายวาจาใจ แล้วพระสงฆ์ ก็ทำพิธีจุดไฟ "จี๋ก่องหลัว" ส่องสว่างโชติชนในความมืดและให้ความอบอุ่นท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็นในฤดูหนาว

เมื่อถึงตอนฟ้าสว่างประมาณ 7.00 นาฬิกาแล้ว ชาวบ้านก็ทยอยกันมาตักบาตร "ทานข้าวใหม่" และนักเรียนก็เข้าร่วมพิธีในขั้นตอนนี้ด้วย

3.4 ตัวแทนนักเรียนเข้าร่วมประเมินผลการจัดพิธีกรรมกับทีมนำเพื่อถอดบทเรียนร่วมกัน

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรม

4.1 นักเรียนได้เรียนรู้วัตถุประสงค์ ความหมาย ความเป็นมา และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมด้วยประสบการณ์ตรง ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของประเพณีพุทธศาสนาในท้องถิ่น

4.2 นักเรียนได้ฝึกฝนคุณธรรมในด้านความกตัญญูต่อพระพุทธรูปเจ้า ได้ฝึกสมาธิ ความอดทน ความพากเพียร และการฝึกฝนอบรมกายวาจาใจให้สงบสำรวม รู้จักอ่อนน้อมมีสัมมาคารวะ

4.3 ชุมชนมีความภาคภูมิใจ และชื่นชมยินดีที่บุตรหลานได้เรียนรู้วิถีของชุมชน และโดยเฉพาะการได้มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ถ่ายทอดหรือให้การศึกษาแก่บุตรหลาน

4.4 บ้าน วัด โรงเรียน มีโอกาสได้กระชับความสัมพันธ์ในฐานะผู้มีส่วนร่วมให้การศึกษาแก่เยาวชนผู้เป็นบุตรหลานร่วมกันอย่างไม่เคยปรากฏชัดเจนมาก่อน

2.3 กิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว - วิถีสุขภาพ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม
2. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : ติดตามทีมวิจัยและนักเรียนเดินทางไปศึกษาดูงานที่ อ.แม่จัน จ.เชียงราย บันทึกข้อมูลด้วยแบบบันทึกกิจกรรมและบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมกิจกรรมสรุปบทเรียนรวมในชั้นเรียน ร่วมกับอาจารย์ผู้สอน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. นักเรียน
3. ทีมวิจัยดงป่าล้าน
4. ตัวแทนผู้นำชุมชน

สถานที่ /เวลา

อ.แม่จัน จ.เชียงราย

ผลการศึกษากิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว - วิถีสุขภาพ

จากการศึกษากิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว ของชุมชนดงป่าล้าน พบว่ากิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหา กิจกรรม วิธีการเรียนรู้และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนเลือกกิจกรรมการไปทัศนคติศึกษาดำเนินข้าวเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1.1 เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษารูปแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา อันดีงามเพื่อใช้เป็นแนวทางการฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีพุทธของชุมชน

1.2 เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้นักเรียนและชุมชนได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่สั่งงามดั้งเดิมของท้องถิ่นล้านนา

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของโครงการ "ดำเนินข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ"

โครงการ “ตำนานข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ” เป็นงานแสดงนิทรรศการองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตพื้นบ้านภาคเหนือในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการรักษาระบบสุขภาพ มีการสาธิตและการแสดงประกอบด้วย จัดขึ้นที่วัดป่าซาง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ดังนี้

2.1 ข้าวและการบริโภคแบบพื้นบ้าน เช่น อาหารพื้นบ้านภาคเหนือชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นพืชผักพื้นบ้าน

2.2 การรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เช่น ยาสมุนไพร การนวด การย่ำขา

2.3 การละเล่นพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนเจิงแบบไทยลื้อ การละเล่นของเด็ก

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนได้มีขั้นตอน และวิธีการเรียนรู้ในกิจกรรมนี้ดังนี้

3.1 แบ่งกลุ่มผู้เรียนกลุ่มละ 10 คน

3.2 กำหนดหัวข้อศึกษาตามความสนใจ เช่น

- ลักษณะกิจกรรม / จำนวนกิจกรรม
- จุดประสงค์ของแต่ละกิจกรรม
- ขั้นตอน / วิธีการ
- วัสดุอุปกรณ์
- บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- ประโยชน์และผลดีของกิจกรรมแต่ละประเภท
- บทบาทของกิจกรรมในการพัฒนาคุณธรรม
- การนำความรู้กลับมาใช้ในชุมชน
- ความรู้สึกที่ได้จากการไปทัศนศึกษา
- ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นอื่น ๆ

3.3 วิธีการศึกษาก็กำหนดว่าจะใช้วิธีการสังเกต สอบถาม ทดลองปฏิบัติ ชม นิทรรศการและจดบันทึก แล้วกลับมาประชุมสรุปบทเรียน

3.4 ประชุมสรุปบทเรียนในชั้นเรียน

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรม

4.1 เป็นการเปิดขยายพื้นที่การเรียนรู้ทั้งนักเรียนและตัวแทนชุมชนที่ไปทัศนศึกษาทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิถีดั้งเดิมของชุมชน เกิดความมั่นใจและตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ตนกำลังมุ่งศึกษาอยู่

4.2 นักเรียนได้รับความสนุกสนาน ตื่นตาตื่นใจ จากการได้ร่วมทดลอง เรียนรู้ บันทึกข้อมูลตามความสนใจ เป็นบรรยากาศการเรียนรู้แบบปะทะสังสรรค์กับสถานการณ์ “ตลาด

วิชา" ที่มีชีวิต ทำให้เด็กให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ "เชิงระบบ" น้อยแต่เข้าถึงแนวคิดของแหล่งศึกษาลักษณะการซึมซับมากกว่า

4.3 นักเรียนได้เรียนรู้ระบบคุณค่าของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย พอเพียง และเป็นวิถีที่สงบสุขและไม่ได้รู้สึกแปลกแยกกับชุดความรู้ที่ได้รับ

4.4 ตัวแทนชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคัดสรรแหล่งความรู้ และร่วมกันดูแลอำนวยความสะดวกให้ลูกหลานได้เพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ตามความต้องการของตนเอง ตลอดจนได้ประสบการณ์การประสานงานและการเตรียมการตลอดจนได้พัฒนาทักษะการจัดการศึกษา รวมทั้งการบริหารจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.4 กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว สืบชะตาปลา สืบชะตาคน วัตถุประสงค์

1. ศึกษากระบวนการดำเนินงานของทีมวิจัยและชุมชน
2. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของพิธีกรรม
3. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : สังเกตการณ์ร่วมเวทีประชุมวางแผนของทีมวิจัยและผู้นำชุมชน หนุนเสริมด้านเทคนิคการวิเคราะห์แนวคิดวิถีพุทธในพิธีกรรม หลังจากประชุมออกแบบและกำหนดขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมโดยใช้กระดาษรูป / ปากกา เขียน mind mapping และบันทึกข้อความตามคำอธิบายของผู้เข้าร่วมประชุม

ขั้นที่ 2 : สังเกตการณ์ร่วมวัน "ตา" หรือวันเตรียมพิธี สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และทัศนคติต่อการจัดพิธีกรรม สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของ นักเรียนเข้าร่วมชาวบ้านจัดเตรียมเครื่องสักการะและบันทึกภาพวัตถุประสงค์ สัญลักษณ์ด้วยกล้องถ่ายภาพและวิดีโอ

ขั้นที่ 3 : เข้าร่วมสังเกตการณ์ในวันประกอบพิธี บันทึกรูปแบบ / ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและเนื้อหาสาระ ตามแบบบันทึกพิธีกรรม สนทนากับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการผู้เข้าร่วมฯ สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนและบทบาทการมีส่วนร่วมของทีมวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัย
3. นักเรียน
4. ชาวบ้าน

5. ผู้ปกครอง
6. ผู้นำชุมชน
7. ผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์ / เรียนรู้
8. ปราชญ์ชุมชน
9. คณะสงฆ์ผู้ร่วมกิจสวดเจริญพุทธมนต์
10. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ / เวลา

วัดบ้านดง

กุมภาพันธ์ 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณภาพนักเรียนผ่านพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวของชุมชนดงป่าล้าน โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์ร่วม พบว่ากิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ รูปแบบเนื้อหา กิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนเลือกพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์แยกตามลักษณะกิจกรรมย่อย ซึ่งจะได้แยกกล่าวถึงต่อไป

2. รูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

พิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวที่จัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ครั้งนี้เป็นการปรับประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาโค้ง (ทุ่งนา) ซึ่งเป็นประเพณีประจำปีที่บ้านดงเคยปฏิบัติต่อเนื่องมายาวนาน แต่ขาดหายไปจากวิถีชีวิตชุมชนมาประมาณกว่าสิบปีแล้ว พิธีสืบชะตาครั้งนี้ชุมชนถือว่าเป็นการสืบชะตาน้ำ สืบชะตาปลา สืบชะตาคนรวมกัน

ก่อนการจัดพิธีกรรมที่มวิจัยชุมชนได้จัดประชุมร่วมกับผู้นำหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์ร่วมด้วย ผู้เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันเสนอรูปแบบและแนวทางจัดพิธีกรรม มีการวางแผนงานและมอบหมายภารกิจอย่างมีระบบ แต่เมื่อผู้วิจัยตั้งคำถามว่า "การสืบชะตาน้ำปลาคนครั้งนี้จะช่วยสืบศิลปวัฒนธรรมได้อย่างไร" ที่ประชุมจึงขยายประเด็นระดมคิดกันเพิ่มเติม ซึ่งช่วยให้ไม่หลุดไปจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย ปรากฏว่าผู้นำชุมชนต่างช่วยกันวิเคราะห์จนได้คำตอบหลายประการเช่น เป็นการเรียนรู้การสร้างทานบารมีจากการเสียสละเข้าร่วมพิธีและปล่อยปลา เป็นการรักษาศิลปะเพราะในงานไม่มีการละเมิดศีล ไม่มีสุรายาเมา เป็นการสร้างความสามัคคีและเป็นการภาวนา ทำสมาธิขณะฟังพระสวดสืบทองตำนาน ทำให้ "ใจจุ่มใจเย็น" เป็นต้น องค์ประกอบของพิธีกรรม มีดังนี้

2.1 วัตถุประสงค์ของพิธีกรรม

ชาวบ้านเชื่อว่าเพื่อให้เกิดสิริมงคลมีอายุยืนยาวทั้งน้ำ ปลา และคน เพื่อเป็นการป้องกันกำจัดภัยพิบัติที่จะเกิดแก่ชีวิตคน น้ำ และปลา รวมทั้งเป็นเครื่องมือที่จะบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

2.2 วัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

หมายถึงวัตถุประสงค์เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์และพืชผลชนิดต่าง ๆ ที่ผู้ประกอบพิธีนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายประการต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม ในที่นี้จำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่

2.2.1 วัตถุประสงค์สำหรับบูชาพระรัตนตรัย เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน น้ำมนต์ ส้มป่อย เป็นต้น

2.2.2 วัตถุประสงค์สำหรับใช้แทนความอุดมสมบูรณ์ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร ดิน ทราบ น้ำ และสัตว์น้ำได้แก่ ปลา เป็นต้น

2.2.3 วัตถุประสงค์สำหรับใช้แทนความสืบเนื่องหรือความยั่งยืนหรือการเชื่อมต่อ ได้แก่ ไม้ข้าว (สะพาน) ไม้ขันโต (บันได) “ไม้ค้ำศรี” (การค้ำจุนพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เป็นต้น)

2.3 วรรณกรรมในพิธีกรรม แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วรรณกรรมพุทธศาสนาและวรรณกรรมที่เป็นคำบวงสรวงเทพยดา เฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ ได้แก่

2.3.1 บทสวด “สืบสองตำนาน” มีเนื้อความกล่าวพุทธประวัติบางลักษณะประกอบพระคาถาธรรมที่พระพุทธรูปองค์นี้รู้จำนวนหลายบทสวด และบทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และบทแผ่เมตตา

2.3.2 พระธรรมเทศนา มีเนื้อหาสอนให้มีเมตตาธรรมและเน้นว่าเมตตาธรรมเป็นเครื่องทำให้พ้นภัยพิบัติทั้งมวล

2.4 ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม หมายถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการประกอบพิธีกรรมลักษณะต่าง ๆ รวมแล้วมีจำนวนกว่า 300 คน ได้แก่

2.4.1 ปู่จารย์ หรือ มัคทายก เป็นผู้ทำหน้าที่กำกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและเป็นผู้กล่าววาทะเชื่อมต่อกะบวนการในพิธีกรรม เช่น การอาราธนาศีล อาราธนาธรรม การนำกล่าวคำปวารณา ฯลฯ เป็นต้น มัคทายกนี้ถือว่าเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในพิธีกรรม

2.4.2 พระสงฆ์ ในพิธีนี้มีจำนวน 9 รูป เป็นพระระดับสังฆาธิการในฝ่ายมหานิกาย ผู้มีมติเป็นพระมหานิกายประจำอยู่วัดบ้านดง เป็นผู้ตัดสินใจเลือกและดำเนินการเองทั้งหมด พระสงฆ์ในพิธีกรรมนี้มาทำหน้าที่สวดพระคาถา “สืบสองตำนาน” รับสังฆทานและอาหารเพล และให้ศีลให้พร

2.4.3 ผู้ทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญเทพยดา พิธี “ขึ้นท้าวทั้ง 4” มีวาทะกล่าวเป็นคำบวงสรวงอัญเชิญโดยเฉพาะ

2.4.4 ชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นเขตบริการการศึกษาของโรงเรียนบ้านดงป่าสำน มีทั้งที่เป็นและไม่ได้เป็นผู้ปกครองนักเรียน เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ ทีมวิจัยวิทยุชุมชน คณะครูผู้บริหารโรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น

2.4.5 บุคคลนอกชุมชนที่ได้รับเชิญเข้าร่วมพิธีกรรม บุคคลเหล่านี้จะ “ได้รับเกียรติ” ให้เป็นผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น เป็นประธานในพิธีและกล่าวเปิดงาน (ในที่นี้คือ นายก อบต. เวียงกาหลง) เป็นผู้ประเคนเครื่องสังฆทานถวายพระสงฆ์

2.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

การดำเนินการจัดกิจกรรมในพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้ ชุมชนได้แยกออกเป็นวันเตรียมการ เรียกว่า “วันดา” และวันประกอบพิธีกรรม ดังนี้

2.5.1 “วันดา” ได้แก่วันเตรียมการในบริเวณพิธี แยกเป็นการจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรม และการจัดเตรียมวัตถุดิบสัญลักษณ์ในพิธีกรรม มีการแยกกลุ่ม “แรงงาน” ตามลักษณะเพศอย่างชัดเจน กล่าวคือ ด้านจัดเตรียมสถานที่เป็นชาวบ้านเพศชายทั้งผู้สูงอายุ และวัยทำงาน ส่วนด้านจัดเตรียมวัตถุดิบสัญลักษณ์เป็นเพศหญิง ทั้งผู้สูงอายุ และวัยทำงาน

ลักษณะการทำงานไม่มีการ “ออกคำสั่ง” หรือ “แบ่งหน้าที่” ที่ชัดเจน แต่ชาวบ้านจะแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ตามความรู้ความถนัดของตน ต่างคนต่างรู้หน้าที่โดยปริยาย เมื่อทำสำเร็จ (ซึ่งก็จะเสร็จในเวลาใกล้ ๆ กัน) ก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน มีชาวบ้านเพศชายที่มาร่วมงาน ให้ข้อมูลว่าผู้มาร่วมงานวันนี้ล้วนแต่มีงานอาชีพประจำทั้งสิ้น แต่วันนี้ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม

การจัดทำพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแห่งนี้ นอกเหนือไปจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. สำนักงานภาค) ได้แก่

ธนาคารกสิกรไทยในพระราชดำริของพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสนับสนุนรถชุด-แต่ง ท้องน้ำแม่ลาวให้กว้าง ลึก และสะอาดขึ้นกว่าเดิม

องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนกระสอบทรายมาถ่วงน้ำแม่ลาวที่แห้งแล้งไหลอยู่ริ้น ๆ ให้เป็นฝายจนมีน้ำเอ่อขึ้นเพียงพอที่เป็น “เขตอภัยทาน” แหล่งเพาะเลี้ยงปลาตามธรรมชาติที่ชาวบ้านตั้งชื่อให้ว่า “ช่วงมัจฉา เขตอภัยทาน”

โครงการ “บ้านจุ่มเมืองเย็น” โดยสถานีอนามัยตำบลเวียงกาหลง สนับสนุนลูกปลาจำนวน 6,000 ตัว สำหรับนำไปปล่อยใน “วังมัจฉา” ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาตามธรรมชาติ

ผู้มาร่วมจัดเตรียมงานใน “วันดา” เป็นตัวแทนชาวบ้านจาก 3 หมู่บ้านในเขตบริการการศึกษาของโรงเรียน รวมทั้งชายและหญิงไม่นับเด็กรักเรียนกลุ่มเป้าหมาย มีจำนวนกว่า 100 คน ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวว่า “สะดวก” ที่หารายได้มาเพื่อเตรียมงานครั้งนี้

ส่วนพระสงฆ์ของวัดบ้านดง ไม่มีบทบาทในการจัดเตรียมงานใน “วันดา” ดังกล่าว นอกจากการประสาน หรือนิมนต์พระเถระฝ่ายมหานิกาย มาเจริญพระพุทธมนต์

2.5.2 วันประกอบพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาว มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ช่วงเช้า

- ตอนเช้ามีด ทำพิธีขึ้น “ท้าวทั้ง 4” เพื่อแสดงความเคารพต่อท้าวจตุโลกบาล
- นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงกาหลงประธานกล่าวเปิดพิธี
- ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระรัตนไตรและรับศีล
- พระสงฆ์สวดพระคาถา “สืบสองตำนาน”
- ประธานสงฆ์แสดงธรรม 1 กัณฑ์
- ผู้นำและตัวแทนผู้เข้าร่วมพิธีถวายสังฆทาน เท่ากับจำนวนพระเถระ
- ผู้เข้าร่วมพิธีร่วมกันปล่อยปลาที่วังมัจฉา และปลูกดอกกรักริมฝั่งน้ำแม่ลาว
- พระฉันเพล
- ผู้ร่วมพิธีรับประทานอาหารร่วมกัน เสร็จพิธีช่วงเช้า

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมช่วงบ่าย

- ศิลปินชาวบ้านขับซอ ผู้ฟังส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย

ทีมวิจัยของชุมชนได้แยกกิจกรรมการเรียนรู้ของเด็กในพิธีกรรม สืบชะตาน้ำแม่ลาวออกเป็น 5 กิจกรรม ได้แก่ ช่วงอุยฮอนหลาน การร่วมพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว ช่วงมัจฉา เขตอภัยทาน การฟื้นฟูวรรณกรรมคำขอ และดนตรีพื้นเมือง และการปลูกดอกกรักริมฝั่งลาว โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะกิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 กิจกรรมช่วงอุยฮอนหลาน (วันดา : วันเตรียมงาน)

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการทำเครื่อง “แต่งดา” พิธีกรรมสืบชะตา เพื่อให้ชาวบ้านพ่ออ้อย แม่อ้อย ได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถในเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เด็กได้สืบทอดต่อไป และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับคนเฒ่าคนแก่ ในชุมชน

วิธีการเรียนรู้ของเด็ก คือ มีการแบ่งกลุ่มกันศึกษาตามความสนใจ โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ใหญ่ในชุมชน มารวมกันในศาลาเอนกประสงค์ของวัดจนเต็มพื้นที่ มีจำนวนหลายสิบคน แบ่งหน้าที่กันจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมกันเป็นกลุ่ม ๆ ตามความถนัด เด็ก ๆ ก็จะเข้าไป สอบถาม เรียนรู้และลงมือฝึกทำร่วมกับผู้ใหญ่จนเสร็จงาน มีการบันทึกผลการเรียนรู้ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยเด็กเป็นผู้ตั้งคำถามเป็นแนวสืบค้นด้วยตนเอง แล้วนำผลการเก็บรวบรวม ข้อมูลมานำเสนอร่วมกันในชั้นเรียน ผลปรากฏว่าเด็กสามารถเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ “เครื่องแต่งดา” ได้อย่างละเอียด และวาดภาพประกอบตามความถนัด แต่ไม่มีคำอธิบายความหมายแต่อย่างใด เด็ก ๆ กล่าวว่ารู้สึกสนุก และน่าสนใจ เพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่เคยมีส่วนร่วมมาก่อน ส่วนผู้ใหญ่ ก็รู้สึกมีความสุข สนุกสนาน ภูมิใจที่ได้ให้ความรู้แก่ลูกหลาน และดีใจที่ลูกหลานจะได้เป็นผู้สืบทอดประเพณี รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างลูกหลานกับผู้ใหญ่ในชุมชน

3.2 กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว ในวันประกอบพิธี

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนใช้ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนเข้าถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าของการ แสดงออกด้านความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ทั้งคน สัตว์ และสิ่งของ หรือทรัพยากรผ่านสื่อ ประเพณีของชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ นักเรียนและชุมชนเห็นความสำคัญ ของวัฒนธรรมที่ดั่งงามดั้งเดิมของท้องถิ่นล้านนา เพื่อให้ นักเรียนและชุมชนได้เรียนรู้การให้ทาน รักษา ศีล ภาวนา และเพื่อให้ นักเรียนและชุมชนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการอยู่ ร่วมกันของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน มีการให้นักเรียนนำเครื่องแต่งตามาร่วมประกอบพิธี สังเกตการณ์ และบันทึกผลการเรียนรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมพิธี

ส่วนสมาชิกชุมชนที่มาร่วมพิธีทั้ง 3 หมู่บ้านมีจำนวนประมาณ 300 กว่าคน ทั้งหมดแสดงความตั้งใจในการประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ด้วยอาการสงบสำรวม โดยเฉพาะในระหว่างการไหว้พระรับศีล รับพร และการฟังพระสวดเจริญพระพุทธมนต์และแสดง

พระธรรมเทศนา ระหว่างการรับประทานอาหารร่วมกันก็มีการพูดคุยกันสนุกสนานเบิกบาน และช่วยกันเก็บกวาด ล้างจานก่อนแยกย้ายกันกลับไปทำงานต่อในช่วงบ่าย

3.3 กิจกรรมปล่อยปลาลงช่วงมีจลาเซตอภัยทาน

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกคุณธรรมให้นักเรียนและชุมชน มีจิตใจเมตตา กรุณาต่อสัตว์และเป็นการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ

วิธีการเรียนรู้ของเด็ก เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ตั้งแต่การจัดเตรียมทำน้ำ การจัดทำกระชังปลา และร่วมกันตักปลาจากกระชังปล่อยในลำน้ำแม่ลาว มีการอธิษฐานก่อนปล่อยปลา และมีการประกาศเป็นเซตอภัยทาน พร้อมทั้งเชิญชวนให้อาหารปลา นอกจากนี้ยังมีการตั้งหีบรับบริจาคกองทุนวังมีจลาด้วย

3.4 กิจกรรมการฟื้นฟูวรรณกรรมคำขอ และดนตรีพื้นเมือง

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนและชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา และเพื่อกล่อมเกลาจิตใจของนักเรียนและชุมชนให้เกิดความรู้รัก อ่อนโยน ขาบซึ่งจากการฟังคติธรรมจากวรรณกรรมขอพื้นบ้านล้านนา

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน คือการฟังอยู่ห่าง ๆ ในระยะสั้นมากและเลิกสนใจในที่สุด โดยครูและผู้นำทีมวิจัยไม่ได้บังคับแต่อย่างใด และนักเรียนไม่ได้มีการบันทึกผลการเรียนรู้กิจกรรมนี้ ส่วนชุมชนมีแต่กลุ่มผู้สูงอายุจำนวนหนึ่ง ที่ให้ความสนใจนั่งฟังอย่างเพลิดเพลินจนจบ

3.5 กิจกรรมปลูกต้นรักริมฝั่งน้ำแม่ลาว

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินรวมถึงน้ำแม่ลาว เพื่อสร้างภูมิทัศน์ที่สวยงามริมฝั่งน้ำแม่ลาว เพื่อให้นักเรียนและชุมชนร่วมมือกันดูแลรักษาน้ำแม่ลาวให้ดีขึ้นกว่าเดิม

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน โดยการลงมือปฏิบัติการปักชำกิ่งต้นดอกรักคนละกิ่ง ห่างกันประมาณ 1 เมตร ปลูกเป็นแนวยาวไปตามแนวฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีธงทิวประดับอยู่เรียงราย

4. ผลการจัดกิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

จากการสังเกต สังเกตการณ์ร่วม พูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างอย่างไม่เป็นทางการทั้งระยะก่อน ระหว่างและหลังการดำเนินกิจกรรม พบว่าการจัดกิจกรรมประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาวของชุมชน ดงป่าล้านครั้งนี้ส่งผลต่อการเรียนรู้ของเด็กและชุมชน ดังนี้

4.1 ด้านความรู้ ชาวบ้านยังคงมีความรู้ที่ฝังลึกเกี่ยวกับพิธีกรรมสืบชะตาซึ่งแม้จะมีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์จากเดิมที่เป็นการสืบชะตาทุ่งนามาเป็นสืบชะตาแม่น้ำ และเกิดการขาด

ตอนยาวนานถึงกว่าสิบปี แต่ชาวบ้านก็ยังจำได้และสามารถปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมได้ครบตามขั้นตอน ส่วนเด็กนักเรียนก็ได้รับความรู้ในด้านรูปแบบพิธีกรรม ซึ่งอาจจะไม่สามารถจดจำอย่างยั่งยืนได้ แต่หากมีโอกาสเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องต่อไป ความรู้นี้ก็จะค่อย ๆ ผ่องแผ้วและสามารถสืบทอดต่อไปได้

4.2 ด้านทัศนคติ การที่ชาวบ้านซึ่งต่างได้รับรู้การจัดพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้เป็นการจัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก พวกเขาก็ยังคงมาร่วมเตรียมการและร่วมประกอบพิธีกรรมกันอย่างตั้งใจและมากันแทบทุกครัวเรือนทั้ง 3 หมู่บ้าน ย่อมแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของพิธีกรรมดังกล่าวและเชื่อว่าเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมของลูกหลานได้จริง ส่วนนักเรียนกลุ่มเป้าหมายก็มีความกระตือรือร้น และสนุกสนานกับการมีส่วนร่วมและการศึกษาเรียนรู้ในกิจกรรมนี้

4.3 ด้านผลกระทบ กิจกรรมการเรียนรู้พิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาว เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนดังนี้

4.3.1 ก่อให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่น่าจะนำไปสู่ความสืบเนื่องทางวัฒนธรรม

4.3.2 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ซึ่งตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของการจัดกิจกรรม นั่นคือกิจกรรมนี้ได้กระตุ้นชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้วยความเต็มใจ และผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ถึง 2 วัน เพื่อมาร่วมพิธี และภายหลังจากกิจกรรมผ่านไป ทั้งชาวบ้านและเด็กต่างพากันแวะเวียนมาให้อาหารปลาที่ช่วงมัชฌาเขตอภัยทาน บ้างก็นำปลามาปล่อยเพื่อสะเดาะเคราะห์ ช่วยผ่อนคลายความเครียด บ้างก็มาใช้สถานที่เพื่อความสนุกรื่นรมย์ ที่สำคัญได้เกิดกิจกรรมสำคัญที่มีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ด้วยความสงบสุขของชุมชน 2 ประการคือ

ประการแรก ชุมชนได้ออกกฎระเบียบในการดูแลรักษาน้ำแม่ลาวด้วยการห้ามทิ้งขยะและสารเคมีลงในแม่น้ำ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นเงิน 2,000 บาท โดยฝ่ายปกครองของหมู่บ้าน

ประการที่สอง ชุมชนได้หันมาให้ความเอาใจใส่ต่อเด็ก ๆ ในระดับส่วนรวมมากขึ้น โดยการร่วมกันปรับปรุงท้องน้ำเป็นที่เล่นแพได้ในช่วงสงกรานต์ เพื่อดึงดูดใจเด็ก ให้ลดการออกไปเที่ยวนอกหมู่บ้าน เพราะห่วงใยเกรงจะเป็นอันตราย

4.3.3 ในด้านการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียน พิจารณาจากวัตถุประสงค์เฉพาะของกิจกรรมย่อย ชุมชนดงป่าล้านมุ่งหมายให้กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวเป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมด้านความเมตตา ความกตัญญู และการรู้จักให้ทาน รักษาศีล ภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรม แต่เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นภายในเวลา 2 วัน จึงยังไม่น่าจะบ่งบอกได้ชัดเจนถึงคุณธรรมที่ “เกิดขึ้น” ในจิตใจของนักเรียน และฝ่ายชุมชนเองก็ยังไม่ได้มีการระบุผลที่เกิดขึ้นในด้านนี้

4.3.4 ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว เกิดขึ้นจากกลุ่มที่มนำของชุมชนแล้วขยายผลไปสู่การตอบรับของชุมชน มีการร่วมคิด วิเคราะห์และตัดสินใจที่จะจัดกิจกรรมกันเอง และร่วมคิดสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมตามประเพณีให้มีเนื้อหาเอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมที่เข้มข้นขึ้น จากเดิมจะมีแต่เพียงพิธีสืบชะตา ก็เพิ่มกิจกรรมปล่อยปลา กิจกรรมการเรียนรู้ของเด็ก ๆ กิจกรรมขอและดนตรีพื้นบ้าน และกิจกรรมปลูกดอกกรักริมฝั่งแม่น้ำ โดยกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะกิจกรรมต่างหาก โดยเฉพาะมีการนำข้าวหม้อแกงหม้อมาร่วมเลี้ยงกันในงาน ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

4.3.5 ชุมชนได้รูปแบบการจัดพิธีกรรมที่มีการปรับประยุกต์ให้สามารถตอบสนองความต้องการในปัจจุบันได้โดยไม่สูญเสียรากเหง้าเดิม

4.3.6 เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในลักษณะความร่วมมือที่เข้มแข็งขึ้น

2.5 กิจกรรมเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปและเนื้อหาสาระของกิจกรรม
2. ศึกษาผลที่เกิดจากกิจกรรม
3. ศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและชุมชน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. เข้าร่วมสังเกตการณ์ในระหว่างการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ในด้านเนื้อหาสาระและวิธีดำเนินการ เพื่อพิจารณาความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกิจกรรม
2. สังเกตการณ์พฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยตงป่าล้าน
4. นักเรียน
5. ชาวบ้าน
6. ผู้นำชุมชน

สถานที่ / เวลา

วัดบ้านตงป่าล้าน

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมของชุมชนตงป่าล้าน พบว่ามีวัตถุประสงค์ ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน และผลที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม

ชุมชนตงป่าล้านได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมดังนี้

- 1.1 เพื่อให้นักเรียนและชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา
- 1.2 เพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจของนักเรียนและชุมชนให้เกิดความอ่อนโยน

ซาบซึ้งจากการฟังวรรณกรรมล้านนา

2. ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม

กิจกรรมนี้จัดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว โดยทีมวิจัยของชุมชนเป็นผู้ประสานวิทยากรมาจากหมู่บ้านอื่น มีลักษณะการนำเสนอในรูปแบบ “ขอ” พื้นบ้าน คือมีนักดนตรีปี่จุม และชาวขอชายหญิง จัดขึ้นในช่วงบ่ายหลังจากพิธีกรรมสืบชะตาเสร็จสิ้นลง เนื้อหาของเพลงขอเป็นเนื้อหาอิสระที่เกิดขึ้นแบบปฏิกาดกวี คือช่างขอจะ “ด้นสด” บรรยายถึงบรรยากาศและอารมณ์ของการจัดประเพณีสืบชะตาแม่น้ำลาว

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนไม่ได้มานั่ง “ฟัง” อยู่ด้านหน้าเวทีช่างขอ แต่กระจายอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งยังคง “ได้ยิน” เสียงขออยู่ มีแต่ผู้สูงอายุที่จับกลุ่มนั่งฟังอย่างตั้งใจและเพลิดเพลิน ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสืบชะตาคนอื่น ๆ แยกย้ายกันกลับไปประกอบอาชีพในไร่นาซึ่งเสียงขอจะดังไปถึงทุ่งนาในระยะใกล้รัศมีของงาน

อย่างไรก็ตาม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่สามารถทำความเข้าใจกับภาษาด้อยคำทำนองขอที่บ้าน เพราะไม่คุ้นเคยจึงทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความหมายหรือเนื้อหาสาระของการขอได้

4. ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

4.1 ในส่วนของนักเรียนยังคงรู้สึก “แปลกแยก” กับวรรณกรรมท้องถิ่น “ขอ” เพราะแต่ละคนแสดงความกระดากกระเดื่อง เป็นอายที่จะแสดงตนเป็นผู้ “เสพ” และนักเรียนต่างบอกว่าฟังไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ จึงถือว่ากิจกรรมไม่ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน

4.2 ในด้านผลกระทบ กิจกรรมทำให้เกิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม สำหรับคติชนชาวบ้านคือ ขอพื้นเมืองกลับคืนมาระยะหนึ่งและตอบสนองความพึงพอใจแก่กลุ่มผู้สูงอายุได้พอสมควร

2.6 กิจกรรมจัดระเบียบในโรงเรียน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระกิจกรรมจัดระเบียบ
2. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

- ขั้นที่ 1 : เก็บข้อมูลด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม โดยการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
- ขั้นที่ 2 : เก็บข้อมูลผลการเรียนรู้ของ นักเรียน โดยการสังเกตพฤติกรรมด้านวินัย มารยาท ฯลฯ และบันทึกตามแบบบันทึกข้อมูล
- ขั้นที่ 3 : สัมภาษณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยดงป่าล้าน
- นักเรียนชั้น ป. 4 – ป.6

สถานที่ /เวลา

- ร.ร.ดงป่าล้าน
- บริเวณทั่วไป
- ในชั้นเรียน ป.4 - 6

มกราคม 48

ผลการศึกษากิจกรรมการจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน

จากการศึกษาพบว่าทีมวิจัยของชุมชนคงป่าล้านในส่วนที่เป็นคณะครูผู้สอนชั้น ป.4 – 5 – 6 ของโรงเรียน ได้เชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับคณะครูในโรงเรียน โดยจัดเป็นกิจกรรมของโรงเรียนร่วมกัน เน้นที่กิจกรรมการรับประทานอาหารร่วมกันในโรงอาหาร ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ ลักษณะกิจกรรม วิธีการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม

- 1.1 เพื่อฝึกสติและมารยาทในการรับประทานอาหาร
- 1.2 เพื่อฝึกความรับผิดชอบหลังจากรับประทานอาหาร

2. ลักษณะเนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมนี้มีการฝึกให้นักเรียนใช้สติในการควบคุมตนเองในอิริยาบถต่าง ๆ ตั้งแต่การจัดระเบียบแถวรอรับอาหาร การเข้านั่งประจำที่นั่งและรอจนกว่าคนสุดท้ายจะนั่งลง ก่อนจะลงมือรับประทานอาหารทุกคนจะต้องกล่าวคำพิจารณาอาหารร่วมกัน ซึ่งมีเนื้อหาเตือนให้ระลึกถึงคุณค่าของอาหาร การเผื่อแผ่ใจถึงผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่า และการเตือนเรื่องมารยาทในการรับประทานอาหาร เมื่อรับประทานอาหารเสร็จรับมิดชอบการล้างภาชนะของตนให้สะอาด เก็บเข้าที่ให้เป็นระเบียบ กิจกรรมนี้จัดเป็นกิจวัตรประจำวัน

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย และคณะครูที่อยู่ในทีมวิจัยของชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาถึงมารยาทการรับประทานอาหารของนักเรียนในโรงเรียน และเห็นร่วมกันว่าควรปรับปรุงจึงนำแบบอย่างจากการศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธมาปรับใช้ นักเรียนมีการฝึกทบทวนพิจารณาอาหารอย่างเข้าใจความหมาย และปฏิบัติตามระเบียบที่ตั้งขึ้นทุกขั้นตอนเป็นกิจวัตร

4. ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

ปรากฏว่ากิจกรรมนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านมารยาท ระเบียบวินัย และความสะอาดอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะที่เคยรับประทานเสียงดัง ทำอาหารหกเลอะเทอะพื้นและโต๊ะอาหารสกปรก และอาหารเหลือทิ้งเหลือขว้าง ก็เปลี่ยนแปลงจนเป็นที่พึงพอใจของคณะครูในโรงเรียน และตัวนักเรียนเอง โดยเฉพาะนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย เวลาไปรับประทานอาหารนอกโรงเรียนร่วมกัน ก็ยังรักษาระเบียบและมารยาท ตลอดจนกำหนดสติก่อนรับประทานอาหารทุกครั้ง ด้วยการกล่าวคำพิจารณาอาหารพร้อมกันและพนมมือด้วย

2.7 กิจกรรมครอบครัวค่ายวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมการเรียนรู้คุณธรรมระดับครอบครัว
2. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมสังเกตการณ์การวางแผนการจัดค่ายอบรมครอบครัวคุณธรรม บ้านทีก

วัตถุประสงค์และรูปแบบ / เนื้อหากิจกรรม

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมสังเกตการณ์ในค่ายฝึกอบรม บันทึกข้อมูลในแบบบันทึก บันทึกภาพ ด้วยกล้องถ่ายภาพและวิดีโอ สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องและผู้เรียน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. นักเรียน
4. ครอบครัวนักเรียน
5. คณะสงฆ์
6. ทีมวิจัย
7. คณะครู ร.ร.บ้านดงป่าสำน

สถานที่ / เวลา

ร.ร.บ้านดงป่าสำน

มีนาคม 48

ผลการศึกษากิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ

จากการศึกษากิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธของชุมชนดงป่าสำน พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดค่ายครอบครัววิถีพุทธ ดังนี้

- 1.1. เพื่อให้ให้นักเรียนและผู้ปกครองได้เรียนรู้หลักพุทธศาสนาและวิถีปฏิบัติที่ชัดเจน

ยิ่งขึ้น

- 1.2. เพื่อเสริมสร้างความศรัทธาและตระหนักในความสำคัญของพุทธศาสนาให้มากขึ้น

ขึ้น

- 1.3. เพื่ออบรมขัดเกลาอุปนิสัยของเด็กและผู้ปกครองให้รู้จักให้ทาน รักษาศีลภาวนา

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม

การจัดกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

2.1 ขั้นเตรียม

ในขั้นเตรียมการจัดกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธครั้งนี้ ทางชุมชนได้จัดประชุมหารือ 3 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายชุมชน ฝ่ายคณะวิทยากรจากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพล เวียงกาหลงและผู้วิจัย โดยฝ่ายชุมชนได้แจ้งที่มาและวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมให้ที่ประชุมทราบ เพื่อให้ร่วมกันพิจารณากำหนดรูปแบบและสาระของกิจกรรม รวมทั้งระยะเวลาที่เหมาะสมคือ 2 วัน 1 คืน ไม่ต้องนอนพักในโรงเรียน ทั้งผู้ปกครองและนักเรียน ส่วนสถานที่ใช้ห้องประชุมอาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียนดงป่าสำน มีการมอบหมายภารกิจต่าง ๆ ให้ผู้เกี่ยวข้อง เช่น การจัดทำอาหาร และการจัดเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

2.2 ขั้นตอนการ

วันแรก กิจกรรมเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าของวัน มีการจัดเตรียมสถานที่ 2 แห่ง ได้แก่ บริเวณห้องประชุมและบริเวณลานธรรม มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย ที่ประตูทางเข้าห้องประชุมและด้านหน้าลานธรรมมีการจัดซุ้มประดับดอกไม้สดช่อใหญ่ ที่ประดิษฐ์ตกแต่งโดยตัวแทนผู้ปกครองนักเรียน

กิจกรรมช่วงเช้าของวันแรกเริ่มต้นจากการสอนมารยาทชาวพุทธ โดยแม่ชีอำไพจากสำนักสงฆ์พุทธาศรี มีการบรรยายและสาธิต แล้วให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกปฏิบัติ

ต่อจากนี้จึงเป็นการบรรยายธรรมโดยท่านพระครูสมุห์เดชชาติเดช เจ้าอาวาสวัดภูแก้วธรรมาราม ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย เนื้อหาสาระเป็นเรื่องอริยสัจ 4 เน้นวิธีปฏิบัติให้พ้นทุกข์ มีการวาดภาพประกอบลงในกระดาษปรีฟขณะบรรยาย และสื่อสาร 2 ทางโดยให้ผู้ฟังได้ตอบด้วยการตั้งคำถามสลับการบรรยายด้วยถ้อยคำที่ง่ายแก่การเข้าใจ เพราะผู้ฟังแสดงอาการรับรู้และเข้าใจและมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะมรรคมีองค์ 8 มีการบรรยายสรุปลงในไตรสิกขา ศีลสมาธิ ปัญญา และเน้นย้ำการให้ทาน รักษาศีล และภาวนาให้เกิดปัญญา

ส่วนภาคบ่ายเป็นการสวดมนต์ ฝึกสมาธิ และบรรยายธรรม หลังจากนั้นแม่ชีได้มอบหมายให้ตัวแทนนักเรียนและผู้ปกครองจัดเตรียมอุปกรณ์ และสื่อที่ใช้ในกิจกรรมภาคค่ำ

ภาคค่ำเป็นกิจกรรมเชิงบูรณาการทั้งเนื้อหาสาระและกระบวนการเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความตระหนักสำนึกในพระคุณของแม่ ในลักษณะพิธีกรรมแบบผสมผสานกับสื่อทันสมัย วิทยากรหลักได้แก่ แม่ชีอำไพ ส่วนคณะสงฆ์ 5 รูป นั่งสงบสำรวมทำสมาธิภาวนาอยู่ด้านซ้ายของส่วนหน้าเวทีกิจกรรมของฝ่ายฆราวาส ในระหว่างกิจกรรมมีการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจุดเทียนให้แสงสว่างเป็นสื่อแห่งปัญญา เริ่มต้นจากประธานสงฆ์ก่อนแล้วจึงจุดต่อ ๆ ไปยังทุกคน แล้วนำเทียนที่จุดให้แสงสว่างแล้วไปปักลงบนถาดทรายที่วางเรียงต่อ ๆ กันในระหว่างกลาง เวทีประชุมเป็นแนวยาวแลดูสว่างไสวท่ามกลางความมืด

เนื้อหาสาระของกิจกรรมเป็นการชี้เน้นให้เห็นถึงความยากลำบากของการให้กำเนิด และการเลี้ยงดูบุตรของมารดา โดยใช้ภาพเคลื่อนไหวจากมัลติมีเดีย ประกอบการบรรยาย และใช้ บทกวีเรื่องพระคุณแม่ของรองสมเด็จพระพุทธพจนวราภรณ์ ซึ่งบรรยายถึงพระคุณของแม่ โดย ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมเป็นผู้อ่าน ทำให้ผู้วิจัยเกิดความซาบซึ้งตื้นตันใจจนเสียงสั่นเครือ ท่ามกลาง ความสวดสวดในความมืดสลัว และการตั้งใจฟังของนักเรียนและผู้ปกครอง ตามด้วยบทเพลง ประกอบคือเพลง “อ้อมอุ่น” ซึ่งบรรยายถึงความรักที่แม่มีต่อลูก โดยให้วิทยากรฝ่ายฆราวาสร้องนำ ก่อน แล้วเปิดมัลติมีเดียให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกร้องคลอไปพร้อม ๆ กัน ตามเนื้อเพลงที่ปรากฏบนจอ ต่อจากนี้จึงเป็นกิจกรรมให้ผู้เข้ารับการอบรมแสดงความรู้สึกต่อกันระหว่างแม่กับลูกหรือพ่อกับลูก ระหว่างการบรรยายของแม่ที่มีเด็กและผู้ปกครองหลายคนน้ำตาคลอด้วยความซาบซึ้งตื้นตันใจ

ตอนเช้าวันที่ 2 ของการอบรม เป็นพิธีดักบาตรคณะสงฆ์วิทยากร โดยคณะผู้ปกครอง นักเรียนและครูยืนเรียงแถวไปตามแนวถนนหน้าอาคารเรียนเป็นแนวยาว เมื่อคณะสงฆ์รับ บิณฑบาตแล้วทั้งคณะสงฆ์และผู้ดักบาตรเข้าไปในลานธรรมที่มีต้นไม้ใหญ่ของน้ำชุมชนโอบล้อม อยู่ทั้ง 3 ด้าน ด้านในของลานธรรมมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่และมีการจัดพานพุ่มดอกไม้บูชา สวยงามเป็นช่อชั้นลดหลั่นกันตามลำดับ แล้วองค์ประธานสงฆ์คือท่านพระครูสมุห์เดชา วิฑิตโต ได้เทศนาให้โอวาทสั้น ๆ แล้วนำแผ่นเมตตาอุทิศบุญกุศลแก่มนุษย์และสรรพสัตว์ ในท่ามกลาง บรรยากาสสงบเย็นของยามเช้า

หลังจากรับประทานอาหารกลางวัน วันที่ 2 ของการอบรม ทางคณะพระวิทยากรได้ให้ จัดกิจกรรมเวทีสะท้อนคิด โดยให้ผู้ปกครองและนักเรียนแยกกลุ่มคละกัสน์สรุปบทเรียนที่ได้จากการ อบรมและเขียนลงในกระดาษส่งตัวแทนมานำเสนอในเวทีกลาง เป็นกิจกรรมสำคัญในช่วงก่อนปิด การอบรม โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยแยกกันเข้าไปร่วมอำนวยความสะดวกและสังเกตการณ์ร่วม ในกลุ่มย่อยด้วย

4. ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

4.1 นักเรียนและผู้ปกครองได้ศึกษามารยาทชาวพุทธด้านต่าง ๆ มีความเข้าใจரியสัง 4 ชัดเจนขึ้น เข้าใจเรื่องหลักการให้ทาน รักษาศีล และการภาวนา ความมีเมตตา กตัญญูต่อบิดา มารดา และความรักเมตตาต่อบุตรหลาน เป็นต้น

4.2 นักเรียนและผู้ปกครอง เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะ การเห็นความสำคัญของพระสงฆ์และนักบวช มีการแสดงออกอย่างนอบน้อมและสงบอย่างชัดเจน ในการดำเนินกิจกรรมวันที่ 2 มีการวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นในเวทีสะท้อนคิดว่า คณะ สงฆ์หรือพระวิทยากรชุดนี้มีความสงบสำรวมน่าเลื่อมใสควรแก่การกราบไหว้และเป็นบุคคล ด้นแบบแห่งความสงบเยือกเย็นและมีเมตตาธรรม เป็นต้น

4.3 ในด้านการปฏิบัติให้ทาน รักษาศีล และการภาวนา ผู้เข้ารับการอบรมได้ร่วมกัน สวดมนต์ ทำสมาธิภาวนาและรับศีล 5 ได้เรียนรู้และเข้าใจอันสงฆ์การรักษาศีล การได้ดักบาตร เป็นการสร้างทานบารมีและขจัดความโลภ เพราะทุกคนตั้งใจจัดเตรียมอาหารมาดักบาตรในตอนเช้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมพระคุณแม่ได้ก่อให้เกิดความซาบซึ้งน้ำตาคลอกันทั้งเด็กและผู้ปกครอง แสดงให้เห็นถึงผลของกิจกรรมที่มีต่อการขัดเกลาคใจของผู้เข้ารับการอบรม แม้แต่เด็กที่พฤติกรรมแข็งกระด้างก็อ่อนโยนและสงบสราบวมมากขึ้น เป็นต้น

4.4 ผู้ปกครองรวมทั้งทีมวิจัยบ้านดงป่าसान บอกว่าดีมากอยากให้จัดอีกและอยากให้ จัดที่เวียงกาหลงด้วย อีกประการหนึ่งคือด้านทัศนคติที่มีต่อสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น เป็นไปในทางดีขึ้นจากที่ไม่เคยรู้เห็น ไม่เคยเข้าใจแนวทางปฏิบัติของบุคลากรทางพุทธศาสนาจากเวียงกาหลง พัฒนามาเป็นความเข้าใจและความศรัทธาเลื่อมใสในปฏิปทาวิถีปฏิบัติมากขึ้น

4.5 เกิดการประสานร่วมมือกันอย่างชัดเจนระหว่างสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นกับ โรงเรียนและชุมชน ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมตามแนววิถีพุทธ

4.6 ปัญหาและอุปสรรคของการจัดกิจกรรมครั้งนี้อยู่ที่จำนวนผู้ปกครอง เพราะตรงกับ วันเก็บเกี่ยวมันฝรั่งส่งบริษัทอุตสาหกรรม ทำให้มาร่วมกิจกรรมกันไม่เต็มเวลา แต่ส่วนใหญ่ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรม

3. การศึกษากิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนฯ เพื่อสร้างเสริมวินัย นักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน มีทั้งหมด 12 กิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 3.1 กิจกรรมการประเมินพฤติกรรมก่อน - ระหว่าง - หลัง
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการวัดประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
2. เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในการประชุมทีม
2. ศึกษาวิธีการประเมินและข้อบ่งชี้

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
3. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาล

แม่ชะจาน

มกราคม 2548

กุมภาพันธ์ 2548

มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมผลการศึกษากิจกรรมการวางแผนประเมินพฤติกรรมวางแผน ประเมินพฤติกรรมก่อน-ระหว่าง-หลังการจัดกิจกรรม

จากการศึกษากิจกรรมประเมินพฤติกรรมก่อน – ระหว่าง – หลัง การจัดกิจกรรม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ตัวแทนครู พบว่า ทีมงานมีการวางแผนการจัดและประเมินผลแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนกิจกรรมการเรียนรู้ (มกราคม) ระยะระหว่างกิจกรรมการเรียนรู้ (กุมภาพันธ์) และระยะหลังกิจกรรมการเรียนรู้ (มีนาคม) วิธีประเมินส่วนใหญ่ใช้การสังเกตพฤติกรรมนักเรียน ให้นักเรียนประเมินแบบมีส่วนร่วมและสอบถามจากผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบสอบถามข้อมูลเชิงปริมาณประกอบด้วย โดยทางทีมวิจัยแม่ชะจานได้เชิญศึกษานิเทศก์มาให้ความรู้และแนวทางการประเมินที่เหมาะสมผ่านการประชุมคณะครูทั้งโรงเรียน

กิจกรรมที่ 3.2 กิจกรรมการจัดการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิของทีมงานวิจัย

2. เพื่อศึกษาผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
2. บันทึกข้อมูลในแบบบันทึก
3. บันทึกข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพ
4. สังเกตพฤติกรรมการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครู

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. นักเรียน
4. ครูทีมวิจัย

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน มกราคม 2548 – มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการจัดการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฏฐิ

จากการศึกษากิจการนี้ พบว่าชุมชนแม่ชะจานได้กำหนดวัตถุประสงค์ ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดขึ้นดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม เพื่อให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจ เกิดความตระหนักในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับหลักธรรมว่าด้วยสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขา

2. ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม มี 2 สาระหลักได้แก่สัมมาทิฏฐิ (เบื้องต้น) และไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

3. วิธีการเรียนรู้

มีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นหลักสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขาโดยการบูรณาการแบบสอดแทรก ระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้ง 8 สาระตั้งแต่เดือนมกราคมถึงมีนาคม 2548 ซึ่งส่วนมากครูจะใช้วิธีการสื่อสารด้วยวาจาเป็นการอธิบาย บรรยาย หรือยกตัวอย่างลักษณะต่าง ๆ ไม่ได้กำหนดเป็นกิจกรรมหรือโครงสร้างเฉพาะเจาะจง

3.2.4 ผลการจัดกิจกรรม

แท่ที่จริงแล้วประเด็นเนื้อหาสาระในกิจกรรมนี้ถือได้ว่าเป็นสาระพื้นฐานสำคัญ ของกิจกรรมทั้งหมดโดยเฉพาะด้านไตรสิกขาซึ่งกล่าวได้ว่า กระจายเข้าไปอยู่ในแทบทุกกิจกรรม การทดลองปฏิบัติการต่าง ๆ ผลการจัดกิจกรรมในข้อนี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการสนับสนุน กระแสการรับรู้และความตื่นตัวในประเด็น “วิถีพุทธ” ทำให้ทั้งครูและเด็กคุ้นเคยกับวิธีปฏิบัติและ ความหมายของไตรสิกขา และสัมมาทิฏฐิซึ่งทำให้เกิดความซึมซับ เข้าไปวิถีชีวิตในโรงเรียนและ ครอบครัว

กิจกรรมที่ 3.3 การศึกษากิจกรรมการวิจัยชั้นเรียน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการแก้ไขปัญหาในชั้นเรียนด้วยหลักพุทธธรรมของครูผู้วิจัย
2. เพื่อศึกษาลักษณะปัญหาและหลักพุทธธรรมที่ครูนักวิจัยนำไปใช้ในการแก้ปัญหาผู้เรียน
3. เพื่อศึกษาผลของการวิจัยในชั้นเรียน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. พิจารณาโครงการวิจัยชั้นเรียนของครูผู้วิจัย
2. สังเกตการณ์ร่วมตามขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการวิจัยในโครงการ (บางโครงการ)
3. พิจารณาผลการดำเนินกิจกรรม
4. สัมภาษณ์ผู้เรียน
5. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน